

ԿՐԹԱԿԱՆ ԵՒ ՋԲՕՍԱԼԻ

ՏԵՏՐԱԿՆԵՐ

ԼԸ.

ՃԱՎԱՅԻ

ԴԱՏԱՊԱՐՏԵԱԼՔ

ՊԵՏՐԱԿԱՆ ՎԷՊ ՄԸ

ԱԶԱՏ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆ

Հ. Ե. Չ.

ՎԻԵՆՆԱ

ՈՒՒԹԱՐԵԱՆՑ ՏՊԱՐԱՆԸ

1858. ՌԵԷ.

ԱՆԻՔ
405

13

2006

8

48

2-35

ՀԱՎԱՅԻ

ԴԱՏԱՊԱՐՏԵԱԼՔ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՎԵՊ ՄԸ

ԱԶԱՏ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆ

Հ. Ե. Զ.

ՎԻԷՆԱ

ՄԻԻԹԱՐԵԱՆՑ ՏՊԱՐԱՆԸ

1858

3005 YAM E 1

364

405-2006

(3984) 20 405
41

ԺԱՎԱՅԻ

ԴԱՏԱՊԱՐՏԵԱԼՔ

Ա.

ամարանկէն քիչ մը հեռու պղտիկ
խորշի մ'ետեւը՝ զորն որ ծովը Մա-
տուրա կղզւոյն դիմացը փորած է,
ընդարձակ դաշտ մը կը տարածուի,
ուր բնութիւնը բարձրաբերձ ծա-
ռերով, զարմանալի թփերով եւ
տերեւագեղ տնկերով զարդարած
է։ Աս դարուս սկիզբները քանի
մ'եւրոպացի գաղթականք իրենց
բնակութիւնն հոս հաստատեցին՝
ուզելով իրենց աշխատութեամբն
ան արգաւանդ երկիրը մշակել՝ որ
իրենց վաստակն հարիւրապատիկ կը վարձատրէր, եւ
անոր բերքերէն իրենց աղէկ դրամագլուխ մը ժողվել։
Գաղթականք գրեթէ առհասարակ ծովու վրայ ծա-
ռայած անձինք էին, որոնք ան վտանգաւոր ու տաժա-
նելի գործքէն ձանձրացած՝ մէջերնին միաբանած էին
իրարու օգնելով՝ իրենց մշակութեան գործքը գլուխ
հանել։ Հոլանտայի տէրութիւնն աս հինգ՝ Եւրոպայի
զանազան երկիրներուն վերաբերեալ անձանց ըն-
դարձակ երկիր մը պարգեւեց, որոնք զանիկայ ան-
խոնջ աշխատութեամբ, բնութեան բուսուցած ան-
բեր տնկերը հանելով՝ գեղեցիկ ու բերրի պարտեզ
մը դարձուցած էին։ Իրենց բնակարանը բլրի մը

վրայ շինուած էր, որուն անմիջապէս քովը կը բարձրանար ան երկնաբերձ պրակագեղ անտառներով զարդարուած լեռներն՝ որոնց շղթան բոլոր ճափա կղզւոյն մէջ կը տարածուի: Շէնքին բոլորտիքը զօրաւոր փայտէ վանդակ մը կը պատէր՝ որն որ թէպէտ եւ զգաղթականները ծովի կամ ցամաքի կողմանէ եկող թշնամւոյ մը դէմ չէր կրնար պաշտպանել, սակայն զանոնք մօտաւոր անտառներուն մէջ գտնուած անհամար վայրենի գաղաններէն պահպանելու բաւական կ'ըլլար:

Գաղթականութեան գլուխը Վանտրուզէն անուամբ Հոլանտացին կ'երեւար. աս Ռոդդերտամի պատանին ան աշխոյժ ու ջանասէր բնութիւնը կը ցուցնէր, որն որ Տիւսիսային երկրի բնակչաց կարելի կ'ընէ մեծամեծ գործքերու ձեռք զարնել: Վանտրուզէնէն զատ գաղթականաց նշանաւոր անձը Ռեմոն Գլավիէր երիտասարդ կոմսն էր, որուն 1793ին Յունուարի 21ին դէպքերը Գաղղիան սաստիկ ատելի ըրած էին, եւ աս պատճառաւ իր հայրենիքը թող տալով՝ Վփրիկէի եւ Հնդկաստանի շատ նաւահան գիստները պտըտած՝ ու վերջապէս 1798ին ճափայի աս գաղթականութեան մէջ մտած էր, երկայն ժամանակ հոն մնալու համար:

Լմէն իրիկուն հինգ ընկերակիցներն իրենց բնակարանին դրան առջեւ կը ժողվուէին՝ խօսակցութեամբ արեւադարձի երկայն գիշերները կարճեցնելու համար: Իւրաքանչիւր ոք իրեն պատահած դէպքերը կը պատմէր. խօսակցութեան նիւթն երբեք չէր պակսեր. թէպէտ եւ ամէնն ալ դեռ երիտասարդ էին, սակայն թէ կրթեալ եւ թէ վայրենի ազգաց մէջ երկայն ժամանակ կեանք անցուցած ըլլալով՝ շատ հետաքրքրական բաներ տեսած եւ շատ պատահարներու պատահած էին՝ որոնք իրենց խօսակցութեան անսպառ նիւթ կը մատակարարէին:

Իրիկուն մ'երբ որ դարձեալ այսպիսի խօսակցութեան մը մէջ էին եւ Ռեմոն կոմսը Վանտրուզէնին կը հարցընէր թէ, Արդեօք Մակելլանի վայրենի

բնակչաց քով Փարիզի մէջ 1792ին եղած բարբա-
րոսութեանց նման գործքեր տեսած է, յանկարծ
վանդակապատին դրսէն եկած ոտնաձայն մ'իրենց
խօսքին վերջ տուաւ. քիչ մ'ետքը դրան զանգակը
սաստկութեամբ սկսաւ զարնուիլ. դրան քով կա-
պուած պահապան շունն հաջելով վեր կը ցաթքեր
եւ կ'ուզէր շղթան փրցընել:

Կոմսն ոտք ելաւ, ժամացոյցը հանեց եւ հան-
դարտութեամբ ըսաւ. Գրեթէ կէս գիշեր է. աս
դէպքս արտաքոյ կարգի բան մը պէտք ենք համա-
րիլ. գուցէ նաւ մը մեր ծովեզերքը խորտակած է եւ...

— Անկարելի է պատասխանեց Վանտրուզէն,
բոլոր օրն օդը կատարեալ հանդարտ ու ծովուն ե-
րեսն հայելոյ պէս շիտակ էր, եւ ոչ ծառի տերեւ
մը կը շարժէր:

— Ուրեմն մեր դրացիները մեր վրայ յարձա-
կում պիտ'որ ընեն, ըսաւ Բօլ Գանըրոն: Բօլ
Բրովանսցի երիտասարդ նաւավար մըն էր, որն որ իր
քնացկոտ երեւութին տակ արտաքոյ կարգի արիու-
թիւն ու կրակոտ բնութիւն մը կը ծածկէր: Անտար-
բերութեամբ մ'աթոռէն ելաւ եւ ձեռքը երկիւղ
հրացանի մ'երկնցուց:

— Բօլ, ըսաւ կոմսն անոր թեւէն բռնելով,
մեր վայրենի դրացիներուն բնակարանն ասկէ շատ
հեռու է. աս գիշեր մեր վրայ յարձակում չեն կըր-
նար ընել, ուստի տեղդ հանդարտ կեցիր:

Վարձեալ զանգակին ձայնը լսուեցաւ. շունն
ալ չէր հաջեր այլ կը խռնչէր: — Հիմայ, հիմայ
կանչեց Բօլ եւ նորէն դէպ ի դուռ սկսաւ յառաջանալ:

— Թող տուր, ըսաւ Ռեմոն որ ես առանձին
լրտեսութիւն մ'ընեմ. եթէ մեզի դէմ դարան մը
կը գործուի, չեմ կրնար թողուլ որ ամենքնիս ալ
անոր մէջ իյնանք. նոր ծաղկելու սկսած գաղթակա-
նութիւն մը պէտք չէ որ անխոհեմութեամբ բոլորո-
վին ջնջուելու վտանգի մէջ մտնէ: Իմ ետ դառնա-
լուս սպասեցէք, սիրելի բարեկամք:

Բօլ ուզեց կոմսին ընկերանալ, բայց անիկ
թող չտուաւ: Ռեմոն մերկ սուրը ձեռքն առած՝ հա-

դարտաքայլ դէպ ի վանդակապատին դուռն սկսաւ երթալ. զանգակին ձայնը դադրած էր. գիշերուան խոր լռութեան մէջ միայն ծաղկածեւ ալեաց ժայռերու զարնուելուն մեղմ ձայնը կը լսուէր: Վանդակներուն միջոցէն մտադրութեամբ նայելով՝ կոմսն ամենեւին մարդու նման կերպարանք մը չկրցաւ նըշմարել. գիշերը զարմանալի գեղեցկութիւն մ'ունէր, հարաւային երկնից կապոյտ կամարին վրայ արծաթաճաճանչ աստղներու հոյլը կը շողար. անկարելի կ'երեւար որ բնութեան այսպիսի գեղոյն մէջ թշնամի մը մօտ գտնուի: Սակայն Ասթոն հսկող շունն ամենեւին չէր հանդարտեր. անդադար մեծ զօրութեամբ վեր կը ցատքէր եւ ոտուրները վանդակապատին վրայ կը դնէր:

Կոմսը գիտէր որ եթէ շունն իր կապէն արձակելու ըլլայ, շուտ մ'օտարականին ուր ըլլալը կ'իմացուի, սակայն անասունը չարձակեց. կրնայ ըլլալ որ, մտածեց ինքիրեն, օտարականը թշնամի չըլլայ, այլ դժբախտութեան պատահած անձ մ'ըլլայ որն որ ահագին շնէն կրնայ մեծ փնաս կրել: Ուստի բանն իմանալու ուրիշ միջոց մը փորձեց: Չեռքը վանդակին միջոցէն դուրս հանելով զանգակին չուանը բռնեց եւ սկսաւ քաշել: Աս փորձն իր վախճանին աղէկ ծառայեց. խիտ թփերու մէջէն յանկարծ մարդկեղէն կերպարանք մ'երեւան ելաւ եւ դէպ ի վանդակապատ սկսաւ յառաջանալ: Շունն հանդարտեցաւ. Ռեմոն կոմսը սուրը մէկդի նետեց ու դուռը բացաւ: Եկողը կին մըն էր:

— Մինակ, գոչեց զարմացած կոմսը:

— Մինակ, պատասխանեց օտարականն, այնպիսի ձայնով մ'որ չէ թէ բերնէն, այլ սրտին խորունկէն կ'ելլէր:

Ռեմոն ճշմարիտ ազնուականի վայել քաղաքավարութեամբ անծանօթ անձը ներս ընդունեցաւ եւ իրենց բնակարանը տարաւ, որուն դրան առջեւն իր չորս ընկերները զինեալ պատրաստ կը կենային եւ իր նշանին կը սպասէին: Ամէնն ալ եկող հիւրն ուրախութեամբ, միանգամայն մեծ զարմացմամբ ընդունեցան եւ հասարակաց մեծ սրահը տարին: Ան-

ծանօթ տիկինն աթոռի մը վրայ նստաւ ու շարժած ձայնով մ'ըսաւ: — Տե՛տք իմ, ձեր ինձի ըրած բարեկամական ընդունելութեան համար մեծապէս շնորհակալ եմ. արդէն այսպիսի ուշ ժամանակ ներս ընդունուելու յոյսս կտրած եւ որոշած էի Աստուծոյ հովանաւորութեան տակ դուրսն առանձին մինչեւ առտու սպասել: Սակայն վաղուան օրն ալ բոլոր յոյսս ձեր վրայ դրած էի, վասն զի Նախախնամութիւնն եւ ան անձն՝ որն որ զիս հոս բերաւ, չէին կրնար զիս խաբած ըլլալ:

— Տիկին, պատասխանեց Ռեմոն կոմսը, շատ յոգնած կ'երեւաք, հարկ է որ շուտով հանգչիք. գտնուած տեղերնիդ այնպիսի ապահով տեղ մըն է, որ նմանն աս կողմերը չի գտնուիր: Աղղը թէ կը հաճիք մեր հետաքրքրութիւնը յագեցընել, մեծ յօժարութեամբ ու շնորհակալութեամբ ձեր պատահարներուն պատմութիւնը կը լսենք: Աս ըսելու ատեն սրահին քովէն դուռ մը բացաւ՝ եւ խօսքն այսպէս շարունակեց: Հոս կը տեսնէք հիւրերու համար պատրաստուած խոցն որուն մէջ շատ ճամբորդներ, նաւաբեկեալներ ու դժբախտութեան պատահողներ բնակած են:

Ընծանօթը շնորհակալութեան ձեւ մ'ընելով՝ խցին մէջ քաշուեցաւ. կոմսն ընկերներուն նշան ըրաւ որ իրեն հետ գան, եւ զանոնք նորէն դրան առջեւը տարաւ ուր աս դէպքին վրայ սկսան խօսակցիլ եւ զանազան ենթադրութիւններ ընել:

— Եւրոպայի մէջ, ըսաւ Անտրուզէն այսպիսի դէպք մ'արտաքոյ կարգի բան կը համարուի. բայց հոս բնական բան մըն է: Ամենքնիս ալ այնչափ բաներ տեսած ենք որ ասկէ ետքն ամենեւին դէպքի մը վրայ չենք կրնար զարմանալ:

— Ես ստուգիւ չեմ զարմանար, պատասխանեց կոմսը, Գաղղիայի մէջ աչքովս տեսած եմ այնչափ անհամար տկար աղջկանց ու կանանց ամենեւին յանցանք չունենալնուն համար գլխատուիլն. ինչպէս կրնամ զարմանալ թէ որ ճավայի ծովեզերքը տկար կին մը Նախախնամութենէ ու մեզմէ պաշտպանութիւն կը խնդրէ:

— Լճնուական կերպարանք մ'ունի, կրկնեց Բօլ, իր պարկեշտագեղ դէմքին վրայ յայտնի կը տեսնուի որ սրտին մէջ մեծ վիշտ ու ցաւ կը կրէ:

— Գաղղիացի գաղթական մը կ'երեւայ, արտաբերութիւնն այնպէս կը ցուցնէ, ըսաւ կոմսն:

Քիչ մը ժամանակ լուռութիւն մը տիրեց. Վանտրուզէն նորէն սկսաւ խօսիլ. Ի՞նչ կերպով այսպէս գիշեր ատեն ու ծովուն կողմանէ հոս եկած կրնայ ըլլալ:

— Վաղը կ'իմանանք, մումուաց Բօլ:

— Եթէ կը պատմէ, պատասխանեց կոմսը. պէտք չենք հարցումներով զինքը տաղտկացընել:

Սակայն իրենց հետաքրքրութիւնը մինչեւ երկրորդ օրն սպասելու թող չտուաւ. Վանտրուզէն Բօլին հետ ընկերացած դէպ ի ծովեզրն սկսաւ յառաջանալ ու գետնի աւազը քննել: Երկայն փնտռելէն ետքը մեծամեծ մերկ ոտքի նշաններ տեսան որոնք ծովեզրքէն իրենց բնակարանը կ'երթային, անոր քովն ուրիշ պզտիկ հողաթափներու հետքեր կը տեսնուէին: Բօլ Վանտրուզէնին աս նշանները ցուցնելով՝ — Հիմայ, ըսաւ, ամէն բան յայտնի իմացայ. անտարակոյս ծովահէնները նաւ մը կողոպտած եւ աս տիկինն անոր մէջ գտած են եւ իբրեւ աւելորդ բեռ մը մեր ծովեզրքը բերած ձգած են. մերկ ոտքի նշաններն ստուգիւ ծովահէնի ոտուրներու նշաններ են:

— Եւ իրիկուն ասկէ աւելի բան չենք կրնար իմանալ, պատասխանեց Վանտրուզէն, ուստի շուտով մեր ընկերներուն քովը դառնանք, մեր ուշանալը կրնայ իրենց հոգ պատճառել:

Բօլ եւ Վանտրուզէն գկոմսն արթուն գտան. միւս երկու ընկերնին Գորրիյոս եւ Վիլբրան տան դրան առջեւ իրենց հրացանին քով կը քնանային: Ռեմոն Բօլէն իրենց տեսածները լսեց ու պատասխան տուաւ. — Վաղուան արեւուն լոյսը գիշերուան մութին հետ նաեւ աս անիմանալի գաղտնութիւնն ալ պիտ'որ լուսաւորէ:

Երկրորդ առտու Վանտրուզէն, Գորրիյոս եւ Վիլբրան տնէն ելան ճախճախուտ տեղ մը չորցընե-

լու աշխատելու համար ուր կ'ուզէին որիզի արտ մը շինել. Բօլ իրենց ծանոյց որ ինքն ալ շուտով իրենց ետեւէն կու գայ: Նոյն ժամանակը Ռեմոն կոմսն իր առաւօտեան պտոյտէն ետ դառնալով եւ զԲօլ տունը գտնելով՝ սկսաւ անոր այսպէս խօսիլ. Սիրելի բարեկամ դուն մեր մէջն ամենէն աշխոյժն եւ արագօտն ես: Գալիմա գեղն ասկէ վեց ժամ հեռու է, ուր այսօր տօնավաճառ կայ. խեղճ օտարականը նաւաբեկեալի մը պէս միայն վրայի զգեստովն հոս եկած է. մեր հիւրընկալութիւնը կը պահանջէ որ մեր քովն եղած ստակէն տալով իրեն հարկաւոր զգեստներն հոգանք:

— Տէր կոմս, ես արդէն ասոր վրայ մտածեցի, պատասխանեց պատանին, գեղի մը տօնավաճառին մէջ ինչ կրնամ գտնել բայց եթէ բամբակէ զգեստներ որոնք միայն ճենացի եւ հնդիկ կանանց կրնան ծառայել եւ չէ թէ այսպիսի ազնուական տիկնոջ մը: Հիւրանոցին դրան ետեւը կապոցով մը գեղեցիկ մետաքսեղէն նիւթեր ու ժանեակներ կախած եմ, զորոնք Լիւպեքցի ծովասպատակ մ'ինձի յանձնեց որ պահեմ. զանոնք կրնանք օտարական տիկնոջ տալ որ հարկաւոր բաները շինէ:

— Եւ, լաւ, ըսաւ կոմսը բռնի ծիծաղով մը, բայց եթէ Լիւպեքցին իր ինչքն ետ ուզելու ըլլայ:

— Ենոր վրայ հոգ մ'ունենաք, վասն զի անցած տարի ծովահենութիւն ընելուն համար զինքը Պադավիայի մէջ քիչ մը կախեցին: Կախելու արուեստը Պադավիա այնչափ աղէկ գիտեն որ անիկայ նորէն ողջանալու փորձ չիկրնար ընել, ուստի իրաւամբ կրնանամ իր ինչքերը տրամադրել:

Բայց սիրելի Բօլ, ամենեւին խիղճ չես ըներ օտարականի մ'ստացուածը...

— Հապա զանոնք որոնն պիտ'որ տայի, կրկնեց Բօլ. պիտ'որ սպասէի որ ան ծովահեններն՝ որոնք մեզի ստէպ պրեկտութիւն կ'ընեն, գան ինձմէ պահանջէն: ... Գիտե՞ք, Տէր կոմս, ան անղգամները որչափ զմեզ անհանգիստ ըրած են: Երեք անգամ իրենցմէ յարձակում կրեցինք, եւ ստուգիւ անոնցմէ եւ ոչ մէկը նորէն ծովուն երեսը կը տեսնէր, եթէ զօրաւո-

րագոյնը մենք ըլլայինք: Ասոնց մէջ գլխաւորաբար Պանդամ անուամբ Մալայացի փոքրամարմին մէկը կայ որ կատարեալ մարմին առած սատանայ մըն է, ոչ կրակէ կը վախնայ ոչ ջրէ, որուն դէմ ես շանաձկան ակռայ մը պատրաստած եմ... Եթէ անգամ մը հրացանիս բերանը պատահելու ըլլայ, ստուգիւ իմ կապարիս համը պիտ'որ առնել տամ:

— Ուրեմն անիկայ քու անձնական թշնամիդ է:

— Օ՛հնքն ամենեւին չեմ ճանչնար, չեմ ալ ուզեր երբեք ճանչնալ: Նոյն իսկ ծովահէններու¹ մէջ գէշ անուն մ'ունի: Պանճարմաստիկի մէջ՝ որն որ կատարեալ ելուզակաց բոյն մըն է, զինքն ամենէն չար աւազակը կը համարին: Բայց լսեցի որ հիմայ Մալաիս նաւին մէջ երկրորդ հրամանատարի պաշտօնն առեր է:

— Մալագա, անուանի Սիւրգուֆ² նաւապետին նաւն է, պատասխանեց կոմսն:

— Եւո, ըսաւ Բօլ. Պանդամ սուր քիթ ունի, չուանին հոտը հեռուէն կ'առնու եւ պատուաւոր մարդիկներու քով կ'ապաւինի:

— Բայց ի՞նչպէս Սիւրգուֆի պէս մարդ մ'այսպիսի աւազակն իր քովն առած է:

— Որովհետեւ անիկայ Պանդամին վարքը չի գիտեր, միանգամայն նոյն անզգամն իր միմոսութիւններովը ծովն հանդարտ եղած ատեն նաւաստիները կը զուարճացընէ, երբեմն կը կաքաւէ, երբեմն կ'երգէ:

¹ Ծովահէն կը կոչուին ան աւազակներն՝ որոնք մասնաւոր արագընթաց նաւերով վաճառականի նաւերուն վրայ կը յարձակին, զանոնք կը կողոպտեն ու նաւը կ'ընկղմեն կամ կ'այրեն:

² Ծովային տերութիւնը իրարու հետ պատերազմ ունեցած ժամանակին, շատ քաջ նաւապետներու հրաման կու տան որ ծովու վրայ իրենց նաւերովն ասպատակութիւն ընեն ու թշնամւոյն վաճառականի նաւերուն կամ անպաւորապար նաւահանգիստներուն վրայ յարձակին ու կողոպտեն, որպէս զի ասով թշնամին ստիպուի իր վաճառականութիւնը պաշտպանելու համար, իր պատերազմական նաւերուն մէկ մասն անոնց օգնութեան խրկել: Աս հրամանն ընդունողները ծովասպատակ կ'ըսուին: Նաբոլէոնին Անգղիացոց դէմ պատերազմ մղած ատենը, Սիւրգուֆ գաղղիացին Հնդկաց ծովերուն մէջ այսպիսի ասպատակ մըն էր որն որ Անգղիայի դէմ մեծամեծ եւ անհաւատալի քաջութիւններ ըրաւ:

Բայց ասոնցմէ զատ, ճափայի, Պոռնէոյի եւ բոլոր Մալայեան կղզիներուն ծովերն ու խորշերն աշխարհացոյց տախտակի մը պէս գիտէ. Սիւրգուֆ իրեն պէս ուրիշ նաւազապետ մը չիկրնար գտնել. ի վերայ այսր ամենայնի եթէ անոր վարքը գիտնալու ըլլայ, ստուգիւ զինքն իբրեւ անօգուտ բեռ ծով կը նետէ:

Աս խօսակցութենէ ետքը կոմսն իր խուցը քաշուեցաւ. նոյն ժամանակն Տիւրանոցին դուռը բացուեցաւ եւ օտարական Տիւրը դուրս ելլելով՝ ընտանութեամբ մը զԲօլ ողջունեց. երիտասարդն ուզելով աս տիկնոջ պատմութիւնը եւ հոն գալուն պատճառը կերպով մ'իմանալ զանազան հեռաւոր հարցումներ ըրաւ, բայց օտարականը միշտ չիմանալ կը ձեւացընէր եւ անտարբեր պատասխաններ կու տար: Նոյն միջոցին կոմսն ալ իրեն քովն եկաւ եւ բարի լոյս մաղթելէն ետեւ, Շատ կը ցաւիմ, տիկին, որ ըսաւ, ուշ հասայ եւ կարող չեղայ ձեր պատմութիւնը լսել:

— Յաւելու պատճառ մը չունիք, պատասխանեց օտարականն, որովհետեւ խօսակցութիւննիս անտարբեր նիւթերու վրայ էր:

— Ա՛լ աղէկ, ըսաւ կոմսը, հիմայ կրնանք նոյնը լսել:

— Տեա՛րք իմ, ձեզի բան մը չեմ կրնար պատմել... Դուք զիս մեծ սիրով ու ճշմարիտ հիւրընկալութեամբ ընդունեցաք, ի վերայ այսր ամենայնի մեծ ցաւով կը ծանուցանեմ որ ստիպուած եմ ձեր առաջին խնդիրը չկատարել:

Ի՞նչպէտ եւ աս պատասխանը երկու գաղթականաց ալ անհաճոյ էր, սակայն չուզեցին զինքն ստիպել: Իրենց խօսակցութեան ատեն միայն այնչափ իմացած էին որ հիւրը կոմսուհի մըն էր: Օտարական տիկինը խօսքն ուրիշ բանի մը վրայ դարձընելու համար իրենց դարձաւ ըսաւ. Եթէ կը հաճիք երթանք մէյ մը ձեր կալուածները տեսնենք: Կոմսն ու Բօլ առաջարկութիւնն ընդունեցան եւ տնէն ելան ու պարտեզ իջան: Ամէն արտերը պտրտելէն ետեւ ծովուն եզերքն հասան, ուր անծանօթ հիւրը Ռեմոնին

դառնալով, Տէր կոմս ըսաւ, ձեր տեղը շատ անպատրաստ կ'երեւայ, ճալացի ծովերը ծովահէններով լեցուն են որոնք դիւրաւ կրնան հոս յարձակում ընել. անտարակոյս տան բոլորտիքը շինուած վանդակապատն անոնցմէ պահպանուելու համար շինուած է:

— Ոչ, պատասխանեց Ռեմոն, անիկայ զմեզ միայն վայրենի գաղաններէն կրնայ պաշտպանել, աւազակաց դէմ պահպանուելու համար շատ տկար է:

— Իսկ եթէ ծովահէնք հոս ձեր վրայ յարձակելու ըլլան ի՞նչ կ'ընէք, հարցուց դարձեալ օտարական կինն, անտարբերութեամբ ծաղիկ մը փրցընելով:

— Այնպիսի դէպքի մը ժամանակ բռնելու ընթացքնիս ալ արդէն մտածած ենք, պատասխանեց կոմսը. մեր տան քովը խիտ անտառ մը կը գտնուի, որն որ մեզի անմերձենալի ապաւէն մըն է: Եթէ ծովահէնները կը հաճին, թող մեր տան կարասիքը կողոպտեն կամ ապականեն: Ծովահէնք ծովու թռչնոց կը նմանին, թառած տեղերնին երկայն չեն կրնար կենալ այլ շուտով նորէն կը թռչին կ'երթան. մեր սրբոքն երկայն ժամանակ չ'իտեւեր:

— Ասկէ զատ, աւելցուց Բօլ, եթէ զօրագոյնը մենք ըլլանք, զանոնք կը կողոպտենք:

Բ.

Այն ժամանակը տնէն զանգակի ձայն մը լսուեցաւ, որն որ գաղթականները նախաճաշի կը հրաւիրէր. երեք խօսողներն ընթացքնին դէպ ի հոն ուղղեցին եւ դրան առջեւը հասնելով՝ վանտրուզէնը, Գորրիլյոսն ու Վիլբրանն հոն գտան, որոնք քրտնալից դէմքով իրենց ծանր աշխատութենէն դարձած՝ իրենց միւս ընկերներուն կը սպասէին: Կոմսուհին երեք գաղթականները շնորհակալութեամբ ողջունելէն ետեւ սեղան նստան, եւ Ակլէ սեւ աղախինն սկսաւ իր պատրաստած համագամ կերակուրները բերել:

Աշխատելէն դարձող երեք գաղթականք խորունկ մտածմանց ու հոգի մէջ կ'երեւային. Ռեմոն կոմսն իրենց դէմքին տխրութիւնն անմիջապէս նշմա-

րեց, սակայն Վանտրուզէն իրեն նշանով իմացուց որ հիմայ նոյն տխրութեան պատճառը ծանուցանելու ատեն չէ: Բօլ ցած ձայնով մը մումնաց:

— Ը՛լ համբերութիւնս հատաւ. չեմ կրնար երկայն ատեն առեղծուածներով ապրիլ. խօսելու համար ամէն ժամանակ յարմար է . . . Վանտրուզէն քիչ մը հետս եկուր. ես ալ կ'ուզեմ գիտնալ ինչ որ դուք արդէն իմացած էք:

Վանտրուզէն յօժարութեամբ Բօլին հետ գնաց. երթալու ատեն պատանին, ինձի կ'երեւայ որ, ըսաւ անոր, դարձեալ անախորժ դէպք մը պիտ'որ պատահի. անտարակոյս մեր դրացիները նորէն կը խլըրտին եւ . . .

— Ը՛ղէկ մարգարէացար, պատասխանեց Վանտրուզէն:

Բօլ կատաղութեամբ սկսաւ պոռալ. Ան անզգամները գազանէ մ'ալ չարագոյն են. պատերազմի կը բաղձան լաւ է, իրենց բաղձանքին կը հասնին:

— Իսէ Բօլ, կրկնեց Վանտրուզէն՝ կրակոտ երիտասարդն հանդարտեցընելու ջանալով՝ այսօր մեր դրացիներէն երկու ամենէն կատաղիները, Սդրիմ, Մուլաղն եւ Կորչագ յառաջուան ծովահէներ մեզի եկած էին եւ ըսին թէ ամենեւին իրաւունք չունիք ան ճախնին մէջ՝ — զորն որ այնչափ օրէ ի վեր չորցընելու կ'աշխատինք — որիզ ցանկելու. վասն զի ան տեղը մերն է: Ես իրենց պատասխան տուի թէ նոյն տեղն իրենց չիվերաբերիր, այլ մեր ստացուածն է, զորն որ վեց շաբաթուան աշխատութեամբ մշակելի երկիր ըրինք: Ի վերայ այսր ամենայնի եթէ վէճի պատճառ մը կայ, խնդիրը Սամարանկի դատաւորաց առջեւը կը հանենք, թող իրենք որոշեն:

— Ես զիրենք շուտով կը լուեցընէի. երկու հարուածով զիրենք գոմէշի պէս գետինը կը պառկեցընէի: Բայց դուն ըսէ ինձի, քու առաջարկութեանդ հաւանեցա՞ն:

— Ոչ. պատասխանեց Հոլանտացին, Սդրիմ երեսէս վեր ծիծաղեցաւ եւ ձեռքովն իր հրացանին զարնելով՝ ըսաւ թէ ես իմ դատաւորս միշտ հետս կը կրեմ:

Պատանին աս խօսքը լսելուն պէս փութով եր-

Թալու սկսաւ. Վանտրուզէն իր Թեւէն բռնեց եւ
հարցուց: Ո՞ւր կ'երթաս:

— Իմ դատաւորս առնելու եւ...

— Խորհուրդդ աղէկ չէ, անոնք Թուով մեզմէ
շատ աւելի են. քիչ մը համբերէ. մեր միւս ընկեր-
ներուն եւ մանաւանդ Ռեմոն կոմսին խորհուրդն ալ
իմանանք:

Եւ յարգելի անուան անուանուիլը Բօլին կա-
տաղութիւնը բոլորովին զիջուց. Իրաւունք ունիս, ըսաւ
Հոլանտացոյն, պատրաստ եմ կոմսին ամէն հրաման-
ներուն հպատակելու, որովհետեւ ինքն ալ շատ եր-
կայն համբերողներէն չէ:

Եւկէ ետքն երկուքն ալ միւս ընկերներուն
քովը գացին ու նախաճաշը յառաջ տարին: Գլավիէր
կոմսն՝ որ գրեթէ ամէն բան մակաբերած էր, մէկ
կողմանէ անծանօթ կոմսուհւոյն՝ գեղջկական ուտե-
լիքներն հրամցընելու ատեն, միւս կողմանէ իր յա-
տակագիծը կը շինէր եւ մեծ տհաճութեամբ կը մտա-
ծէր որ աս խաղաղ բնակարանը գուցէ հետեւեալ օրն
արիւնահեղ ապականութեան տեսարան պիտ'որ ըլլայ:

Եւաւօտեան ճաշէն ետքն, երբ որ արեւին տա-
քութիւնն սկսաւ սաստկանալ, կոմսուհին տան մօտ
գտնուած աղբեր մը քով պտրտելու գնաց, ուր երփն
երփն անուշահոտ ծաղիկներով զարդարուած վարդե-
նիներ գեղեցիկ պարտէզ մը ձեւացուցած էին, եւ
բարձրաբերձ տերեւազարդ ծառեր իրենց խիտ ճիւ-
ղերովը շուք կ'ընէին, որոնց մէջէն արարչութեան ա-
ռաջին օրէն ի վեր երբեք արեգական ճառագայթները
չէին կրցած թափանցել: Հինգ գաղթականք օտարա-
կան տիկնոջ հեռանալովը մինակ մնալով՝ սկսան իրենց
սպառնացող վտանգին առջեւն առնելու միջոցներուն
վրայ խորհուրդ ընել: Մէջերնէն կրակոտներն եւ մա-
նաւանդ Բօլ ամենէն յառաջ սկսան խօսիլ. Մենք հինգ
հոգի ենք, ըսաւ աս պատանին, իսկ մեր թշնամիներն
ինը հոգի. յանդուգն յարձակում մը կրնայ մեզի օ-
գուտ ընել եւ մեր քիչուորութեան տեղը լեցընել,
ուր որ եթէ սպասելու ըլլանք որ թշնամին մեր վրայ
գայ, ստուգիւ կը կորսուինք: Գարձեալ հիմայ մեր

պաշտպանութեան տակ օտարական տիկին մ'ունինք. նոյն իսկ վայրենիները գաղանի մը ձեռքէն իրենց խրճիթը փախչող այծեամբ կը պաշտպանեն. ուստի հարկ է որ մենք ալ պատերազմն որչափ կարելի է մեր բնակարանէն հեռու բռնենք: Երկու տարիէ վեր մեր անօրէն գրացիները մեր այնչափ քրտամբ յառաջ բերած արգիւնքը կը կողոպտեն եւ զմեզ կը խաբեն թէ կապիկները կողոպտած են. բայց իրենց ստուծիւնն անկէ յայտնի է որ նաեւ ծխախոտի բերքն աներեւոյթ կ'ըլլայ. կապիկներն երբեք ծուխ չեն քաշեր: Մենք մինչեւ ցայսօր բաւական համբերեցինք, հիմայ հարկ է որ ուրիշ ճամբայ մը բռնենք ու պիծակները մեղուի փեթակէն հեռացընենք:

Անտրուզէն, Գորրիյոս ու Վիլբրան Բօլին առաջարկութեան հաւանեցան. միայն Գլավիէր կոմսն առանց իր հանդարտութիւնը կորսնցընելու իրենց նշան բրաւ որ լռեն եւ իր կարծիքն ալ լսեն:

— Ձեր պլայլուծիւնը, սիրելի բարեկամք, ըսաւ իրենց, շատ բնական եւ իրաւացի է. ստուգիւ տրտմալի բան է մտածելն որ ահագին անապատի մը մէջ բնակող տասնուչորս անձինք՝ որոնք շատ դիւրութեամբ կրնային իրարու հետ բարեկամաբար վարուիլ, իրարու այսպէս թշնամութիւն կը ցուցընեն: Սակայն մենք մեր կողմանէ մեր թշնամիներուն շնորհակալութեան պարտականութիւն մ'ունինք անոր համար որ իրենք զօրաւորագոյնն են եւ մինչեւ հիմայ զմեզ հոս կենդանի թող տուած են: Չեն ուզեր թողուլ որ կտոր մ'երկիր մշակենք, հող չէ, ուրիշ տեղ մը կը փնտռենք եւ զանիկայ կը մշակենք. ճափայի վրայ պարապ երկիր շատ կայ: Ասով հաշտութեան եւ իրաւանց ամէն միջոցներն ի գործ դրած կ'ըլլանք. իսկ եթէ նաեւ ասով ալ զմեզ հանգիստ թող չեն տար, ան ատեն զէնքը ձեռք կ'առնունք եւ մեծ վստահութեամբ կրնանք յաղթութեան յոյս ունենալ. վասն զի իրաւունքը մեր կողմն ըլլալու մտածութիւնը մեզի կրկին ոյժ կու տայ:

Աս հանդարտութեամբ եւ սիրտ շահելու կերպով խօսուած խօսքն ամէնն ալ համոզեց. Բօլ որ

արդէն հրացանը ձեռքն առած էր, զանիկայ նորէն տեղը դրաւ, անտարբերութեամբ մ'ըսելով. Տէր Ռեմոն խնդրէն աւելի աղէկ կը հասկընայ, մենք զէնքերը թող կու տանք եւ իրեն կը հնազանդինք: Վանտրուզէն ալ աւելցուց. — Առ այժմ կրնանք Մարձայայի կողմը մշակել. եւ մեր կանանչեղենի ու պրտղոյ պարտեզին բերքովը կը շատանանք. իսկ որիզը Սամարանկէն կը գնենք: Գուցէ կամաց կամաց մեր վայրենի դրացիք նորէն կը հանդարտին եւ ան ատեն կը սկսինք մեր մեծ գաղափարն ի գործ դնել:

Ըստ որոշմամբ գաղթականք իրարմէ բաժնուեցան. Ռեմոն կոմսը դէպ ի ծովեզերք սկսաւ յառաջանալ. քիչ մ'ետքը Բօլ ալ իր քովն եկաւ եւ երկուքը մէկտեղ ժայռի մը վրայ ելան ուսկից ընդարձակ ծովը կ'երեւար: Կապուտակ ջրին երեսը նուրբ ու թափանցիկ շոգւոյ նման մէգ մը պարծած էր, որուն մէջէն երկու նաւերու ձիւնագոյն առագաստներն յայտնի կը տեսնուէին: Անպատ ծովեզերք մը բնակող գաղթականաց համար նաւու մը տեսնուիլը միշտ ախորժելի է. սակայն աս տեսութիւնը քիչ մ'ետքը պատահած դէպքն աւելի եւս հետաքրքրական ըրաւ: Երկու նաւերէն պզտիկն ամէն առագաստները պարզած՝ ծովական բազէի մը պէս մեծ նաւին վրայ կ'երթար:

— Պզտիկ նաւը Սիւրբուֆին նաւն է, զինքը դրօշէն կը ճանչնամ, ըսաւ կոմսն:

— Ըսնպէս է... իսկ միւս նաւը Հնդկաստանի ընկերութեան մեծ վաճառականի նաւ մը կ'երեւայ, պատասխանեց Բօլ. իր բեռը պղպեղ, քրքում, լեղակ ու կրայի խեցի է: Ինձի այնպէս կու գայ որ հոսկէ անոնց հօտը կ'առնում:

Յանկարծ երկուքին ալ խօսքը դադրեցան. ծովասպատակի նաւին կողէն կապուտակագոյն շոգի մը դուրս յարձակեցաւ. անոր ետեւէն թնդանօթի ձայն մը հնչեց. Սամարանկի եզերքն աս որոտման ձայնին կրկին եւ կրկին արձագանգ տուաւ: Վաճառականի նաւն ալ իր պաշտպանութեան համար թնդանօթներ ունէր, որոնցմէ իրեն տրուած պղնձեղէն ողջունին պատասխան տուաւ: Իր կողը ծովասպատակի ցականաւին

դէմ դարձուց եւ սկսան երկու կողմ կատաղաբար զարնուիլ: Քանի մը ըրապէի մէջ ծովուն երեսը թանձր մուխ պատեց, եւ ալ բան չէր երեւար, միայն հրազինուց ձայնը կը լսուէր: Նոյն ժամանակը Բօլ աչքը դէպ ի ծովեզերք դարձուց եւ հոն օտարական տիկինը տեսաւ, որն որ արձանի պէս կեցած՝ հետաքրքրութեամբ պատերազմին տեղը կը նայէր առանց իր գլուխը զարկող արեգական կիզիչ ճառագայթներու միտ դնելու: Պատանին զինքը Ռեմոն կոմսին ցուցուց:

— Եթէ աս նաւը Սիւրգուֆին չէ, ըսաւ կոմսը, մեր հիւրը մեծ անխոհեմութիւն կ'ընէ այսպէս բաց տեղ մը կենալով. դիտակով մը զինքը կրնան դիւրաւ տեսնել եւ ան ատեն ծովահէններն ստուգիւ մեզի ալ այցելութիւն մը կ'ընեն. պէտք ենք իրեն իմացընել որ անկէ ետ քաշուի: Աս ըսելով՝ գետնէն քար մ'առաւ եւ դէպ ի կոմսուհւոյն կեցած տեղը ծովուն մէջ նետեց. բայց անիկայ իր անշարժութեան մէջ մնաց: Ան ատեն Գլավիէր սկսաւ Բօլին հետ բարձրաձայն խօսիլ, որպէս զի օտարականին մտադրութիւնը զարթուցանէ: Ասիկայ յաջողեցաւ. կոմսուհին նախ իր բոլորտիքն եւ ետքը դէպ ի վեր նայեցաւ եւ զկոմսն իր ընկերովը տեսաւ:

— Տիկին, կանչեց անոր Ռեմոն, այնպէս յայտնի տեղ մի կենաք, թէ ձեզի եւ թէ մեզի համար շատ վտանգաւոր է. սա վտակին քովէն քալեցէք եւ մեր քովն եկէք: Կոմսուհին անգամ մ'ալ աչքը ծովահէնի նաւուն դարձուց եւ Ռեմոնին քովն եկաւ:

Պատերազմն աս միջոցիս իր վերջին սաստիկութեանն հասած էր. վառօդի ծուխը գրեթէ ծովուն բովանդակ տարածութիւնը կը ծածկէր: Կոմսուհին իր ասպնջականներուն քովը հասնելէն ետքը դարձեալ մեծ մտադրութեամբ պատերազմող նաւերուն նայելու սկսաւ:

Ռեմոն Բօլին դառնալով, պատերազմն ըսաւ, շատ երկայն կը տեւէ, վաճառականի նաւն ինքզինքն աղէկ կը պաշտպանէ. սակայն ծովահէնք ալ շատ քաջութեամբ կը կռուին եւ անտարակոյս ի վախճանի

վաճառականի նաւն իրենց ձեռքը պիտ'որ անցնի :
Կրնայի հաստատել որ ան պղտիկ նաւը Սիւրգու-
ֆին նաւն է, եթէ . . .

Կոմսուհին, Սիւրգուֆին անունը լսելուն պէս
ակամայ շարժում մ'ըրաւ, զորն որ Ռեմոն կոմսին
դիտող աչքն անմիջապէս նշմարեց : — Տիկին, ըսաւ
իրեն համարձակութեամբ մը, կ'երեւայ թէ Սիւրգուֆ
նաւապետն՝ որուն համբաւն հիմայ ամէն տեղ տարա-
ծուած է, նաեւ ձեզի ծանօթ պիտ'որ ըլլայ :

— Ե, յո՛ . . . այո՛, պատասխանեց օտարականը,
Սիւրգուֆ, գաղղիացի ծովական պաշտօնակալ մը .
կարծեմ թէ իր անունը լսած եմ . . . Ուրեմն կը
համարիք, տէր կոմս, որ հոս պատերազմողը Սիւր-
գուֆ չէ :

— Ինձի այնպէս կ'երեւայ :

— Ինձի համար, կրկնեց կոմսուհին, Սիւրգուֆ
կամ ուրիշ մէկը նոյն է : . . . Միայն աս պատերազ-
մին տեսարանն ինձի հետաքրքրական կու գայ : . . .
Սակայն ի՞նչ պատճառաւ կը համարիք որ հոս կռուո-
ղը Սիւրգուֆ չէ :

— Տիկին, որովհետեւ Սիւրգուֆին պատե-
րազմներն երբեք այսչափ երկայն չեն տեւեր. ասկէ
զատ հոստեղի պատերազմին եղանակը Սիւրգուֆին
եղանակը չէ : Անիկայ ամէն առագաստները կը պար-
զէ եւ շիտակ կողոպտելու նաւուն վրայ կ'երթայ .
թնդանօթ ամենեւին չարձակեր այլ իր մարդիկները
փորի վրայ նաւուն եզերքը պառկեցընել կու տայ
ձեռքերնին ատրճանակներ ու ճանկաւոր տապարներ
բռնած : Թշնամւոյն կրակին առանց պատասխան տա-
լու մինչեւ անոր նաւուն քովը կը մօտենայ, ճանկաւոր
տապարներով նաւը կը բռնէ եւ անոր ամէն կողմէն
ներս կը յարձակի, դէմ դնողները կը զարնէ կը
սպաննէ, մնացածները շղթայի կը զարնէ, եւ այնպէս
քիչ ժամանակուան մէջ նաւը ձեռք կը ձգէ :

— Եհ, գոչեց աս միջոցին Բօլ, հիմայ որոշ-
ման ժամանակն հասաւ, թնդանօթներուն ձայնը դա-
դրեցան ու հրացանի ձայն կը հնչէ :

Երեքը մէկտեղ նոյն կողմն սկսան նայիլ. վա-

ռօդի ծուխը փարատած էր. երկու նաւերն իրարու քով կը կենային :

— Աղէկ կողոպուտ, ըսաւ Բօլ :

— Գրօշը Գաղղիական է, ի վերայ այսր ամենայնի նաւը Սիւրբօւֆին չէ, պատասխանեց Ռեմոն :

— Աւելի Ամերիկացւոց նաւ կ'երեւայ :

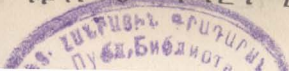
Կոմսուհին շարժած ձայնով մ'իր երկու ասպնջականներուն ըսաւ. Ա՛լ տեսներու բան չկայ. խաղը լմնցաւ. արեւը սաստիկ կը տոչորէ. պէտք ենք տուն դառնալ. ձեզի ի՞նչպէս կ'երեւայ :

Երկուքն ալ աս առաջարկութեան հաւանեցան ու ճամբանին դէպ ի տուն ուղղեցին : Նոյն օրը կոմսուհւոյն վրայ տխրութիւն մը տիրեց եւ մինչեւ իրիկուն շարունակեց :

Գ.

Նոր մշակուելու սկսած երկիրներուն բնակիչքը միշտ զանազան դժուարութեանց, բնութեան, վայրենի մարդկան եւ վայրենի անասնոց յարձակման դէմ կռուելու ստիպուած են : Այսպիսի յարձակում մ'ալ կրեց պզտիկ գաղթականութիւնը՝ ծովահէնի նաւուն յաղթութեան հետեւեալ օրն : Արեւն ելլելէն քիչ մը յառաջ էր. աղօտ մթութեան մէջ Սամարանկի ճամբուն վրայ վայրենի արշաւանք մը կը նըշմարուէր : Պաղապիտ տանող մեծ ճամբան, հին ու պատմութենէն անյիշատակ թող տրուած զարմանալի քաղաքականութեան մը գործքը, նոյն ատեններս երկու թանձրախիտ անտառներուն մէջէն կ'անցնէր, որոնց գաղտնեացն ոչ մարդիկ եւ ոչ ալ արեգական ճառագայթները թափանցած էին : Ապակաց ամբողջ բանակ մը, չորեքձեռնի գաղթականութիւն մը, նոյն ճամբէն խոր լուծեամբ յառաջ կու գար, իրեն առաջնորդ ունենալով ծեր, յաղթամարմին ու զօրաւոր կապիկ մ'որն որ ծանրութեամբ բանակին առջեւէն կ'երթար :

Վայրենի գաղթականք ցեղ ցեղ բաժնուած կ'երթային. մարք իրենց ձագերը բազուկներնուն վրայ

կը կրէին կամ ձեռքերնէն բռնած կը տանէին. հարք ձեռքերնին մեծամեծ գաւազաններ ունէին եւ մտադիր աչուրներով իրենց ընտանեաց վրայ կը հսկէին. չորեքձեռնիներէն ոմանք բանակին մէջ զուարթութեամբ կը ցատքըտէին: Ի՛նչ էր պատճառն որ աս ամբողջ ժողովուրդն արեւմուտքէն արեւելք կը մղէր, իրենց նախնեաց բնակած երկիրը թող տալով: Աս ալ ան բազմաթիւ գաղտնեաց կարգը կը վերաբերի, որուն մեկնութիւնը դեռ մինչեւ հիմայ բնութիւնը մեզի պարտական մնացած է: Արշաւանաց առաջնորդն երբեմն կանկ կ'առնուր կը կենար եւ ան ատեն նաեւ բոլոր բանակը կը կենար. հայրերը նոյն միջոցին իրարու հետ անձայն կը խորհրդակցէին. աշխոյժները ծառերուն ոստերուն վրայ կը ցատքէին եւ անոնցմէ կը կախուէին. իսկ ծերերը հանգիստ կ'առնուին: Մէջերնին խոր լուծիւն կը տիրէր. կռիւ, աղաղակ, դղրդիւն հանող միմոսութիւն, ոտնաձայն, այս ամենայն խստիւ արգելուած էին. ով որ աս արգելքին դէմ կը գործէր, անմիջապէս արժանաւոր պատիժը կ'ընդունէր:

Արշաւանքին չորեքձեռնի քսերքսեսն այնպէս կը ցուցընէր թէ աստղներուն եւ անտառին խորհուրդ կը հարցընէ եւ ծովուն խոխոջանքին միտ կը դնէ, եւ ետքն իմանալի նշանով մը բանակին յառաջ քալելու հրաման կու տար: Դեռ ամէն կող խաւար ու մութ պատած էր, թէպէտ եւ արեգակը ծագելու մօտ էր — արեւադարձի երկիրներն արշալոյս չունին — երբ որ կապկական բանակին յառաջապահը հինգ գաղթականաց կալուածը հասաւ, ուր ամէն մարդ խորունկ քնոյ մէջ կը գտնուէր: Ծեր զօրավարն անտառին վերջին ծառին դուրս երկընցած ճիւղին վրայ նստաւ, պարտեզին մէջ գտնուած պարարտ բանջարեղէնն ու պտուղները ճանչցողի աչքով քննեց եւ իրեններուն իմանալի նշանով մ'ազարակի օրէնքն հրատարակեց: Անմիջապէս յարձակեցան մտան պոչաւոր վանտալներն այնչափ քրտամբ եւ աշխատութեամբ մշակուած պարտեզին մէջ, ըոպէի մը մէջ ամէն բան մինչեւ վերջին կտորը կողոպտեցին, եւ նոյն շուտու-

Թեամբ՝ որով իրենց աւարառութիւնն ըրած էին, աներեւոյթ եղան:

Արեգակը ծագելուն պէս տան դրան առջեւ թխագանգուր գլուխ մ'երեւցաւ. ասիկայ Բօլին գլուխն էր: Աշխոյժ երիտասարդը քիչ մը ժամանակ դէպ ի դաշտ նայելէն ետքը, տնէն դուրս ելաւ, մինչեւ ծովեզերք յառաջացաւ ու հոն իր անդամները զովացուցիչ ջրոյն մէջ խոթելով՝ նոր զօրութիւն մ'առած դարձեալ դէպ ի տուն կը դառնար: Պարտեզին առջեւէն անցնելու ժամանակն՝ յանկարծ անոր մէջ եղած աւերն եւ ապականութիւնը նշմարեց եւ այնպիսի աղաղակ մ'արձակեց՝ որ աւելի առիւծու մոնչիւն քան թէ մարդու ձայն կը նմանէր. աս աղաղակն իր ընկերներն իրենց առաւօտեան քնոյն մէջ զարհուրեցուց. շուտ մ'ամէնն ալ դուրս ցատքեցին:

Բոլ պոռալով սկսաւ ըսել. Հիմայ ալ սպասելու ատենը չէ. եթէ դուք կ'ուզէք վատութեամբ դեռ սպասել, ես մինակ կ'երթամ եւ ան վայրենի անօրէններէն վրէժս կ'առնում: Արեւն այսօր իր մառը չմտած պէտք է որ արիւն տեսնէ: Բայց եկէք մէյմը տեսէք աս գիշերուան աւերն եւ պատասխան տուէք թէ աս անօրէնութեան սրով ու կրակով հատուցում ընելո՞ւ է թէ չէ: Հիմայ, տէր կոմս, ըսաւ զայրացած պատանին, երբ որ չորս գաղթականք իր քովն եկան. կ'ուզէք դարձեալ ներել ու համբերել:

— Ոչ, պատասխանեց կոմսն հանդարտ կերպով մը. ասկէ ետքը ներելը վտանգաւոր տկարութիւն է. անմիջապէս ամենքնիս ալ գործքի ձեռք կը զարնենք. ճամբան ձեզի իմ յատակագիծս կը ծանուցանեմ, որն որ արդէն շատոնց պատրաստած եմ: Թէպէտ եւ մենք ինը հոգւոյ դէմ հինգ հոգի ենք, սակայն իրաւունքը մեր կողմն է ուստի եւ մենք զօրագոյնն ենք: Մեր պաշտպանեալը պէտք չէ որ բանն իմանայ. թող սեւ աղախինն իրեն ըսէ թէ որսի գացած ենք:

Արդէն ամէնն ալ զէնքերնին առած ճամբայ ելլելու վրայ էին, երբ որ յանկարծ օտարական կոմսուհին զուարթադէմ՝ անտառին եզերքն երեւցաւ, եւ մեղմ ձայնով մ'իրենց աղաչեց որ զէնքերը թողուն: — Ամէն

բան լսեցի, ըսաւ անոնց իրենց քովը գալով, պէտք
է որ արիւն թափուի: Գաղթականք իր հաշտարար
խօսքին անսացին եւ հրացանները զետին դրին: Կոմ-
սուհին ամէն մէկն ողջունելէն ետքն այսպէս սկսաւ
խօսիլ. Իմ սիրելի ընկերներս, ձեր իմ աղաչանքիս
անսալը զիս ուրախութեամբ կը լեցընէ. եւ ստուգիւ
ձեր աս զիջումն անվարձ պիտ'որ չմնայ: Արէժխըն-
դրութիւնն աղէկ բան յառաջ չիբերեր, այլ նորէն
վրէժխնդրութիւն կը ծնանի: Աւրուած պարտեզը կրնայ
դարձեալ մշակուիլ, բայց մեռցուած մարդուն նորէն
կեանք տալ կարելի չէ:... Բարեկամներ, խօսքերուս
միտ դրէք... Գուք զիս վեհանձնութեամբ ձեր բնա-
կարանն ընդունեցաք, իմ ապահովութեանս համար
հսկեցիք, իմ գաղտնիքս պատուեցիք, իմ լուծեանս
համբերեցիք... Ասոնց դիմաց ես ալ ձեզի իմ շնոր-
հակալութիւնս ցուցընելու համար կ'երդնում որ ձեր
եւ ձեր ահագին դրացիներուն մէջ խաղաղութիւն եւ
հաշտութիւն պիտ'որ հաստատեմ. զձեզ կ'ապահով-
ցընեմ որ անոնք դեռ արեգակը դէպ ի ծով չխո-
նարհած՝ ձեր բարեկամները պիտ'որ ըլլան: Լսեցէք
ընելիքս: Ես առանձին ձեր թշնամիներուն բնակա-
րանը պիտ'որ երթամ. ամենեւին ինձի համար հոգ
մ'ընէք, շատ վտանգներու պատահած, եւ շատ պա-
տերազմներ մօտանց տեսած եմ ու վարժութիւնն
ինձի այրական սիրտ մը տուած է: Ձեզմէ երկու հո-
գի ինձի ընկերանան ու ճամբան ցուցընեն. անկէ
ետքն հեռու տեղ մ'իմ ետ դառնալուս սպասեն:
Աստուած եւ իր հրեշտակն՝ որոնք մինչեւ ցայսօր զիս
պահպանեցին, աս անգամ ալ ինձի պահպան կ'ըլլան:

Ուստի կոմսն ու Բօլ ուղեցին առաջնորդու-
թիւնն յանձն առնուլ, բայց կոմսուհին խնդրեց որ
Վանտրուզէն ու Գորրիյոս իրեն հետ գան. Որովհե-
տեւ ըսաւ, իմ առաջնորդներս հանդարտ բնութեամբ
մարդիկ պէտք են ըլլալ: Անմիջապէս երկուքն ալ
իրենց հրացաններն առին եւ հաշտութեան դեսպա-
նուհէն հետ ճամբայ ելան: Կէս ժամու չափ քալե-
լէն ետքը ճոնտերիի աւերակներուն հասն՝ որն որ
հնութեան գիշերուան մէջ թաղուած քաղաքականու-

Թեան մը մնացորդն է, որուն սրահներուն մէջ դեռ շատ ամենաճարտար արուեստով փորուած քանդակներ կը տեսնուին: Բայց հիմայ կործանած շէնքերուն մէջ անհամար գոյնագոյն ծաղիկներով զարդարուած պատաղիճանկեր բուսած են, եւ հսկայածեւ ծառերուն վրայ՝ որոնք աւերակաց մէջէն վեր բարձրանալով՝ նոյն տեղը մշտնջենաւոր գիշեր մը կը շինեն, բազմաթիւ պայծառաթեւ թռչուններու քաղցրաձայն գեղգեղանքը կը լսուի: Օտարական կոմսուհին ծառախիտ անտառին մէջ որուն բնակիչքը միայն սեւ վագրներ կրնային ըլլալ, թեթեւ ընթացքով յառաջ կ'երթար:

Ըստեղը մեր ճամբուն ամենէն վտանգաւոր տեղն է, ըսաւ իրեն Վանտրուզէն. բայց շուտով ասկէ դուրս կ'ելենք: Երկու առաջնորդք հրացաննին պատրաստ բռնած՝ զինքն իրենց մէջն առին եւ այնպէս յառաջ կ'երթային, ամէն մէկ փոքր շարժման կամ խոտի ու տերեւի խարշափման միտ գնելով: Իրօք քիչ մ'ետքն անտառէն դուրս ելան եւ առջենին արձակ դաշտ մը բացուեցաւ, որուն միւս եզերքը ցած բլուրներ կը բարձրանային: Վանտրուզէն վանոնք կոմսուհւոյն ցուցուց եւ ծանոյց թէ թշնամեաց բնակարանն ան բլուրներուն միւս կողմն է: Մենք, ըսաւ, հոս այրի մը մէջ կը կենանք եւ ձեր գործքին յաջողութեան համար աղօթք կ'ընենք. բայց եթէ թշնամիք ձեզի աղէկ ընդունելութիւն չընեն, անմիջապէս անոնցմէ հեռացէք. եթէ ձեր ետեւէն գալու յանդգնին, մենք մեր պահուած տեղէն անոնց աղէկ ընդունելութիւն կ'ընենք. մեր արիութեան ու հրազէն գործածելու յաջողակութեան վրայ կրնաք վստահանալ:

— Հաղար շնորհակալութիւն, պատասխանեց օտարականը, դուք ստուգիւ պատուական մարդիկ էք. այսպիսի մարդկանց աղօթքը միշտ օգուտ կ'ընէ:

— Ըստպիսի գովեստի արժանի չենք, տիկին, կրկնեց Հոլանտացին. ժամանակ մը մենք ալ վայրենի մարդկանց պէս գէշ վարք կ'անցընէինք. եթէ հիմայ քիչ մը փոխուեցանք, անիկայ Ռեմոն կոմսին արդիւնքն է, որն որ իր օրինակաւն ու խօսքերովը մեզի

առաջնորդեց. միայն ինքը ձեր շնորհակալութեան ու գովեստին արժանաւորութիւն ունի:

Ընդունական կինը՝ Շուտով նորէն կը տեսնուինք, ըսելով՝ ընթացքը դէպ ի բլուրներն ուղղեց: Իրեն ցուցուած ուղղութեամբ յառաջ երթալով՝ քիչ մ'ետքը բլուրներուն ստորոտը չոր տերեւներով ծածկուած երկայնաձեւ շէնքի մ'առջեւ հասաւ, որուն դռները բաց էին. կոմսուհին երկայն ատեն սեամին վրայ կեցած միտ դրաւ որ ներսէն ձայն մը լսէ, որպէս զի իր ընթացքը դէպ ի նոյն կողմն ուղղէ. սակայն ինչպէս տնէն դուրս, նոյնպէս անոր ներսի կողմը տխուր լռութիւն կը տիրէր, եւ առաջին տեսնողին այնպէս կ'երեւար որ հոն ամենեւին բնակող չկայ: Արեւէն ու փոթորկէն ճաթռտած տախտակներն անձրեւն ու հոփն անարգել ներս կ'ընդունէին, եւ տանտիրոջ անհոգութիւնն յայտնի կը ցուցնէին: Հասարակաց սրահին մէջ եղած անսովոր խառնակութենէն անմիջապէս կ'իմացուէր որ նոյն տեղը վայրենի մարդկան կամ աւազակաց բնակութիւն է: Խոշոր սեղանի մը վրայ կոտրած սափորներ, ճաթած ամաններ ու գաւաթներ, մէկ կողմերնին փնասուած սկաւառակներ, վզերնին կոտրած շիշեր, անկոթ գանակներ, մէկ աւռանին պակաս պատառաքողներ, ղենջակի կտորներ եւ շուայտութեան մ'ուրիշ մնացորդներ դիզուած կը կենային: Սրահին անկիւնները չոր տերեւներ տարածուած էին՝ որոնց վրայ սեւ վագեր գեղեցիկ մորթեր կը ծածկէին: Աս անկողիններուն քովի պատէն կախուած էին զանազան տեսակ զէնքեր, Հոգդենդոգոց աղեղ եւ նետ որոնց ծայրը ձկան փշեր անցուած էր, անգղիական հրացան, Բադակոնիայի նիզակ, Փենճապի մէջ գործածուած տէգեր, երկաթափայտէ ցպեր, արծաթապատ ատրճանակներ եւ ուրիշ ասոնց նման կազմածներ: Մէկ անկիւն մ'ալ արօր մը կը կենար, բայց իր վրայ պատած ժանգը կը ցուցնէր որ երկայն ժամանակէ վեր անգործ կեցած է:

Կոմսուհին աս անախորժ տեսարանին տեղը շատ երկայն չմնաց, այլ նորէն դուրս ելլելով՝ դէպ ի մեծամեծ տներով հովանաւորուած մարդ մը գնաց,

ստոյգ համարելով որ տան բնակիչներն արեւուն կի-
զիչ ճառագայթներէն չնեղուելու համար նոյն զով
տեղը գացած են: Իրօք ալ նոյն հնդկական լած-
ծարոնիներն հոն պզտիկ լճակի մը քով պարարտ խո-
տի վրայ լայնեալ հանգուցեալ նստած՝ անհոգութեամբ
ծուխ կը քաշէին: Իբրեւ մէկ մարդ ամէնը մէկտեղ
վեր ցատքեցին երբ որ աս անակնկալ օտարականն ի-
րենց մօտ տեսան. ի բնէ այնպէս արի եւ անվեհեր
մարդիկ, որոնք ոչ գաղանի եւ ոչ ուրիշ վտանգի
մ'առջեւ քայլ մ'ետ կը քաշուէին, տկար կնոջ մ'ե-
րեւութէն բոլորովին զարհուրած կ'երեւային:

Ուսարթ դէմքով եւ համարձակ շարժուած-
քով իրենց մօտեցաւ օտարական դեսպանուհին, խու-
րին վրայէն վարդի փունջը վար առաւ եւ ընտանու-
թեամբ մ'իրեն ամենէն մօտ եղողին երկընցուց: Վայ-
րենի մարդն աս ընծան սիրով ընդունեցաւ. իր ըն-
կերներն ալ ասով իրենց պլայլութենէն սթափեցան:
Բարեկամներ, սկսաւ խօսիլ իրենց կոմսուհին. նե-
րեցէք որ զձեզ աս անուամբ անուանեմ, վասն զի
անապատի մը մէջ ամէն մարդ իրարու բարեկամ
պէտք է ըլլալ: Ես շատ հեռու տեղէ հոս եկած եմ
զձեզ տեսնելու եւ ձեզի մխիթարութիւն բերելու,
որովհետեւ, ինչպէս ինձի կ'երեւայ, դուք ամենեւին
երջանիկ չէք:

— Ոչ, պատասխանեց Սդրիմ իրենց գլուխը,
ոչ, ամենեւին երջանիկ չենք. մենք ծովահէն, բոլոր
մարդկութենէ մերժուած ու վռնտուած մարդիկ ենք,
եւ աս երկրին մէջ բնակող վայրենի գաղաններուն
սեռին կը վերաբերինք: Աս բանս ուրիշի մը չենք
ըսեր, որովհետեւ մենք ալ մեր ամբարտաւանութիւնն
ունինք. սակայն ձեզմէ բան մը չենք կրնար ծածկել,
վասն զի մինչեւ հիմայ ոչոք մեզի հետ այսպիսի ըն-
տանութեամբ ու մեղմութեամբ խօսած է, ոչոք մեր
վրայ այսպիսի բարեկամական աչքով նայած է:

Կոմսուհին զիրենք նստեցընելէն ետքն ինքն ալ
խոտին վրայ նստաւ, ու խօսքն այսպէս յառաջ տա-
րաւ: Բարեկամներս խօսքերս մտադրութեամբ մտիկ
ըրէք. իմ հայրս՝ որ փորձառու ծերունի մըն էր,

միշտ կ'ըսէր թէ երկու ճշմարիտ չար մարդկան, մի եւ նոյն յարկի տակ բնակիլ անկարելի է. մանաւանդ թէ, կ'ըսէր, ամենեւին բուն չար մարդ չկայ, այլ միայն ուղիղ ճամբէն խոտորած դժբախտներ կը գըտնուին, զորոնք պատշաճ ժամանակին խօսուած խօսք մը նորէն ուղղութեան կը բերէ: Հայրս որ շատ տեղեր պտըտած եւ շատ բաներ տեսած էր, կ'ըսէր դարձեալ. Շատ ի մահ դատապարտեալ մարդիկ տեսած եմ, որոնք իրենց կենաց վերջին րոպէն կրօնի ձայնին լսած, խաչելութիւնը պագած եւ զղջման շաւիղը մտած են, որն որ երկինք կը տանի: Աս դժբախտներուն ինչ կը պակսէր, բայց եթէ իրենց առաջին չարիքը գործելէն յառաջ աղէկ խրատ մը, բարի օրինակ կամ օգտակար խորհուրդ մը: Սակայն դուք, սիրելի բարեկամներս, աս տեսակ չարագործաց կարգը չէք. ես ստոյգ գիտեմ որ ձեր արտաքին անհաճոյ երեւութիւն տակ աղէկ բնութիւն ու մարդկային սիրտ մը ծածկուած է: Աս պատճառիս համար իմ յանձն առած գործքիս յաջողութիւնն ալ ինձի շատ դիւրին կ'երեւայ:

Այրենի ունկնդիրները սառածի պէս տեղերնին անշարժ կեցած էին:

— Գուք անցած գիշեր, շարունակեց կոմսուհին, վնասակար գործք մը գործեցիք, ասիկայ զղջմամբ պիտ'որ քաւէք. ձեր դրացիներուն պարտեզն ապականեցիք . . .

Ամէնը միաբերան ձայներնին վերցուցած՝ աս ամբաստանութեան դէմ բողոքեցին: Սգրիմ գետնէն վեր ցառքեց եւ շարժած ձայնով ըսաւ: Ասիկայ զրպարտութիւն է, մենք ամենեւին բան մը չապականեցինք. ձեր գլխուն վրայ կ'երդնում, ամենքնիս ալ կ'երդնունք:

Ճշմարիտ խօսքն այնպիսի ձեւ մ'ունի որ ստուութիւնն երբեք զանիկայ չիկրնար իրեն սեպհականել Օտարական տիկինն ասոր աղէկ համոզուած էր, ուստի իրենց պատասխանեց. Ձեր խօսքին կատարեալ կ'հաւատամ, աս կողմանէ ամենեւին յանցանք չունի բայց ասով բանը չիմըննար: Ան ալ չէք կրնար ու

րանալ որ դուք ձեր դրացիներուն հետ բարեկամութեամբ չէք ապրիր. բարեկամներս, ձեզմէ խաղաղութիւն ու հաշտութիւն կը խնդրեմ, յանուն Ամենաբարւոյն՝ որ ամէն օր իր արեւը ձեր գլուխը կը ծագէ եւ ձեր պտուղները կը հասունացընէ. կ'աղաչեմ ձեզի որ անոնց հետ իբրեւ եղբայր եղբօր, իբրեւ քրիստոնեայ քրիստոնէի հետ վարուիք: Գիտեմ որ ձեր թշնամութեան պատճառը Անտրուզէնին բնակարանին ունեցած աղէկ դիրքն, անոր ծովուն մօտ ըլլալն եւ առատ ջուր ունենալն է: Բայց աս առաւելութիւններն առանց կռուոյ ալ կրնաք վայելել. մեր քովն եկէք բնակեցէք, հոն պարապ տեղ չատ կայ, մէկ կողմ մը ձեր բնակարանը կը շինէք. իրիկուններն ամենքնիս մէկտեղ կը ժողվուինք եւ աղէկ ընկերութիւն մը կ'ունենանք: Իսկ եթէ պատերազմելու բաղձանք ունիք, հոն աս բաղձանքներնուդ ալ կրնաք հասնիլ. մեր բնակարանը ծովուն մօտ ըլլալով՝ Պոռնէոյի աւազակաց ու ծովահէններուն առջեւ բաց է. եթէ օր մ'ասոնք մեզի այցելութիւն ընելու ըլլան, ձեզմէ արժանաւոր կերպով ընդունելութիւն կը գտնեն:

Սգրիմ քանի մը ըրաւ իր ընկերներուն հետ ցած ձայնիւ խօսելէն ետքը, կոմսուհւոյն դարձաւ եւ ըսաւ. Ինձի եւ իմ ընկերներուն համար հրապարակաւ կը խոստանամ որ ասկէ ետքը մեր դրացեաց կալուածներն ու ստացուածները կը յարգենք: Գեսպանուհին ասով չշատացաւ, այլ զանոնք նորէն յորդորեց որ իրենց տեղը թողուն ու գան Անտրուզէնին բնակարանին մօտ բնակին եւ վերջապէս ասոր ալ հաւանեցուց: Իբրեւ հրեշտակ խաղաղութեան՝ զուարթադէմ նոյն գազանաբարոյ մարդիկներուն գլուխն անցած ճամբայ ելաւ:

Սանտրուզէն ու Գորրիյոս աս ժամանակս մեծ անձկութեամբ կոմսուհւոյն ետ դառնալուն կը սպասէին, երբեմն նաեւ իրենց զանիկայ մինակ թող տալուն համար իրենքզիրենք կը մեղադրէին. քանի մ'անգամ հրացանին կռակինն առած դէպ ի բլուրն յառաջացան, սակայն տուած խոստումին յիշելով՝ նորէն

իրենց թաքստոցը դարձան, եւ անհամբերութեամբ կը մաշէին: Յանկարծ վանտրուզէն դէպ իրենց կողմն եկող բազմութիւն մը նշմարեց. Ահա կու գան գոչեց իր ընկերին ու թփի մ'ետեւը պահուրտած՝ մտադրութեամբ եկողներուն նայեցաւ եւ սկսաւ վախնալ որ գուցէ աւաղակները թշնամութեան մտօք յառաջ կու գան եւ զկոմսուհին նենգութեամբ համոզած են որ իրենց առջեւէն երթայ. աս վախը նաեւ Գորրիկոսին հաղորդեց: Երկուքն ալ հրացաննին եւ ատրճանակնին պատրաստեցին, ու կը կարծէին որ իրենց պահուրտած տեղէն ան վայրենիներուն ամէնն ալ կրնան անվնաս ընել:

Կոմսուհին աս բանս մակաբերեց, անոր համար երբ որ վանտրուզէնին կեցած տեղը մօտեցան, իր ընկերները կեցուց եւ ինքն առանձին Հոլանտացւոյն քովը գալով ամէն բան պատմեց: Նոր բարեկամներն իրարու ձեռքը թօթուելով՝ հաշտութիւնն հաստատեցին: Նոյն կերպով երկրորդ հաստատութիւն մ'ալ վանտրուզէնին տունը հասնելէն ետքն եղաւ:

— Ահաւասիկ, ըսաւ հաշտարար օտարականն իր ասպնջականներուն, ձեր թշնամիներն հիմայ ձեր քովն են, ես իրենց համար ամենայն վստահութեամբ երաշխաւոր կ'ըլլամ:

Սգրիմ շուտ մը յարմար տեղ մը գտաւ իր ընկերներուն հետ նոյն գիշերն անցընելու համար: Նոյն ժամանակը նաեւ քանի մը յայտնի նշաններէն իմացուեցաւ պարտէզին ապականութեան բուն պատճառը: Սգրիմ վանդակապատին վըայ ոստոստող ընտանեցած կապկին դառնալով՝ կատակով կանչեց. Եթէ քու ազգակիցներդ ուրիշ անգամ մ'ալ հոս գալու ըլլան, աղէկ դաս մը կ'առնուն. կրնաս ասիկայ իմ կողմանէս իրենց գրել: — Բայց հիմայ երթանք անգամ մը ծովը տեսնենք, աւելցուց սաստիկ եռանդով մը: Բօլ նորեկ ընկերները ծովածոցին ճամբան տարաւ. նոյն միջոցին օտարական տիկինը Ռեմոն կոմսին ցած ձայնով ծանոյց որ կ'ուզէ իրեն հետ առանձին խօսիլ:

— Հիմայ, պատասխանեց կոմսը, չենք կրնար

իրենցմէ բաժնուիլ. ուրիշ յարմար ժամանակի մը սպասենք :

Դ.

Պովեզերք հասնելնուն պէս Բօլ սկսաւ նոր բարեկամներուն առաջին օրուան պատերազմին պատմութիւնը պատմել. աս ժամանակը կոմսուհին յարմար գտնելով՝ Ռեմոնին ըսաւ. Շատ հաւանական է որ աս գիշեր Պոռնէոյի ծովահէններէն յարձակում կրենք, որոնց առաջնորդն ուրացող մըն է՝ որն որ ան մարդակերպ գաղանները կը գործածէ ամէն բան սրով ու հրով ջնջելու համար: Ես նոր բերած բարեկամներուս զէնքով զբաղում խոստացայ, եւ աս խոստումը պարապ տեղ չըրի:

— Տիկին, պատասխանեց կոմսն, ես ձեր գաղտնիքը միշտ կը յարգեմ եւ աւելի խօսք չեմ պահանջեր. այսչափս մեզի բաւական է մեր պատրաստութիւնները տեսնելու որ եկողներն ըստ արժանւոյն դիմաւորենք: Կրնաք մեր գործքին յաջողութեան ապահով ըլլալ, մանաւանդ որ դուք մեզի նոր օգնականներ ալ բերած էք: Ասկէ ետքը միւսներուն քովն երթալով, Բարեկամներ ըսաւ իրենց, հիմայ տասնուչորս հոգի ենք եւ գրեթէ պզտիկ բանակ մը կը կազմենք. ուստի հարկ է որ ինչ որ մինչեւ հիմայ չէինք ըներ, ասկէ ետքն սկսինք ընել, այսինքն գիշերները կարգաւորեալ կերպով պահպանութիւն ընենք: Երեկուան պատերազմը մեզի դաս մ'ըլլայ. աս ծովեզերքը միշտ Պոռնէոյի աւազակներէն յարձակում կրելու վտանգի մէջ է: Սակայն աւազակներն երկինքէն չեն իյնար, նաեւ գիշերուան մութին մէջ ալ ծովուն երեսը քիչ մը լուսաւոր կ'ըլլայ. սպասող պահապանը կրնայ եկող թշնամին հեռուէն տեսնել եւ մեզի ծանուցանել, որով կարող կ'ըլլանք վտանգին առջեւը դիւրաւ առնուլ: Առաջարկութիւնն ամենէն հաւանութիւն գտաւ եւ նոյն իրիկուն սկսաւ ի գործ դրուիլ: Հնդկաստանի անապատներուն մէջ բնակողներուն համար գիշերները մասնաւոր ազդեցութիւն

մ'ունին. քանի որ ոսկեճաճանչ արեգակն երկնից թխակապոյտ կամարին վրայ կը շողայ, հոն ամէն բան զուարթ ու զուարճալի է. բայց գիշերական ստուերը հասնելուն պէս ամենայն ինչ կը փոխուի եւ ահարկու կերպարանք մը կ'առնու. անտառներն ու ձորերը, ծառերն ու թփերը, լերինք ու բլուրները տեսնողներուն զարհուրանք կը պատճառեն:

Վաղթականք օրուան աշխատութենէն յոգնած՝ իրենց բնակարանին մէջ կը հանգչին. միայն մէկ հոգի, Ռեմոն կոմսն, ամենուն համար կը հսկէր, եւ իրմէ ուրիշ ոչոք կը մտածէր որ նոյն գիշերը վերահաս վտանգ մը կայ: Գիշերուան խոր լուութիւնը միայն մօտաւոր վտակին կարկաջելը, ծովուն մանր ալեաց խոխոջելն, անտառին ծառերուն խարշափելն ու գազանաց հեռաւոր մռնչիւնը կ'ընդհատէին: Կոմսուհին՝ ստոյգ գիտնալով որ նոյն իրիկուն ծովահէնք արշաւանք պիտ'որ ընեն, մեծ ճիգ ըրաւ որ չքնանայ, եւ կանթեղը մարած՝ իր խցին պատուհանին առջեւը պատրաստ կը կենար ու պահապանին միտ կը գնէր որպէս զի անոր տուած նշանը լսէ: Երկայն ատեն այսպէս սպասելէն ետքը, վերջապէս քունն իր վրայ տիրեց եւ ստիպուեցաւ անոր տեղի տալ: Կէս գիշերուան մօտ կոմսն իր պահպանութեան ժամանակը լմնցուցած էր, ուստի իրեն տեղ Բօլ ծովեզերք գնաց եւ հոն մինչեւ առտու սպասեց:

Մըբելը ծագելուն պէս բոլոր գաղթականք տնէն դուրս ելան՝ որոնց Բօլ իր գիշերուան պահպանութեան ժամանակը պատահածներն սկսաւ պատմել: Իսկզբան, ըսաւ, քիչ մը ժամանակ ինձի այնպէս երեւցաւ որ ստուգիւ բան մը պիտ'որ պատահի. Ռեմոն կոմսին տեղը գալէս ետքն, երբ որ մտադրութեամբ ծովուն վրայ կը նայէի, յանկարծ շունն ողբալու ձայն մը սկսաւ արձակել. նաեւ ականջները կախեց ու կռնակի մագերը տնկուեցան: Շները ծովահէններուն այսչափ պատիւ երբեք չեն ցուցներ. աս գիտնալով՝ մտածեցի որ անտարակոյս սեւ վագր մը նոյն կողմերը մօտեցած է, ուստի քանի մը քայլ ծովուն մէջ յառաջացայ որպէս զի հարկաւոր եղած ատեն ձկերուն քով

ապաւինիմ. միանգամայն հրացանս պատրաստ բռնեցի եւ մեծ մտադրութեամբ անտառին սկսայ նայիլ: Շունը չէր սխալած. ծովեզերքին ճերմակ աւազին վրայ սեւ կէտ մ'երեւցաւ, եւ կամաց կամաց յառաջ կու գար. բոլոր մարմնովը դողացող շունն ալ ծովուն մէջ մտաւ ու քովս եկաւ: Սեւ վագր մը մեզի մօտեցաւ, սակայն ջրին մէջ չմտաւ, վասն զի ամէն կատուի տեսակ անասուններ ջրէն կը խորշին, այլ դիմացնիս կանկ առաւ կեցաւ: Շատ դիւրութեամբ կրնայի հրացանիս գնդակն իր ճակատին զարնել, սակայն չուզեցի փոքր բանի մը համար զձեզ արթնցնել եւ վախ պատճառել. ուստի սպասեցի որ առտու ըլլայ. բայց գազանն արեւուն լոյսը տեսածին պէս՝ սաստիկ զօրութեամբ վեր ցատքեց իբրեւ թէ անոր ճառագայթներէն մէկն իր սիրտը ծակած ըլլար. ետքն անգամ մը թօթուեցաւ, ահագին ձայնով մռնչեց եւ անտառին մէջ աներեւոյթ եղաւ:

Աս պատմութիւնը լսելէն ետքն Սդրիմ առաջարկեց որ ծովուն եզերքը պզտիկ քարաշէն պահակատուն մը շինեն, որպէս զի գիշերապահները գազանաց յարձակմանէն ապահով ըլլան: Առաջարկութիւնն ամենէն ընդունուեցաւ եւ անմիջապէս ամէնը միաբան շինութիւնն սկսան: Ռեմոն կոմսը՝ զորն որ միւս ընկերներն իր փափուկ կազմածքին համար միշտ այսպիսի աշխատութիւններէն դուս կը հանէին, աս միջոցիս մինակ մնալով՝ կոմսուհւոյն մօտեցաւ եւ հարցնելու կերպով մ'անոր երեսը նայեցաւ:

— Զեր տարակոյսն իրաւացի է, ըսաւ անոր, օտարականը, բայց . . .

— Սիշտ թշնամեաց սովորութիւնն է, պատասխանեց Ռեմոն, ան ժամանակ չգալ, որ ժամանակ որ իրենց գալուն կը սպասուի:

— Բայց ստուգիւ պիտ'որ գան, կրկնեց կոմսուհին, ասոր վրայ ապահով եղէք. եւ ես եմ պատճառն որ ձեր այս խաղաղ ապաստանարանն . . . Եթէ գիտնայի, տէր կոմս, որ իմ ասկէ հեռանալս զձեզ յարձակման վտանգէն կ'ազատէ, անմիջապէս կը հեռանայի եւ կենացս վտանգաւն անտառներուն

մէջէն Սամարանկ երթալու ճամբայ մը կը փնտռէի: Բայց դժբախտութեամբ համոզուած եմ որ իմ հեռանալս չէ թէ միայն օգուտ չըներ, այլ վտանգն աւելի եւս կը սաստկացընէ:

Աւեմոն կոմսին համբերութիւնն հատած էր. ալ կ'ուզէր անգամ մ'օտարականին գաղտնեաց վրայէն քողը վերցընել. նաեւ կոմսուհին իր գաղտնիքն յայտնելու ժամանակն հասած կը համարէր. ուստի քիչ մը ժամանակ լուռ կենալէն ետքն, իբրեւ թէ միտքը ժողվելու համար, խօսքը նորէն սկսաւ:

Այսինքն կոմս, ըսաւ Ռեմոնին, ալ լռելու ատենը չէ. վտանգը մեզի շատ մօտեցած է. ուստի լսեցէք եւ հարկաւոր պատրաստութիւնները շուտով ընէք: Գուք անտարակոյս Տիւբլէ ծովապետին՝ Հնդկաստանի գաղղիական դիւցազնին երեւելի գործքերը լսած էք. յիսնոյն քաջին որդեգիրը կը տեսնէք: Գեռ պզտիկ տղայ մ'էի երբ որ անիկայ զիս Տեբրեմոն կոմսին՝ իր մտերիմ բարեկամին խնամոցը յանձնեց եւ այնպէս իմ տղայութիւնս Միսորի անցուցի. շատ անգամ ամիսներով Գորոմանտելի եւ Մալապարի կողմերը զօրաց բանակատեղը ստիպուեցայ մնալ: Միսորի Անգղիացւոց տրուելէն ետքը, զիս Տեբրեմոն պատանի կոմսին հետ ամուսնացուցին: Ամուսինս ամենայն կերպով Տիւբլէին ճամբան բռնեց, եւ իրեն պարտք համարեցաւ անոր սկսած գործքն յառաջ տանիլ, այսինքն Հնդկաստանի մէջ մեծ ու ծաղկեալ գաղղիական գաղթականութիւն մը հիմնել...: Իր ըրած քաջութիւնները հոս պատմելն աւելորդ կը համարիմ, զորոնք միշտ քիչ զօրութեամբ գլուխ հանեց. նաեւ զանոնք պատմելու ժամանակ ալ չունինք:

Հոս կոմսուհւոյն ձայնը կտրեցաւ. եւ աչուրներէն հեղեղի պէս արցունք սկսան թափուիլ. քիչ մը ժամանակ լուռ կենալէն ետքը կարող եղաւ նորէն խօսքն յառաջ տանիլ: — Աս վայրկենիս մէջ իմ ամուսինս Մալայեան ծովահէններուն ձեռքը կը գտնուի. աս անօրէններն իրենց արշաւանքներովն ամուսնոյս ձեռք զարկած գործքին մեծ արգելք կ'ըլլային, ուստի հարկ եղաւ որ անիկայ իր զէնքն անոնց

դէմ դարձրնէ։ Ծովահէնք չարաչար հարուածներ
ընդունեցան. սակայն աս աղգին վրէժխնդրութեան
հոգին արտաքոյ կարգի է. շուտ մ'ամէն տեսակ պա-
տրաստութիւնները տեսան եւ վերջապէս ամուսինս
իրենց դարանը ձգեցին։

Սիւրգուֆ՝ մեր բարեկամը զիս Մալաբա նաւուն
մէջ առաւ, եւ յուսալով որ գուցէ ամուսինս դեռ
սպաննուած չէ եւ ծովահէններուն մեծ ստակի գու-
մար մը տալով կրնայ զինքն ազատել, կը ջանար
անգղիացի վաճառականի նաւ մը բռնել եւ անոր
աւարէն ամուսնոյս փրկանաց ստակը հոգալ։ Բայց
հիմայ իմ պատմութեանս դժուարին տեղը հասայ։
Մալաբային մէջ Պանդամ անուամբ մարդ մը կայ՝
որ դժոխքէն փախած գեւ մըն է

— Իր համբաւը լսած եմ, պատասխանեց կոմսը։

— Սիւրգուֆ իր ազնուական կատարելութեանց
հետ նաեւ քանի մը պակասութիւններ ալ ունի
անպիտան մարդիկներու վրայ մեծ վստահութիւնը կը
դնէ. Աստուած տար որ օր մը չստիպուէր աս բանիս
համար զղջալ։ Աս Պանդամին ալ բոլորովին յափը-
տակուած եւ զինքն իր երկրորդ պաշտօնական ըրած
է. նաեւ աս նենգաւորը Մալաբային բոլոր նաւա-
վարներն իր կողմը շահած է։ Բայց Սիւրգուֆին ջա-
տագովութեան համար պէտք է խոստովանիլ թէ չկայ
մէկն որ Պանդամին պէս Մալայեան ծովը ճանչնայ.
ամէն ծոց ու խորշ իրեն ծանօթ է, եւ ալէկոծու-
թեան կամ զօրաւոր թշնամւոյ մ'երեւցած ատեն կրնայ
նաւը շուտով ապահով տեղ մը խոթել։ Նաեւ բնա-
կան ճարտարութիւններ ալ ունի որով նաւաստիները
շատ կը զբօսցընէ։ Սակայն իր դէմքը կատարեալ
աւազակի երեւոյթ ունի. հրային աչուրներ, դժոխ-
քի կրակին մէջ խորովածի նման գոյն, ձեռքի տեղ
գազանի թաթեր, ու մազերն ողնւոյ փշեր կը նմանին։

— Գեղեցիկ նկարագիր։

— Իր վերջին անգամ ըրած յանդուգն գործ-
քովը Սիւրգուֆին բոլոր վստահութիւնը վաստակե-
ցաւ։ Պանդամիայի մէջ արդարութեան սպասաւորնե-
րէն հալածուելով՝ մեծ կտոր մ'ափիոն կլլեց, որ

գոմէշ մը սպաննելու բաւական էր, ու Մալայեցւոց դաշուհով մը զինեալ՝ դիւահարի պէս քաղքին փռ. ղոցներուն մէջէն կատաղաբար անցաւ, առանց իր վրայ արձակուած հրացաններէն փնաս կրելու: Այսպէսով մեծ ջրանցքին եղերքն հասաւ եւ լողալով դիմաց անցաւ, ուր անտառին մէջ ութ օր մնաց մինչեւ որ յարմար ժամանակ գտնելով՝ գաղղիացի նաւ մը փախաւ եւ հոն Սիւրգուֆին հետ ծանօթութիւն ըրաւ:

Իմ Մալազայի մէջ մտնելէս քիչ ժամանակ ետքն սկսայ աս վայրենի մարդուն վրայ իմ անձիս դէմ թշնամական վարմունք մը նշմարել, որ երթալով կ'աւելնար. շատ անգամ աս բանս Սիւրգուֆին ծանուցի, բայց անիկայ միշտ պատասխան կուտար թէ կը յուսամ որ շուտով քու ամուսինդ ազատելու գումարը կրնանք ձեռք ձգել եւ ան ատեն զքեզ ցամաք կը հանեմ: Աերջապէս այնպիսի դէպք մը պատահեցաւ որ իմ Մալազայի մէջ աւելի ուշանալս անկարելի ըրաւ: Գիշեր մ'երբ որ նաւավարաց մէկ մասն իրենց խցին մէջ քուն մտած էին եւ միւսները նաւուն վրայ հսկողութիւն կ'ընէին, Պանդամ իրեն ազգակից նաւաստիներէն մէկուն հետ խցին մէկ անկիւնը նստած կը սկսի ցած ձայնիւ անոր ծանուցանել թէ իմ ամուսինս բռնող ծովահէններն ստակի մեծ գումար եւ իրենց աւարներէն հարուստ բաժին խոստացած են անոր՝ որ զիս ողջ ողջ իրենց ձեռքը յանձնէ: Ես կ'ըսէ վայրենասիրտն՝ որոշած եմ աս գործքս գլուխ հանել եւ արդէն նաւաստիներէն ոմանք ինձի օգնելու խօսք տուած են, ուստի դուն ալ մեզի հետ միաբանէ եւ շուտով գործքի ձեռք զարնենք: Բարեբախտութեամբ մալայեան լեզուն հասկըցող գաղղիացի նաւավար մ'իր անկողնոյն մէջ արթուն պառկած էր. ասիկայ թէպէտ եւ Պանդամին բոլոր խօսքերը չիլսեր, սակայն այնչափը կը լսէ որչափ որ խնդրոյն ինչ ըլլալն իմանալու համար բաւական էր: Անմիջապէս դեռ կատարեալ չլուսացած Սիւրգուֆին եւ նաեւ ինձի բանն իմացուց: Ալ յապաղելու ատեն չկար. Սիւրգուֆ զիս իրեն կանչեց եւ ըսաւ թէ Սամարանկի ծովեղերքն հինգ եւ

րոպացի գաղթականներ կը գտնուին՝ որոնց գլուխը գաղղիացի ազնուական մըն է. ասոնք ամէնն ալ հիւրասէր մարդիկ են, եթէ կ'ուզես անոնց պաշտպանութեան տակ մտնել, աս գիշեր Պանդամին քնացած ատենն զքեզ մակուկով մը երկու հաւատարիմ նաւավարներով հոն կը խրկեմ: Բայց ինձի խոստում պիտ'որ տաս որ իմ, իմ նաւիս եւ ինձի այնչափ օգտակար եղող Պանդամին վրայ ամենեւին մէկու մը բաց ի Գլավիէր կոմսէն, խօսք պիտ'որ չխօսիս: Միայն անոր կրնաս, եթէ վտանգաւոր ժամանակ մ'աս գաղտնիքն յայտնելն անհրաժեշտ հարկաւոր երեւայ, այս ամենայն ծանուցանել: Այսպէս ըսաւ Սիւրբուֆ եւ . . . եւ ես աս ժամանակս ծանուցանելն հարկ համարեցայ եւ անոր համար համարձակ խօսեցայ:

— Տիկին, պատասխանեց կարեկցութեան շարժած կոմսը, ձեր իմ վրաս այսչափ վստահութիւն ունենալուն համար մեծապէս շնորհակալ եմ. սակայն ներեցէք ինձի մէկ հարցում մ'ալ ընել. ի՞նչ պատճառաւ աս ժամանակս ձեր գաղտնիքն յայտնելը հարկ կը համարիք:

— Որովհետեւ զիս ահագին խորհուրդ մը շատ կը չարչարէ. ես ան Պանդամը կը ճանչնամ, որ կարող է ամէն տեսակ անօրէնութիւն ի գործ դնել. անշուշտ իր ճշմարիտ սատանայական սրամտութեամբը Սիւրբուֆին ինձի պատրաստած ապաստանարանը պիտ'որ իմանայ եւ . . .

— Եւ մենք արժանաւոր կերպով ան պզտիկ սատանային ընդունելութիւն պիտ'որ ընենք. ասոր վրայ ապահով եղէք:

— Եսոր կատարեալ համոզուած եմ, ըսաւ օտարական տիկինն, եւ ձեզի խօսք կու տամ որ Աւրորա Տերբեմոն կոմսուհին պատերազմին օրը ձեր կարգին մէջ պիտ'որ գտնուի եւ թշնամոյն հետ պիտ'որ զարնուի: Բայց ուրիշ տարակոյս մը զիս շատ անհանգիստ կ'ընէ. մեր միւս օրուան տեսած ծովասպատակի նաւը . . . ստոյգ գիտեմ որ անիկայ Մալագան էր, թէպէտ եւ գոյնը փոխուած էր: Շատ կը

վախնամ որ աս դիմակին տակ զարհուրելի դէպք մը ծածկուած է: Պանդամ արթըննալէն ետքն, երբ որ զիս նաւուն մէջ գտած չէ, հաւանականաբար բոլոր նաւավարներն ապստամբեցուցած եւ զՍիւրգուֆ սպաննած պիտ'որ ըլլայ. այսպիսի դէպքեր չնդկաց ովկիանոսին մէջ շատ անգամ կը պատահին:

— Տիկին, պատասխանեց Ռեմոն, Սիւրգուֆ իր քսանուվեց նաւաստիներուն մէջ տասնուհինգ քաջ Գաղղիացի ունի:

— Ո՞ր ժամանակէն կը խօսիք:

— Ս'եց ամիս յառաջ իրեն հետ տեսութիւն ըրած եմ:

— Այն ժամանակէն վեր ան քսանուվեցէն երեք մասին երկուքը զանազան պատերազմներու մէջ պատուաւոր մահուամբ մեռան, եւ անոնց տեղ առհասարակ Մալայեցիք եւ ուրացեալք բռնեցին. որովհետեւ Սիւրգուֆ ամենեւին ընտրութիւն չուներ, այլ ամէն ուզողներն իր նաւը կ'ընդունի: Երբ որ ան ալ կը մտածեմ թէ Պանդամ ան մարդիկներուն վստահութիւնը բոլորովին շահած է . . . : Չէք կրնար երեւակայել թէ ան Պանդամն ինչ աստիճանի նենգաւոր ու խորամանկ է. ստուգիւ երէկ գիշեր մեզի այցելութեան կու գար եթէ որս մ'ըրած չըլլար, եւ նախ զանիկայ ապահով տեղ մը պահելու ջստիպուէր:

— Ձեր վախն ու տարակոյսը շատ հաւանականութիւն ունի:

— Իմ գտնուած ներկայ վիճակս, եւ ձեզի ու ձեր ընկերներուն իմ հոս գալովս պատճառած վտանգներուս մտածութիւնը բոլոր ուրիշ հոգերս մոռցընել կու տան: Ամէն բանէ յառաջ պէտք ենք ներկային վրայ խորհիլ, իսկ ապագային հոգն Աստուծոյ թող տալու ենք:

— Կ'աղաչեմ, տիկին, մեզի համար ամենեւին հոգ մ'ընէք. այսպիսի յարձակումներ հոս միշտ կը պատահին, մենք ձեր անվեհեր համարձակութեան շնորհակալ ենք որ մեզի բազմութիւ նիւակակիցներ բերաւ:

Ե.

Սիւս ընկերներուն իրենց քովը գալն աս խօսակցութեան վերջ տուաւ: Ասոնք իրենց գործքը լմնացուցած եւ քարաշէն պահակատունը պատշաճ տեղ մը շինած էին: Ռեմոն կոմսն իրենց ջանքը գովեց եւ իբրեւ շնորհք մը խնդրեց որ նոյն գիշերն ինքը պահպանութիւն ընէ: Ամէնն ալ իր խնդիրը սիրով յանձն առին:

Արեւադարձի կողմերը գիշերուան վտանգներն արեւը մտնելէն անմիջապէս ետքը կը սկսին. հազիւ թէ արեգակն հորիզոնին ետեւն աներեւոյթ կ'ըլլայ, խոր խաւարը շուտ մը կը տիրէ. նոյն լայնութեան աստիճաններուն մէջ գտնուած երկիրներն ամենեւին վերջալոյս չունին: Կոմսուհին գաղթականները կերպով մ'արթուն պահելու եւ մօտաւոր վտանգին դէմ պատրաստ բռնելու համար զիրենք բնակարանին առջեւը ժողված՝ զանազան հետաքրքրական պատմութիւններ կը պատմէր, զորոնք յօժարութեամբ մտիկ կ'ընէին: Սակայն քանի որ Սդրիմ՝ որ շատ սուր ականջ ունէր, թեթեւ շարժում մը կ'ընէր, պատմութիւնը կը դադրէր, եւ ամէն մարդ գիշերուան ձայնին միտ կը դնէր, ան վեհ ներդաշնակութեան, որուն՝ նուագարանաց ձայնն երբեք չիկրնար հաւասարիլ: Ծառերը կը խարշափեն, ովկիանոսը կը մըռմռէ, հոսանքները կ'որոտան, գետերը կը կարկաջեն, վտակները կը խոխոջեն, գազանները կը մռնչեն, եւ լերանց արձագանգն այս ամենայն ձայներն ի մի ժողվելով՝ գիշերուան ան անիմանալի նուագը կը կազմէ:

Իարձր խոտերու մէջ ծածկուած պառկած էր Ասթոն՝ գաղթականութեան հաւատարիմ պահապան շունն: Աւրորա կոմսուհին յանկարծ մօտաւոր վտանգն յիշելով՝ պատմութիւնը նորէն կտրած՝ սկսած էր խորհիլ թէ արդեօք Ռեմոն կոմսը ծովուն քով ինչ վիճակի մէջ կը գտնուի, երբ որ Սդրիմ եւ Ասթոն անհանգիստ շարժում մը սկսան ընել: Գաղթականք տեղերնին անշարժ մնացին. ամէն մէկն իր հրացանն աւելի հաստատուն բռնեց:

Սդրիմ ցած ձայնով մ'ըսաւ. Հովը ցամաքէն կը շնչէ ու չիկրնար ծովուն կողմէն մինչեւ հոս ձայն հասնիլ . . . ի վերայ այսր ամենայնի ականջիս հրացանի ձայն մ'եկաւ: Ասթոն խորունկ խունչիւն մ'արծակեց, ոտք ելաւ եւ դեռ նստող գաղթականաց նայելով՝ կ'ուզէր անոնց իմացընել որ իր օրինակին հետեւին:

Եւ յոյն ժամանակը ծովուն եզերքն հետեւեալ դէպքերը պատահեցան: Պահակատան դիմացը ծովուն մէջ երկրնցած հրուանդանի մը քով նաւ մ'երեւան ելաւ եւ պզտիկ խորշի մը մէջ կեցաւ: Հուտ մ'աս մեծ նաւէն մակոյկ մը բաժնուելով ծովեզերք մօտեցաւ. Ռեմոն կոմսը թիերուն ձայնն յայտնի կը լսէր. մակուկին երկու կողմն եւ անոր անցած տեղը կայծեր կ'երեւային, ինչպէս որ արեւադարձի ծովերուն մէջ գիշերն յաճախ կը պատահի: Մեծ հանդարտութեամբ ու մտադրութեամբ պատրաստեց Ռեմոն իր հրացանը: Պզտիկ նաւակը միշտ դէպ ի ցամաք կը մօտենար, կոմսն անոր մէջի մարդիկն յայտնի սկսաւ տեսնել. վեց հոգի հրացաններով զինած էին, բայց երկու թիավարները զէնք չունէին:

Եւ մենեւին տարակոյս չկար որ եկողները ծովու աւազակներ էին՝ որոնք յայտնապէս գէշ մտօք հոն կը մօտենային. ի վերայ այսր ամենայնի Ռեմոն կոմսը ճշմարիտ վեհանձնութեամբ չուզեց իր կողմանէ յարձակումն սկսիլ: Գլուխը պահակատան պատէն վեր վերցընելով՝ եկողներուն պոռաց որ շուտով անկէ հեռանան: Իր վրայ արձակուած հրացանի մը գնդակն՝ որ գլխին քովէն անցաւ, իր պահանջման պատասխանն եղաւ. ան ատեն ինքն ալ հրացանն արծակեց եւ երկու հոգի գետինը պառկեցուց. աս հրացանին ձայնն էր որ Սդրիմ եւ Ասթոն լսած էին: Կոմսն երկրորդ հրացանը ձեռք առաւ եւ նորէն արծակելով թշնամիներէն երկու հոգի ալ սպաննեց ու մէկը վիրաւորեց: Մակոյկը քիչ մը ժամանակ անշարժ կեցաւ, ետքն սկսաւ կամաց կամաց ետ քաշուիլ եւ մեծ նաւուն քովն երթալ:

Կոմսն իր ընկերներուն դեռ իրեն օգնու-

Թեան չգալուն վրայ զարմացած՝ նոր յարձակման մը սաստկութեամբ դէմ դնելու պատրաստուելու սկսած էր, երբ որ յանկարծ բաղմուտեան մ'ոտնաձայն լսուեցաւ. բոլոր գաղթականք աղէկ զինուած իր քովը կու գային, իրենց հետ մէկտեղ նաեւ Աւրորա կոմսուհին, զորն որ ոչ աղաչանքով ոչ ուրիշ կերպով մը կարող եղած էին արգելուլ որ տունը մնայ եւ ինքզինքը վտանգի մէջ չձգէ:

— Չէք գիտեր որ, պատասխանած էր տիկինն իրենց աղաչանքներուն, Պենկալայի պատերազմին մէջ երբ որ Տիւբլէ 1000 Գաղղիացուց եւ 10,000 Հընդկաց հրամանատարութիւն կ'ընէր, իմ հայրենեացս կանայքը պատերազմներուն մէջ կը գտնուէին եւ իրենց ինկող եղբարցը զէնքն առնելով՝ անոնց մահուան վրէժը կ'առնուին: Ես վառօդի շոգոյն մէջ մեծցած եմ եւ չեմ ուզեր այսչափ քաջ մարդիկներուն իմ անձիս համար պատերազմած ժամանակն անգործ կենալ:

Կոմսն՝ եկող ընկերներուն քիչ մը յառաջ պատահած դէպքերը պատմեց եւ ամենքը պատերազմի պատրաստուեցան: Ետքը կոմսուհւոյն՝ ծովածոցին ծայրը կեցած նաւը ցուցուց որ զանիկայ աղէկ դիտելէն ետեւ ցած ու ցաւագին ձայնով ըսաւ.

— Աղէկ կը ճանչնամ, անիկայ Մալագան՝ Սիւրգուֆին նաւն է . . . Պանդամ անոր մէջ կը գըտնուի : . . . Իսկ Սիւրգուֆ. Տէր Աստուած արդեօք իրեն ինչ եղած է:

Այնպէս նորէն իր ընկերներուն դառնալով՝ Բարեկամք, ըսաւ, աս նաւուն մէջ մարդ մը կայ որ կը կարծէ թէ մեր վիճակին վրայ աղէկ տեղեկութիւն ունի. սակայն մեծապէս կը սխալի եւ աս սխալն այսօր իրեն շատ վնասակար պիտ'որ ըլլայ: Ինքը կը համարի թէ մենք միայն հինգ հոգի ենք, ուր որ մեր պատուական հիւրին բերած օգնականներովը 14 հոգի եղած ենք. աս պարագան մեզի աղէկ կրնայ օգնել, եւ եթէ կ'ուզէք զիս ձեր վստահութեամբը պատուել, անմիջապէս ձեզի իմ յատակագիծս կը ծանցուանեմ:

Ամենը միաբերան խնդրեցին որ համարձակ

խօսի: Քիչ մ'եւորը մեր վրայ յարձակում պիտ'որ
ըլլայ, ըսաւ կոմսը. շատ հաւանական է որ թշնամին
աս քարաշէն պահակատնէն պիտ'որ զգուշանայ եւ
ծովածոցին դիմացի անկիւնը ցամաք ելլելու փորձ
պիտ'որ ընէ: Ձեզմէ հինգ հոգի ծովեզերքէն դէպ ի
նոյն կողմը յառաջանան եւ ապահով դիրք մ'առած
կենան. անտարակոյս ձեր վրայ հրացան պիտ'որ ար-
ձակուի, սակայն որովհետեւ ծովը յուզեալ է, շար-
ժող նաւակներէն աղէկ նշան չիկրնար առնուիլ եւ
ձեզի մեծ վնաս մը չիհասնիր. ասոր հակառակ դուք
հաստատուն տեղ կեցած ըլլալով՝ կրնաք ձեր հրա-
ցաններն աղէկ գործածել ու թշնամին ցամաք մօ-
տեցած ատենն արդէն տկարացած կ'ըլլայ: Ի վերայ
այսր ամենայնի, որովհետեւ այսպէսով ալ ինքը միշտ
զօրագոյն է, առաջին ծովահէնն ոտքը ցամաք դրա-
ծին պէս, անյապաղ փախէք. մեր ժողովատեղին աս
ժայռը պիտ'որ ըլլայ, որուն վրայ նեղ եւ դժուարելա-
նելի ճամբով մը կ'ելլեցուի: Երբ որ թշնամիք զձեզ
հալածելու կը սկսին, մենք զիրենք ետեւի կողմանէ կը
զարնենք եւ այնպէս երկու կրակի մէջ կ'առնունք:

Աս առաջարկուած իւրնն ընդհանուր հաւանու-
թիւն գտաւ. Ռեմոն ծովեզերք երթալու հինգ ան-
ձինքն որոշեց, ասոնց մէջն էին Բօլ, Վանտրուզէն
եւ Սդրիմ, որոնք անմիջապէս ճամբայ ելան իրենց
սահմանուած դիրքը բռնելու. միւս ութ անձինք
կոմսին հրամանաւր ժայռին վրայ տանող նեղ ճամ-
բուն քովերը՝ թփերու մէջ բաժնուեցան, իսկ Աւ-
րորա կոմսուհին հաստ ծառի մը բնին ետեւն ապա-
հով տեղ մը դրուեցաւ: Ինքն Ռեմոն աս կարգա-
դրութիւններն ընելէն ետեւ նորէն պահակատան մէջ
մտաւ, որպէս զի անկէ թշնամւոյն շարժումները դիտէ:

Ծովածոցին վերջին ծայրն՝ ուր թխագոյն ցից
ժայռ մը դէպ ի երկինք կը բարձրանար եւ իր ստո-
րոտն ալեաց մէջ կը թանար, խարիսխ նետած կե-
ցած էր Մալագանաւ: Սամպրայէն, Արուեան կզզի-
ներէն Դիմորէն եւ Պանճերմասսինկէն ժողվուած
աւաղակները ժամանակ ժամանակ իրենց պղնձագոյն
դիւական դէմքերն աստղներուն լուսոյն մէջ կը ցու-

ցընէին: Իրենց զարհուրելի առաջնորդը Պանդամ, կապկի արագաշարժութեամբ նաւուն ծածկն ելաւ, հայհոյելով, անիծելով եւ օձի պէս գալարելով:

— Հոս եկէք Պղուտոն ու Ներգուն, պոռաց կատաղի ձայնով մը, հոս եկէք կանացի վատեր. դուք հինգ հոգւոյ դէմ տասն հոգի էիք եւ մեղկութեամբ ետ փախաք. երգուեալ ի կուռս Հնդկաց, ալ կենդանի քուն պիտ'որ չմտնէք: — Երկու ատրճանակի ձայն հնչեց. Պղուտոն ու Ներգուն մեռած շնչասպառ գետին ինկան. իրենց մարմիններն իբրեւ անօգուտ բեռ նաւէն դուրս նետուեցան:

— Հոս եկէք Վագերաչուի եւ դուն Գոպրա-Գաբել:

Երկու աւազակները դողալով յառաջ եկան:

— Դուք իմ աջ բաղուկներս էք. դուք երկուքնիդ քաջասիրտ եւ արի մարդիկ էք. մեր աւարէն ձեզի երեքպատիկ մաս պիտ'որ ելլէ: Գոպրա-Գաբել, Պղուտոն ու Ներգուն մեռան եւ չէն կրնար պատասխան տալ, դուն անոնց տեղ պատասխան պիտ'որ տաս. բայց գիտնաս որ ամէն մէկ սուտին համար մէյմէկ գնդակ պատրաստած եմ: Իմացա՛ր:

Գոպրա-Գաբել հպատակութեան ձեւ մ'ընելով ծանոյց որ միայն ստոյգը պիտ'որ խօսի:

— Ե՛ն երկու անօրէնները, կրկնեց Պանդամ, զՍիւրգու՛Ֆ սպաննեցի՛ն:

Ոչ, նաւապետ, պատասխանեց Գոպրա-Գաբել. քու հրամանիդ համեմատ զինքը Մատուրայի հրուանդանը ցամաք հանեցինք. եւ ոչ իր մէկ մազին վնասեցինք:

— Կ'երդնո՛ւս ի Պուտա-Սուրա գիշերական աստուածն որ ըսածդ ստոյգ է:

— Ե՛յո՛, նաւապետ,

— Լաւ. իսկ ան հինգ Պրըդայնցիները:

— Ո՛հ, նաւապետ . . . անոնք ալ որիդ պիտ'որ չուտեն:

Եւ խօսակցութեան ժամանակ բոլոր աւազակներն իրենց առաջնորդին քով ժողովուեցան: Պանդամ իրենց դառնալով՝ իմ սիրելի բարեկամներս,

ըսաւ իրենց, իմ մարմնոյս մէյմէկ բազուկները, դուք
կը կարծէք որ ես աս տաժանելի կեանքը միշտ
պիտ'որ շարունակեմ. մեծապէս կը սխալիք եթէ
այսպէս կը կարծէք: Ես քիչ ժամանակ ետքը Հընդ-
կաց թագաւորի մը կեանք անցընելու պիտ'որ սկսիմ:
Բայց մի կարծէք որ զձեզ նոյն ժամանակը ծովուն
երեսն անտէրունչ պիտ'որ թողուիմ. ձեզմէ ամէն մէկն
այնչափ ստակ պիտ'որ ունենայ որ կարող պիտ'որ
ըլլայ իշխանի մը պէս հանգիստ ապրիլ: Խօսքերուս
աղէկ միտ դրէք:

Պանճերմասինկի ձորը գիտէք, որ Պոռնէոյին
հարաւային կողմը կը տարածուի. գիտէք միանգա-
մայն որ հոն ոսկւոյ աւազ կը գտնուի. ան ոսկե-
հանքները ձերը պիտ'որ ըլլան եթէ ինձի աղէկ հնա-
զանդութիւն ընէք: Ստոյգ է Պոռնէոյի զառամեալ
թագաւորն՝ որ ալ ան ոսկիները վայելելու կարողու-
թիւն չունի, զանոնք դիւրաւ մեր ձեռքը պիտ'որ
չտայ, սակայն ես ձեզի անձամբ պիտ'որ առաջնոր-
դեմ. յաջողութեան վրայ ապահով եղէք:

Ելուզակաց արձակած ուրախութեան աղաղակն
աս խօսքին պատասխանն եղաւ:

Եւազակապետը խօսքն այսպէս շարունակեց:
Բարեկամներ, դուք ան եւրոպացի կիներ տեսած էք՝
որ քիչ մը յառաջ՝ երբ որ աս նաւին հրամա-
նատարը դեռ Սիւրգուֆ էր, ասոր մէջ կը գըտ-
նուէր եւ Պրըդայնցի նաւավարներէն հոս բնա-
կող հինգ տոգոյն գաղթականաց քով բերուեցաւ:
Դուք արդէն մեծ ծառայութիւն մ'ըրիք՝ իմ քնացած
ատենս անոր փախչիլն ինձի ծանուցանելով, բայց
հիմայ աւելի մեծագոյն ծառայութիւն մը պիտ'որ ընէք:

— Եւ մէն բանի պատրաստ ենք, տէր նաւապետ,
պոռացին միաբերան աւազակները:

— Ձեր ընելու ծառայութիւնն աս է, որ ինձի
պիտ'որ օգնէք նոյն կիներ ձեռք ձգելու. անիկայ մեր
ազգին ռիսերիմ թշնամւոյն կիսն է. իր ամուսինը մեր
դեղին մեծ կոտորածներ ըրած է եւ հիմայ Գիմորի
մէջ մեր վրէժխնդրութեան կը սպասէ, բայց հարկ
է որ այսպիսի թշնամւոյ մը բոլոր ճետը ջնջուի. իր

անձին համար մեր Գիմորի արուեստակիցները մեծ գումար խոստացած են. ձեր առաջնորդին բախտը նոյն գումարը պիտ'որ շինէ: Ձեր առաջին անգամ ըրած փորձը չյաջողեցաւ, երկրորդն անշուշտ պիտ'որ յաջողի, վասն զի ես ալ ձեզի հետ պիտ'որ գամ: Աս անգամ ան քարէ պահակատան հետ կռուելով մեր ժամանակը պիտ'որ չկորսնցնենք, այլ ծովածոցին միւս կողմը ցամաք պիտ'որ ելլենք: Մենք տասնուհինգ հոգի ենք իսկ իրենք միայն հինգ հոգի, ուստի ցամաք ելլելը դիւրաւ կրնայ յաջողիլ: Եւրոպացի կինը գիշերուան մէջ մեր ձեռքէն չիկրնար փախչիլ. արդէն ամէն բան հաշիւ ըրած եմ: Չիկրնար անտառին մէջ պահուիլ, որովհետեւ հոն վագրըներու ձեռք կ'իյնայ. միայն սա բլրին վրայի ծառաստանն իրեն ապաւէն մը կրնայ ըլլալ. բայց ով որ խիտ թփերու մէջէն ճամբայ կը բանայ, անշուշտ իր հետքը կը թողու. եթէ գիշերը զինքը չենք կրնար գտնել, ցորեկն ստուգիւ ասիկայ կը յաջողի. վասն զի ինքն առանց իմանալու իր զգեստին ծուէններն ան փշուտ թփերուն վրայ կը մնան եւ իր անցած տեղը կը ցուցնեն. ասոր աղէկ միտ դրէք: . . : Ահաւասիկ ես խօսելիքս խօսեցայ, հիմայ գործադրութիւնն սկսինք:

Աս խօսակցութենէն քիչ մ'ետքը Մալագան խարիսխը վերցուց եւ այնպիսի ուղղութիւն մը բռնեց որ կ'երեւար թէ Սամարանկին արեւմտեան կողմը Գալիմա գեղը պիտ'որ երթայ: Ռեմոն կոմսն՝ որ իր բարձր դիրքէն աս բանս դիտեց, իսկզբան կարծեց թէ ծովահէններն իրենց ցամաք ելլելու խորհրդին գործադրութիւնն ուրիշ օրուան ձգած են. ի վերայ այսր ամենայնի ամէն հարկաւոր զգուշութիւններն ըրաւ: Արեւադարձի կողմերը գիշերները շատ երկայն են, եւ տասուերկու ժամու միջոցին մէջ շատ տեսակ չարիք կրնայ գործուիլ, եւ շատ նոր որոշումներ ըլլալ: Մալագային թուխ ստուերն հրուանդանին ետեւն աներեւոյթ եղաւ. Ռեմոն իր մտադրութիւնը նոյն կողմը դարձուց, վասն զի միայն անկէ կարելի էր նաւակներուն ցամաք մօտենալ: Ցա-

մաքէն շնչած հոյն աւազակներուն թող չէր տար որ առագաստ գործածեն. սակայն կրնային երկայնատեն առանց տեսնուելու յառաջ գալ, որովհետեւ յուզեալ ծովն իրենց մակոյկներն իր ալեաց ետեւը կը ծածկէր: Աս պարագան իր օգտին գործածեց Պանդամ դեւն, որուն ամէն նենգութիւն ծանօթ էր, եւ չէր ուզեր իր ձեռք զարկած գործքին երկու անգամ չյաջողիլը տեսնել: Երբ որ իր նաւն հրուանդանին ետեւը ծածկուած կը կենար, երկու մակոյկներն ալեաց վարագուրին պաշտպանութեամբն առանց տեսնուելու ցամաք կը մօտենային: Ծովահէնք երեսի վրայ գետինը պառկած էին. նոյն իսկ թիաւարները սաստիկ ծուած կը կենային:

Եւ ոչ ցորեկը կարելի էր ցամաքէն աս նաւակները տեսնել: Պանդամ՝ որուն աս ծովերուն ամէն խորշն ու ծոցը ծանօթ էր, մակոյկներն այնպէս ուղղեց, իբրեւ թէ Ռեմոնին խորհուրդն իմացած ըլլար, եւ ելուզակներն ապահովութեամբ պզտիկ խորշի մը մէջ ցամաք ելան: Նեղ եւ անգնաց ճամբու մը վրայէն յառաջ երթալով, տասնուհինգ ելուզակները բարձր ժայռի մը վրայ ելան. ասոր միւս կողման զառիվայրը գազանաշատ անտառ մը կը գտնուէր, եւ հարկ էր անոր մէջէն անցնիլ: Սակայն վայրենի գազաններն աս ելուզակներուն մօտենալը տեսնելով՝ որոնց կատաղութիւնը քան զիրենցը շատ աւելի էր, մոնչելով ու գոչելով ետ քաշուեցան: Պանդամ իրեններուն հետ անտառէն անմիաս անցաւ, ժայռին ստորոտն իջաւ եւ այնպէս նորէն ծովուն եզերքն հասաւ:

Եւազակներն ասկէ ետքն անհոգ յառաջ կ'երթային, որովհետեւ իրենց գտնուած տեղը քարաշէն պահակատնէն շատ հեռու էր: Պանդամ աւազակապետը դեռ եւ ոչ կռնակէն կախուած հրացանը ձեռք առած էր: Ծովեզերքը խոր լուծիւն կը տիրէր, եւ միայն երբեմն ծաղկաձեւ ալեաց մեղմ կարկաջը զանիկայ կ'ընդհատէր. Սգրիմ՝ որ որսորդ շան մը նման՝ մարդու հօտն հեռուէն կ'առնուր, Բօլին թեւն սկսաւ դրդել: Աս պատանին անմիջապէս գետին

պառկեցաւ եւ սկսաւ միտ դնել. երբ որ նորէն ոտք ելաւ, ցած ձայնով Սդրիմին կարծիքը հաստատեց: Հինգ բարեկամք անմիջապէս մատերնին իրենց հրացաններուն հրահանը դրին, եւ աչքերնին ան կողմը դարձուցին՝ ուսկից ոտնաձայնը կու գար: Գեռ գետնէն վեր բարձրացած ժայռ մը զՊանդամ եւ իր ընկերները կը ծածկէր:

Աւորա կոմսուհին աս ժամանակս կը ջանար իր քովը կեցող հաւատարիմ Ասթոնը կռնակն անդադար շոյելով հանդարտեցընել. սակայն շունը խռնչելէն եւ անհանգիստ շարժումներ ընելէն չէր դադրեր: Յանկարծ աս շարժումները բոլորովին տարբեր կերպարանք մ'առին. ազնուական անասունը վեհութեամբ ոտք ելաւ. իր սուր ականջովն զգացած էր որ վտանգաւոր օտարականք իր տէրերուն մօտ կու գան: Պարապ տեղ ջանաց կոմսուհին զինքն իր քովը բռնել. իր ձեռքէն բռնութեամբ աղատելով արագ ընթացքով Քօլին քով գնաց՝ ան միջոցին երբ որ Սդրիմ իր ընկերներուն մարդկան բազմութեան մը մօտենալը կը ծանուցանէր: Աւազակները կատաղի շան հաջելը լսելով՝ զիրենք ծածկող ժայռին ետեւը կանկ առին կեցան: Չորքոտանի հաւատարիմ պահպանին ազդարար ձայնը նաեւ Ռեմոն կոմսին հասած էր, որն որ անյապաղ պահակատնէն ելլելով՝ միւս ընկերներուն քովն եկաւ, որպէս զի պաշտպանութեան յատակագիծը՝ պարագաներուն համեմատ կարող ըլլայ փոխել:

Ասթոն ծով ցատքած էր. իր ներքին ազգմանէն մղուած՝ աւազակները ծածկող ժայռը լողալով անցաւ եւ ինքզինքը թշնամւոյն ցուցուց: Երբ որ ծովահէնք սրամիտ անասունը տեսան, ամէնը միաբան իրենց հրացանն անոր վրայ արձակեցին, սակայն շունը վնաս մը չկրեց, որովհետեւ միշտ ջրին տակէն կը լողար եւ միայն երբեմն գլուխը դուրս կը հանէր շունչ առնելու համար:

Կոմսն արձակուած հրացաններուն ձայնէն, շան սաստիկ հաջելէն եւ ըրած շարժումներէն թշնամւոյն զօրութիւնը շատ աւելի կարծեց. ուստի ամէն բանէ

յառաջ ուղեց Նախախնամութենէն իր պաշտպանութեան յանձնուած կոմսուհւոյն կեանքն ապահովացրնել: Անմիջապէս ծովեղերքը կեցող հինգ անձանց քովը գալով՝ հրամայեց անոնց որ միւս ընկերներուն քովն երթան: Ետքը ծանրութեամբ կոմսուհւոյն մօտեցաւ. Տիկին, ըսաւ անոր հաստատուն ձայնով մը, հիմայ կը ստիպուիմ ձեզի հրամայել որ ասկէ հեռանաք. ձեր հոս գտնուիլն աս քաջ մարդիկներուն մեծապէս փնասակար կրնայ ըլլալ: Վտանգը մեծ է ու թշնամիք բազմաթիւ. ուստի ձեր եւ ամենուն օգտին համար ետ քաշուեցէք. ձեր վտանգէն հեռու գտնուիլը մեզի նոր արութիւն կու տայ եւ աւելի զօրութեամբ կրնանք պատերազմիլ:

Եսկէ ետքը Բօլին դարձաւ եւ հարցուց. Զէնքերդ պատրաստ են:

— Ե, տէր կոմս, կրկնափող հրացանս, երկու ատրճանակներս եւ դաշոյնս քովս են:

— Եւ է, աս տիկինը քու մասնաւոր պաշտպանութեանդ տակ կը դնեմ, հսկէ իր վրայ աս զարհուրելի գիշերուան մէջ, եւ տար զինքն ուր որ Աստուծոյ հրեշտակը կ'առաջնորդէ: Երանի թէ իր աստուածեղէն հովանաւորութեան տակ վաղը կարող ըլլանք նորէն իրարու քով ժողվուիլ:

Աեմոն աս խօսքերն այնպիսի ազդու կերպով մը խօսեցաւ որ կոմսուհին ամենեւին չհամարձակեցաւ դէմ դնել, այլ շնորհակալութեամբ անոր ձեռքը թօթուելով՝ Բօլին ետեւէն սկսաւ երթալ: Իր հրամանաւը նաեւ Ասթոն հաւատարիմ շունն՝ որ գաղթականաց այնչափ մեծ ծառայութիւն ըրած էր, անոնց ընկերացաւ:

Բօլ ծառախիտ անտառին մէջ մտաւ եւ բանուկ ճամբան թող տալով, պատաղիճներու եւ թփերու մէջէն նոր ճամբայ մը կը բանար ուսկից իր ընկերը դժուարութեամբ յառաջ կ'երթար. շան հանդարտութիւնը զինքն ալ հանդարտեցուց. իրաւամբ կը մտածէր թէ իր ընկերներուն ու ծովահէններուն հրացանին ձայներն անշուշտ անտառին մէջ գտնուած գազանները պիտ'որ զարհուրեցրնեն եւ անկէ հեռա-

նալու պիտ'որ ստիպեն: Աերջապէս երեք փախստականք բաց տեղ մը հասան, ուր քարուտ գետինն ամենայն տնկոց սահման դրած էր, եւ իր միջավայրը կը բարձրանար ճավայեան տաճարի մ'աւերակն՝ որ անծանօթ կրօնի ու քաղաքականութեան մը դաստակերտն է: Բօլ քիչ մը ժամանակ նոյն աւերակին մէջ մտնելու դանդաղեցաւ, աղէկ գիտնալով որ վայրենի գազանք իրենց որջերն այնպիսի տեղեր կը շինեն: Սակայն ամէն բան հանդարտ մնաց. ուրիշ ձայն չէր լսուեր բայց եթէ մօտաւոր վտակի մը կարկաջն՝ որ աներեւոյթ փոսի մը մէջ կը հոսէր:

Բայց յանկարծ ահագին եւ զարհուրելի որոտում մը լսուեցաւ, որն որ գաղթականաց եւ աւազակաց կռուոյն սկսիլը կը ծանուցանէր: Բօլ եւ Աւրորա ամէն մէկ հրացանին ձայնը յայտնի կը լսէին: Կոմսուհին աչուրներն երկինք վերցուց եւ հառաչանք մ'ըրաւ:

— Վաջալերուեցէք, տիկին, քաջալերուեցէք, ըսաւ իրեն Բօլ. մեր բարեկամները քաջութեան հետ նաեւ խորագիտութիւն ալ ունին:

— Նրբ որ կը մտածեմ, պատասխանեց Աւրորա, թէ ան քաջ մարդիկն ինձի համար կը պատերազմին, ներքին ազդեցութիւն մը զիս կը մղէ որ երթամ ինքզինքս աւազակաց ձեռքը մատնեմ եւ այնպէս արիւնհեղուծիւնը դադրեցընեմ: Անոնց առաջնորդը Պանդամ իր խորամանկութեամբն եւ անվեհեր քաջութեամբը մեր բարեկամներէն վար չիմնար, եւ եթէ յաղթելու ըլլայ . . .

Հրացաններուն որոտումը դեռ կը շարունակէր:

— Տիկին, կրկնեց պատանին, ես ան Պանդամը կը ճանչնամ, ճշմարիտ օձի խորամանկութիւնն ունի. ի վերայ այսր ամենայնի զիս կարող պիտ'որ չըլլայ խաբել:

Եսկէ ետքը Բօլ զգուշութեամբ դէպ ի տաճարը յառաջացաւ. մատը միշտ հրացանին հրահանին վրան էր եւ շան շարժումները մտադրութեամբ կը դիտէր: Աս կերպով սրահի մը մէջ մտան որ շէնքին բուն նուիրական տեղը կ'երեւար. անոր ետեւի

կողմը փլփլկած բայց դեռ ամբողջ կեցած սանդուխ մը կար, ուսկից բաւական աղէկ մնացած խուց մը կ'ելլըցուէր, որն որ իր լոյսը վերէն կ'առնուր: Հոն տարաւ Բօլ իր ազնուական ուղեկիցը:

— Կարծեմ թէ, ըսաւ անոր, հոս ապահով կրնանք ըլլալ:

ԲՕՂ, պատասխանեց Աւրորա, քեզի մեծապէս շնորհակալ ըլլալու պարտական եմ . . . Բայց միտ դիր, միայն՝ առանձին հրացանի ձայներ կը լսուին . . . Տէր Աստուած, իմ պատճառաւս մեռնող քաջերուն վերջի ճիգն է:

— Ս'եր թաքուստն աւելի եւս ապահով ընելու համար հարկ է որ քիչ մը ժամանակ զձեզ մինակ թողուամ, ըսաւ իրեն պատանին, բայց շուտով ետ կը դառնամ. շնորհք ըրէք ձեր շղաշատեռն ինձի տուէք:

Առոյգ երիտասարդն ուզածն ընդունելէն ետքը զանիկայ բզիկ բզիկ ըրաւ, թփերուն մէջէն իրենց եկած տեղւոյն հակառակ ուղղութեամբ նոր ճամբայ մը բացաւ, եւ շղաշատեռն կտորներն իրարմէ անհաւասար հեռաւորութեամբ տնկոց ճիւղերուն ու փշերուն վրայ դնելով մինչեւ բլրին ծայրը յառաջացաւ: Հոն տնկերը բոլորովին կը դադրէին եւ լերկ գետին մը մինչեւ ծովեզերք կը յառաջանար. Բօլ վար իջնալով՝ իր ոտքերուն նշաններն աւազին վրայ խորունկ տպաւորեց, որպէս զի հետամուտներն անոնց մտադիր ընէ. նաեւ կռնակի զգեստն ալ հանեց աւազին վրայ նետեց եւ փութով նորէն իր ընկերին քովը դարձաւ: Ճամբան հացապտուղ եւ հնդկական ընկոյզ ժողված էր, նաեւ մօտաւոր վտակէն աս ընկուզին կեղեւովը ջուր առած էր, որոնցմով երկու փախստականք իրենց քաղցն ու ծարաւն անցուցին: Ասկէ ետքը պատանին իրենց կեցած խուցը հանող սանդխին վարի վեց ոտուրները բոլորովին կործանեց ու քարերն ասդին անդին ցրուեց, խցին մէկ անկիւնը կոմսուհւոյն համար չոր տերեւներով ու մամուռներով անկողին մը պատրաստեց, որուն վրայ սաստիկ ճիգերէն եւ դժուարին ճամբորդութենէն յոգնած տիկինն անմիջապէս քնացաւ: Իսկ ինքը հրա-

ցանը ձեռքն առած՝ աւերակին տանիքն ելաւ եւ սկսաւ մեծ մտադրութեամբ պահպանութիւն ընել. իր քովը գետինը նստած կը կենար Ասթոն հսկող շունն՝ ան կիսարթուն վիճակին մէջ՝ որն որ իր ցեղին յատուկ բնութիւնն է:

Իսկոյն յանկարծ սկսաւ անասունն այնպիսի անհանգիստ շարժում մ'ընել որ Բօլին բոլոր մտադրութիւնը գրաւեց: Ետքը զգուշութեամբ ոտք ելաւ եւ տանիքը տանող դրան մօտեցաւ: Դեռ ամենեւին դղրդիւն մը չէր լսուեր, սակայն շան ցուցուցած այլ-այլութիւնը մօտաւոր իրական վտանգի մը յայտնի նշան էր: Քանի մը ըրապէ ետքը ջրի հեղեղատին կողմանէ անսովոր ձայներ սկսան լսուիլ, որոնք զգուշութեամբ քալող բազմութեան մ'ոտնաձայնին կը նմանէին: Բօլ իր վտանգաւոր վիճակն յայտնի իմացաւ եւ ինքնիրեն ըսաւ. Տեղս հանդարտ կը կենամ, քանի որ աւազակները սանդիսին կործանած ոտքերը նորոգելու փորձ չեն ըներ. իսկ եթէ ասոր ձեռք զարնեն, Աւորոտ տիկինը կ'արթնցնեմ զիս եւ զինքը մինչեւ վերջի շունչս կը պաշտպանեմ եւ մնացածն Աստուծոյ կը յանձնեմ: Քաջասիրտ պատանին աս որոշումն ընելու ժամանակ յանկարծ տխուր խորհուրդ մը զինքը բոլորովին վհատեցուց:

— Եթէ Պանդամ եւ իր ընկերներն, սկսաւ մտածել, մինչեւ հոս յառաջացած են, յայտնի է որ իմ ամէն ընկերներս մեռած պիտ'որ ըլլան: Իրեն մեծ ճիգ մ'ընելով՝ հազիւ կարող եղաւ իր ցաւին եւ անձկութեան յաղթել. գիտէր որ ամէն ժամանակէն աւելի նոյն ճգնական միջոցին արութիւն եւ սրտութիւն հարկաւոր է:

Սակայն կասկածելի ոտնաձայնը դադրած էր, շունը բոլորովին հանդարտ կը կենար եւ միայն շատ հեռուէն եկող տկար խարշափման մը մտադիր կ'ըլլար: Նոյն միջոցին արեւն հորիզոնէն վեր բարձրացաւ. իր ցանկալի ճառագայթները գիշերուան ահարկութիւնը փարատեցին եւ հսկայական դաշնակութեան մը նշան տուին, որուն անտառին ամէն թռչուններն իրենց գեղգեղանքովը մասնակից կ'ըլլային:

խորին լուռութեան մ'աղմկալից կենդանութիւն մը յաջորդեց: Աս ձայնը զկոմսուհին քնէն արթնցուց: Ազնուական տիկնոջ առաջին գործքն եղաւ նախ երկնից եւ ետքն իր ընկերին շնորհակալ ըլլալ իրեն ըրած պահպանութեան համար:

— Ինձի շնորհակալ ըլլալու ամենեւին պատճառ չունիք, պատասխանեց պատանին, երկնից հովանաւորութեամբն ամէն վտանգէն զերծանք եւ հանգիստ գիշեր մ'անցուցինք:

— Իսկ մեր միւս ընկերներն, ան խեղճերը . . . կրկնեց Աւրորա. բայց խօսքն ալ յառաջ չկրցատանիլ. աչուրներէն արցունքը հեղեղի պէս կը վազէին: Բօլ հեծութեան ձայն մ'արձակելով աչուրներն երկինք վերցուց:

Կոմսուհին քիչ մը ժամանակ լուռ կենալէն ետքը նորէն սկսաւ խօսիլ եւ իր ընկերին հարցուց. Հիմա ի՞նչ կը խորհիս ընել:

Պատանին որ դեռ ասոր վրայ ամենեւին մտածած չէր, կարող չեղաւ պատասխան տալ:

Սիրելի ընկերս, ըսաւ իրեն Աւրորա, աս աւերակը բնակելու տեղ չէ, պէտք ենք շուտով ասկէ ելլել եւ Գալիմա գեղն երթալ: Նոյն գեղն ասկէ վեց ժամ հեռու է, մենք դեռ տասուերկու ժամ լոյս ունինք:

— Լաւ է, պատասխանեց Բօլ, հոն երթանք, բայց թող տուէք որ նախ երթամ ճամբաները քննեմ որ ապահով են թէ չէ: Իմ հեռաւորութեանս ժամանակ դուք հոս հանգչեցէք եւ քիչ մը կերակուր կերէք, որպէս զի նոր զօրութեամբ մը ճամբորդութիւնն սկսինք: Աս ըսելով աւերակէն դուրս աճապարեց եւ սկսաւ գիշերուան դէպքերուն հետքը փնտռել: Բլրին գագաթը մօտենալէն ետքը փրնտուած նշաններն սկսաւ գտնել. շղաշատեռին կտորները գրեթէ բոլորովին աներեւոյթ եղած էին. խոտերուն վրայ զանազան մեծութեամբ ոտքերու նշաններ կը տեսնուէին եւ ասդին անդին գետինը ծխախոտի մոխիր թափուած էր: Բօլ ուրիշ դիտողութիւն մ'ալ ըրաւ որ զինքը բոլորովին հանդար-

տեցուց. իր աւագին վրայ թող տուած զգեստն ալ աներեւոյթ եղած էր. հովը չէր կրնար զանիկայ տա-
րած ըլլալ, բոլոր գիշերն օդը կատարեալ հանդարտ
էր. ուստի հարկ էր որ ծովահէնք խաբուած եւ սխալ
ուղղութիւն բռնած ըլլային: Աւագակաց խորամանկ
առաջնորդն ի Բօլ իր վարպետը գտած էր: Պատա-
նին անոր խորամանկութեան յաղթեց:

Հուսով նորէն աւերակը դառնալով սանդխին
կործանած ոտքերը կարելի եղածին չափ նորոգեց եւ
բարձր ձայնով Աւորորա տիկինը վար կանչեց, ըրած
դիտողութիւնն անոր ծանոյց եւ անմիջապէս երկուքը
մէկտեղ ճամբայ ելան: Աւերջին անգամ մ'ալ աչ-
քերնին նոյն զարմանալի աւերակին դարձուցին՝ որն
որ արեւին պայծառ լուսոյն մէջ կապուտակ երկնից
կամարին տակ, բնութեան վայրենի զարդերէն շըր-
ջապատուած, վեհ տեսիլ մը կ'ընծայէր: Նոր աշ-
խարհքիս մէջ դժուարաւ կրնայ գտնուիլ այնպիսի
չէնք մ'որ աս ճարտարագործ շինուածքին հետ կա-
րող ըլլայ մրցիլ: Իր սքանչելի քանդակներն, իր
հրաշակերտ զարդերն եւ յափշտակիչ ճարտարապե-
տութիւնը կը ցուցնեն այնպիսի ազգի մը մեծու-
թիւնն՝ որուն համբաւոյն, արուեստին, քաղաքակա-
նութեան եւ աղէտալի վախճանին վրայ կը զլանայ
պատմութիւնը մեզի տեղեկութիւն մը տալ:

2.

Երկու փախստականք շուտ մ'ան հին ճամբան
հասան՝ որ նոյնպէս ան անծանօթ քաղաքակա-
նութեան գործքն է, ու ծառերու մէջէն կ'անցնի:
Ճամբուն երկու կողման երկիրներն զմայլեցուցիչ
գեղեցկութիւն մ'ունէին. բարձրաբերձ ծառեր ի-
րենց ճիւղերն անոր վրայ կամարածեւ կը տարածէին.
ամէն կողմ զով հովանի եւ ախորժական անուշա-
հոտութիւն մը կը տիրէր: Տեղ տեղ խիտ բոյսե-
րուն մէջ ջրային թուռներով լեցուն կապուտակ
լճակներ, կարկաջասահ ջրվէժներ, եւ տափափշով,
հալուէով եւ ուրիշ ջերմագաւառեան տնկերով

շրջապատած աւերակներ կը տեսնուէին: Ա'երեւար թէ հոս բնութիւնն իր ամէն ճիգը կ'ընէր եւ ամէն հրապուրիչ զարդերով կը զարդարուէր, որպէս զի իր անհետ եղած պատուադիրները նորէն իրեն ձգէ: Աւրորա կոմսուհին աս վեհ երեւոյթներուն մէջ իր վիշտերը քիչ մը ժամանակ գրեթէ մոռցած էր: Հաւատարիմ շունն իբրեւ յառաջապահ երկու փախստականաց առջեւէն կ'երթար, մի եւ նոյն ճամբան չորս հինգ անգամ կը պտըտէր, ամէն շարժում կը դիտէր, ամէն մութ խռոռչներուն միտ կը դնէր եւ ետքն իր տէրերուն քովը կը դառնար, իբրեւ թէ ուղեւով ըսել թէ ամենեւին վտանգ չկայ, կրնաք հանդարտ յառաջ երթալ:

Արեգակն իր վերջին բարձրութեան հասած էր. իր բոցաճաճանջ ճառագայթները ծառերուն խիտ տերեւակամարէն կը թափանցէին եւ անոնց տակ հովանաւորուած զով ճամբան ալ կը տաքցընէին. ալ կարելի չէր երկու ճամբորդներուն իրենց ընթացքը նոյն շուտութեամբ յառաջ տանիլ, հարկ էր որ քիչ մը հանգիստ առնուն: Բայց դարձեալ հին շէնքի մ'աւերակ մը գտաւ որուն քովէն յստակաջուր վտակ մը կոկորներու մէջէն մեղմ կարկաջով կը սահէր կ'անցնէր, եւ բաղմամբիւ պտղաբեր ծառեր իրենց ակաղձուն ոստերն ամէն կողմ կը տարածէին: Ասթոն աւերակին մէկ ընդարձակ սրահը մտնելով ամէն կողմ քննեց եւ ետքը գետինը նստաւ, յայտնի իմացընելով թէ ամենեւին վտանգ չկայ: Երկու ուղեւորք բնութեան իրենց ընծայած պտուղներէն չորաբեկ կերակուր մը պատրաստեցին եւ իրենց քաղցն անցընելէն ետքը պարարտ խոտին վրայ քուն մտան:

Աս հանգստեան դադարն երկու ժամու չափ տեւած էր երբ որ յանկարծ պայծառութեւ պապկաներու ճռուողելու ձայն մը զիրենք արթնցուց. անմիջապէս երկուքը մէկտեղ ոտք ելան եւ Աւրորա իր ընկերը փութացուց որ շուտով ճամբայ ելլեն: Ասթոն դարձեալ ուղեց իրենցմէ բաժնուիլ եւ լըրտեսութիւն ընել, բայց Բայց Բայց նշան ըրաւ որ իր քովէն երթայ: Փախստականք կողմնական ճամբէ մը

որ իրենց ճամբան շատ կը կարճեցընէր անկասկած յառաջ կ'երթային, վասն զի նոյն օրն ամենեւին իրենց հանգիստը խռովող դէպք մը պատահած չէր։ Բայց յանկարծ շան ականջներուն վրայ անսովոր շարժում մը սկսաւ տեսնուիլ. երկու ուղեկիցք ասիկայ դիտեցին եւ սկսան մտադրութեամբ ամէն կողմ նայիլ, բայց ամենեւին կասկածելի բան մը չտեսան։

— Եւ ինչն ստուգիւ չիսխալիր, ըսաւ Բօլ ինքն իրեն եւ առանց Աւորոյի իմացընելու իր հրացանին հրահանին վառօդը քննեց։ Ասթոն մեղմ կը խռնչէր եւ իր տէրերուն առջեւը կեցած՝ կ'ուզէր զանոնք արգելուլ որ ալ յառաջ չերթան։ Կոմսուհին արագ շարժմամբ մը Բօլին գօտիէն ատրճանակները քաշեց. ես ալ, ըսաւ, դիտեմ զէնք գործածել, եւ պատրաստուեցաւ իր ընկերին օգնել։

Իրենց կեցած տեղէն քիչ մը հեռու կը տեսնուէր ան խորունկ եւ երկայն խողովներէն մէկն՝ որոնք հասարակածի անապատներուն մէջ շատ յաճախ կը գտնուին։ Բօլ աչուքներն աս խողովին բերանը դարձուցած մտադրութեամբ կը նայէր եւ ամէն բոլորէ կը սպասէր որ անկէ վտանգաւոր եւ ահագին երեւոյթ մը դուրս պիտ'որ ելլէ։ Բնութիւնն հոս ալ իր ջերմագաւառներու սեպհական ամէն զարդարանքներովը զարդարուած էր. առատահիւթ մատաղատնկեր հազարամեայ տերեւամերկ ծառերու քովէն վեր կը բարձրանային. կանաչագեղ խոտեր գետինը կը պատէին, զարմանակերպ թփեր իրարու քով բուսած՝ խիտ մացառներ կը ձեւացընէին. ժայռերու ծայրերն արեգական ճառագայթներէն՝ յղկուած մետաղէ պէս կը փայլէին. կողմ մը հովանաւոր կամար, ուրիշ կողմ մ'անծառ ու մերկ դաշտ կը տեսնուէր. տիրած լուծիւնը միայն խատուտիկ պապկայից ձայնը կ'ընդհատէր։

Հանկարծ խողովին եզերքը թխագոյն մարդիկ սկսան երեւալ. Բօլ անմիջապէս ճանչցաւ որ անոնք Վանտանգերի ըսուած՝ ամէն մարդիկներէ անարգեալ թափառականներն են, որոնց ճալայի մէջ նոյն ժամանակը Գատապարտեալ անունը կու տային։ Աս

մարդիկներն, եթէ այսպիսի արարածք Մարդ կոչուելու արժանի են, մեր պատմութեան պատահած ժամանակներն անտառներու եւ անապատներու մէջ խումբ խումբ կը պտըտէին եւ աւազակութիւն կ'ընէին. ամենեւին ճանբորդներու չէին խնայեր, այլ անխնայ կը սպաննէին: Եթէ իրենց աւազակութեամբ ձեռք բերածը բաւական չէր ըլլար իրենց հարկաւորութիւնը լեցընելու, նաեւ մարդու միս ալ կ'ուտէին:

Ղատապարտելոց խումբը շատ մեծ էր, ամէնը հրացաններով, նիզակներով, դաշոյններով, ատրճառակներով ու ցպերով զինած էին. նաեւ իրենց հետ երկրագործութեան գործիքներ ալ կը կրէին: Առհասարակ փոքրամարմին էին եւ մինչեւ կէս մէջքերնին մերկ: Արտաքոյ կարգի տգեղութեան հետ իրենց մարմնոյ կազմածն ու ձեւն ազնուութիւն մ'ալ ունէր: Խմբին առջեւէն երկու կանայք ալ կ'երթային: Փախուստ եւ պաշտպանութիւն հաւասարապէս անկարելի էր, Բօլին ճակատը պաղ քրտինք պատեց եւ գրտնուած տեղը սառածի պէս անշարժ մնաց: Սակայն իր քաջասիրտ ընկերն, Աւրորա կոմսուհին, առանց այլայլելու ձեռքի ատրճառակները գետինը դրաւ, աչուրներն երկինք վերցուց եւ ինքզինքն անոր յանձնեց. ասկէ ետքն համարձակ ընթացքով դէպ ի դատապարտեալներն սկսաւ յառաջանալ:

Այրենի աղաղակ, ոտքերու դոփիւն, դղըրդիւն, ակռաներու կրճիւն, կապկական շարժումներ, ասոնք եղան աս վայրագներուն ազնուական տիկնոջ ընդունելութեան համար ըրածները:

— Սիրելի բարեկամք, ըսաւ իրենց Աւրորա մալայեան լեզուաւ, ես եւ իմ ընկերս, երկու Գաղղիացիք որ ձեզի երբեք վնաս մը չենք հասուցած, աս անապատիս մէջ մոլորեցանք: Կ'ուզենք Գալիմա գեղն երթալ եւ հոն նաւ մտնել. եթէ ձեզմէ մէկը մեզի առաջնորդէ, շատ շնորհակալ կ'ըլլանք եւ զինքն առատ կը վարձատրենք:

Ղատապարտեալներն սկսան իրարու հետ ցած ձայնիւ խօսիլ, բայց իրենց կեցուածքն ամենեւին թշնամական չէր:

— Ձեր խեղճ կանայքը շատ յոգնած կ'երեւան, ըսաւ դարձեալ կոմսուհին, եւ մատեն մատանին հանեց, անոնցմէ մէկուն մատը դրաւ, իսկ միւսին տուաւ իր ստակի պղտիկ քսակն՝ որ իր բոլոր գանձը կը բովանդակէր: Արտաքոյ կարգի էր աս վայրենեաց զգացած ուրախութիւնը, զորն որ ծափ ծափի զարնելով, վեր վեր ցատքելով եւ կոմսուհւոյն փաթթուելով կը յայտնէին: Նաեւ արանց գընդին ալ աս առատաձեռնութիւնը մեծ հաճութիւն պատճառեց, որովհետեւ մինչեւ նոյն ժամանակ ճերմակ մարդէ մ'այսպիսի ընտանութիւն եւ այսչափ բարեկամական ցոյց երբեք տեսած չէին: Ամէնը մէկտեղ իրենց կարողութեան չափ կոմսուհւոյն մեծարանք ցուցուցին եւ ուզեցին գնդովին իրեն ընկերանալ եւ մինչեւ Գալիմա տանիլ: Աս բաներս պատահած ժամանակը Բօլ ծառի մը կռթնած կեցած էր եւ աչքն Աւրորայէն չէր դարձըներ: Կոմսուհին զինքն ալ իր քովը կանչեց. պատանւոյն բարձր հասակն, պարկան կեցուածքն ու վեհ քալուածքը Գատապարտելոց վրայ մեծ ազդեցութիւն ըրին:

Բօլ կոմսուհւոյն արեգակը ցուցընելով իմացուց որ իրիկունը մօտ է եւ հարկ է ճամբանին յառաջ տանիլ: Աւրորա վայրենեաց գնդին դառնալով, Բարեկամք, ըսաւ, հիմայ հարկ է որ ձեզմէ հեռանաք բայց շուտով նորէն կը տեսնուինք, ձեր ամենն ինձի հետ գալ աւելորդ է, միայն ձեզմէ մէկն ինձի տուէք զորն որ միշտ քովս կ'ուզեմ պահել, բայց չէ թէ իբրեւ ծառայ այլ իբրեւ օգնական. իմ պաշտպանութեանս տակ իրեն ամենեւին փնաս չի հասնիր:

Վայրենիք Սիմֆինկ (կայծակ) անունը տուին. Սիմֆինկ յառաջ անցաւ, որ հազիւ տասնութ օթը տարուան պղնձագոյն, գանգրահեր ու թխակն Վանտանգերի մըն էր. ինքն որոշուեցաւ Աւրորային եւ իր ընկերին առաջնորդ ըլլալ: Գատապարտելոց գունդն երկու ուղեւորներուն վերջին յարգութիւն մ'ալ ցուցուցին եւ իրարմէ բաժնուեցան. գիշերն իր տըխուր ստուերը տարածելու սկսած էր, եւ ճանապարհորդք իրենց առաջնորդովը Գալիմայի մօտ հասան:

Հեռուէն խրճիթներուն բոլորտիքը կը տեսնուէին ան կրակներն որոնք ամէն գիշեր գազանները վախ-
ցնելու եւ ընտանի անասուններն անոնցմէ պահպա-
նելու համար կը վառուէին: Բօլ Ժայռի մը վրայ
արմաւենւոյ ծառատունկ մը նշմարելով՝ որուն մօտ
իրեն ծանօթ Հոլանտացւոյ մը տունը կար, զանիկայ
Սիմֆինկին ցուցուց եւ ըսաւ. Բարեկամ, հոն Տա-
ւիտսոն հոլանտացի գաղթականին տունը կը տես-
նեմ. անիկայ զիս անգամ մը մեծ սիրով հիւրընկա-
լեց. անշուշտ նաեւ այսօր զմեզ կ'ընդունի:

Սիմֆինկ չէր ուզեր Եւրոպացւոյ մը տուն եր-
թալ, սակայն Բօլ զինքն համոզեց եւ հաւանեցուց:
Ծովուն մանր ալեաց խոխոջելն հեռուէն կը լսուէր,
եւ աստեղաց աղօտ լուսովը նաւաց կայմերու բազ-
մութիւն մը կը տեսնուէր:

Է.

Սալազա նաւուն առագասները յաջող հով մը
կ'ուռեցրնէր եւ զանիկայ դէպ ի Պոռնէոյ կը մղէր:
Նաւաստիներէն մէկ մասը չուաններուն եւ կայմերուն
վրայ զբաղած էր. իսկ Պանդամ նաւուն կողին կռթը-
նած՝ կը պոռար կը կանչէր, այլանդակ ձեւեր կ'ը-
նէր, եւ իր կռուփը կառաղուծեամբ կը շարժէր:
Վագերաչուինու Գոպրա-Գաբել իր ունկնդիրներն էին:

— Կարող ըլլայի զինքը մէյ մը ձեռք ձգել ու
կայմին վրայ դամել, պոռաց աւաղակապետը կատա-
ղուծեամբ փրփրալով:

— Սամարանկի Գաղղիացին, հարցուց իրեն
Գոպրա-Գաբել:

— Այո՛ պատասխանեց Պանդամ, ան անիծեալ
կոմսն՝ որ զմեզ խաբեց, եւ ինքն իբրեւ մեղկ ու վատ
կին մը փախաւ դնաց: Թշուառականը կրնար զմեզ
մինչեւ ճավային միւս կողմն իր ետեւէն ձգել, եթէ
մենք զինքն աւելի երկայն հալածել եւ իր հրացան-
ներուն ձայնը լսել ուզէինք: Բայց, երդուեալ ի
կռուս Հնդկաց, ասոր վրէժը չարաչար պիտ'որ առ-
նում: Իսկ ան անիծեալ ճերմակ Եւրոպացի կինն որ

կրցաւ աս անդամ պրծիլ, ստուգիւ իմ ձեռքս պիտ' որ իյնայ եւ իմ կատաղութեանս համը պիտ'որ առնու:

— Երկիր, պողաց կայմին վրայէն նաւաւար մը: Պանդամ անմիջապէս արեգական նայեցաւ եւ ըսաւ. Գիշերը մօտ է, աղէկ ժամանակ հասանք, եւ ղեկին քովն երթալով՝ սկսաւ անձամբ ղեկավարել: Գիշերուն պաշտպանութեան տակ Մալադան պզտիկ ծովածոց մը մտաւ. առաջաստները վար առնուեցան եւ խոր լռութիւն մը նաւուն մէջ տիրեց:

— Բարեկամներ, ըսաւ Պանդամ ցած ձայնով, ձեր առաջնորդն իր խօսքը կը բռնէ. Պատրաստ էք:

Ըմէն աւազակներն իրենց դաշոյնը շօշափեցին, բայց ամենեւին բառ մը չարտաբերեցին. իրենց ըրած շարժումը խօսքէ աւելի իմացուց:

— Սա բլուրը կը տեսնէք որ դէպ ի ծով կ'իջնայ եւ հրուանդանի մը պէս կը վերջանայ, միայն անիկայ զմեզ Պանճերմասսինկի ոսկեհանքէն կը բաժնէ: Աս ծովածոցն որուն մէջ մեր նաւը կեցած է, անուն չունի, վասն զի մինչեւ հիմայ հոս ամենեւին նաւ մտած չէ: Պոռնէոյի թագաւորը կը կարծէ թէ կարելի չէ աս կողմանէ ոսկեհանքներուն վրայ յարձակիլ, որովհետեւ ծովը խուժերով ու ծանծաղուտ տեղերով լեցուն է, եւ ամէն հոն մօտեցած նաւերը կը խորտակին. սակայն ես որ լուսնոյ մահիկներուն մէջէն կրնամ նաւարկել, ան խուժերէն չեմ վախնար: Հիմայ, շարունակեց Պանդամ իր խօսքն, այնպիսի բանի մը ձեռք պիտ'որ զարնենք՝ որուն մինչեւ ցայս օր ոչ ոք ձեռք զարկած է. ամէն մարդ անկարելի բան կը համարի Պանճերմասսինկի ձորէն նաեւ ոսկւոյ պզտիկ հատիկ մ'ալ առնուլը: Նոյն իսկ Սիւրգուֆ՝ ան քաջ նաւապետն, անգամ մը փորձեց աս տեղւոյն վրայ յարձակիլ եւ ոսկին աւար առնուլ, ուղելով անով մեծ նաւատորմիլ մը շինել. բայց ամէն իր մարդիկները կորսնցուց եւ եւ ոչ ալ մ'ոսկի կարող եղաւ ձեռք ձգել: Սակայն, բարեկամներ, մեր բանն ուրիշ կերպ պիտ'որ յաջողի: Ետեւէս եկէք:

Ըւազակապետը նաւուն մէջ երկու հոգի միայն թողուց եւ ինքը ցամաք ելլելով՝ կապկի մը պէս մեծ

գիւրութեամբ ան ցից ժայռին վրայ ելաւ. իր 24
իննաւաստերն ալ իրեն հետեւեցան: Եթէ Հնդիկ-
թէ զիրենք տեսնէին, անշուշտ պիտ'որ կարծէին
գները ժոխքէն ելած գիւաց գունդ մըն են:

Երբ որ Պանդամ ժայռին գլուխն հասաւ երե-
սի վրայ գետին պառկեցաւ եւ սկսաւ օծի պէս սո-
ղալով յառաջ երթալ. նոյնն ըրին նաեւ իր ընկեր-
ներն: Աս կերպով պզտիկ հողակուտի մը վրայէն
անցան՝ որուն ամէն կողմը մեռելի ոսկրոնքի ցանուած
էին. սակայն աս զարհուրելի տեսարանն աւաղակաց
վրայ ազդեցութիւն մը չըրաւ: Նոյն տեղը կը բար-
ձրանար նաեւ կախաղանի ծառն՝ որմէ դեռ մարդու
կմախք կախուած էին, եւ հովէն շարժելով կտոր
կտոր վար կ'իյնային: Ասոնք ան ոսկեսիրաց ոսկրներն
էին, որոնք ան հանքին ոսկին կողոպտելու մտօք
նոյնտեղն եկած եւ Պոռնէոյի թագաւորին պահա-
պաններէն բռնուած եւ կախուած էին: Թագաւորն
աս զարհուրելի ծառին վրայ մեծ վստահութիւն մ'ու-
նէր. կը կարծէր որ անոր վախէն ամէն աւաղակ իր
հանքերէն հեռու կը կենան:

Պանդամ նոյն հանքերուն մօտ ծնած էր. իր
պզտիկութեան ժամանակ անոնց մէջ արձակ կը պտը-
տէր եւ ամէն տեղ կը դիտէր. պահապանք իր տկար
ու տխրոյ հասակին նայելով՝ զինքը չէին արգելուր,
այսպէսով ան խորամանկ աւաղակը նոյն ոսկեծին
ձորին ամէն կողման վրայ կատարեալ ծանօթութիւն
ունեցաւ, որպէս զի շատ տարիներ ետքն ան ծանօ-
թութեան օգուտը քաղէ:

Չորին բերանը կեցող պահապանն՝ աւաղակաց
շարժումը չնշմարեց, որոնք սողալով իրեն կը մօտե-
նային: Պանդամին մահաբեր դաշունէն իր սրտին
հարուած մ'ընդունելով՝ առանց ճիկ մը հանելու
չնչասպառ գետինն ինկաւ: Նոյն վախճանն ունեցան
նաեւ միւս հարիւր քսանի չափ պահապաններն՝ որոնք
խոր քնոյ մէջ էին, վասն զի ամենեւին կասկած չու-
նէին որ ան անանուն ծովածոցին կողմանէ իրենց
վրայ յարձակում կրնայ ըլլալ: Որոնք որ ալ ար-
թընցան եւ ուղեցին դէմ դնել, աւաղակաց սրէն

առհասարակ ջարդուեցան: Բոլոր ուրիշ պահապաններն՝ որոնք ձորին մէջ ասդին անդին կեցած էին աս աղէտալի անցքը կրեցին. աւազակապետն այնպիսի ճարտարութեամբ եւ զգուշութեամբ իր յարձակումն ընաւ որ եւ ոչ մէկ հոգի կրցաւ պրծիլ եւ երթալ բուն մեծ պահանորդաց ան աղէտալի դէպքին գոյժը տալ:

Ասկէ ետքն աւազակք ոսկին աւարելու սկսան: Պարկերով լեցուն ոսկւոյ աւազ եւ պզտիկ հատիկներ, որոնք պատրաստ կեցած էին Պոռնէոյի մայրաքաղաքն երթալու, բոլոր Պանդամին ձեռքն ինկան: Մէյմէկ յափշտակիչ թռչուններու պէս իր դիւակերպ ընկերները գետնէն վեր ելան, իրենց աւարը շալկեցին եւ նորէն ճամբայ ելան: Երբեք այսպիսի յանդուգն գործք մ'այսչափ անվեհերութեամբ եւ այսպիսի յաջողութեամբ ի գործ դրուած չէ: Դեռ մինչեւ ցայսօր աս դէպքս Դիմորի եւ Սուպայայի քաղաքականացեալ ժողովուրդներուն մէջ խօսակցութեան նիւթ մըն է:

Ալուզակները Պանդամին առաջնորդութեամբ նորէն նոյն ճամբէն իրենց նաւը դարձան: Իրենց կողոված գանձը Մալագային ծածկին վրայ դրուեցաւ, առագաստները պարզեցան ու նաւը ճամբայ ելաւ. աւազակապետն որոշեց որ աւարը բաց ծովու վրայ բաժնուի: Նաւը ցամաքէն բաւական հեռանալէն ետքը բաժանումն սկսաւ. Պանդամ իրեն աղէկ մաս մը հանեց, որուն դէմ ոչ ոք կրցաւ բան մ'ըսել: Նոյն վայրկենէն սկսաւ ծովահէնի կեանքն իրեն տաղտուկ գալ. յանկարծ ձեռք անցուցած ոսկին իր միտքը բոլորովին փոխած էր. ուստի առաւօտը ծագելուն պէս նաւուն հրամանատարութիւնը Գոպրա-Գաբելին տուաւ եւ ինքը Եուսսի կղզւոյն Գարիմալա նեղուցը ցամաք ելաւ:

Ը.

Տավիտսոնին երկիրն առաջին կալուածն էր, որ Հոլանտացիք ճավայի ան վայրենի ծովեզները մշա-

կելու սկսած էին: Աս պատմութեան պատահած ժամանակէն ի վեր Գալիմա գեղը շատ ծաղկեցաւ, ընդարձակեցաւ եւ ուրիշ անուն մ'առաւ. նոյն ժամանակը միայն քանի մը խրճիթներէ կը կազմուէր զորոնք քանի մը ծովահէնութենէ դարձած մարդիկ շինած էին եւ մշակութեան կը պարապէին: Նոյն խառնակ ժամանակն որ Հնդկաստանի մէջ զանազան եւրոպական ազգեր իրարու հետ պատերազմ կը մղէին, Տափտսոն բոլորովին չէզոք կեցած՝ ամէն ազգաց ալ հաւասարապէս ընդունելութիւն կ'ընէր եւ անոնց դժբախտներուն օգնական կ'ըլլար: Իր երկիրները շատ աղէկ վիճակի մէջ էին, եւ հարուստ բերքի յոյս կու տային: Վաթսուն գերիք եւ քսան վարձքի բռնուած մարդիկ զանիկայ գեղեցիկ եւ ամենաբեր պարտէզ մը դարձուցած էին:

Բօլ եւ իր ազնուական ընկերն Աւրորա նոյն ժիր Հոլանտացիէն մեծ հիւրընկալութեամբ ընդունուեցան, կոմսուհւոյն Տափտսոնին երկու դուստրներուն քով բնակարան մը տրուեցաւ, նոյնպէս Բօլին առանձին սենեակ մը եւ Սիմֆինկին՝ տան ծառաներուն քով մասնաւոր տեղ մը: Հոս սկսան դժբախտ փախստականք իրենց առաջին վիշտերը մոռնալ եւ հանգիստ կեանք մ'անցընել: Քանի մը շաբաթ ետքն իրիկուն մ'երբ որ գիշերական ստուերն իր քողը տարածելու սկսած էր, Բօլ տան մօտ դրանուող ծառաստանը պտրտելու գնաց եւ մեծ զարմացմամբ ծառերուն մէջ մարդու մը կերպարանք տեսաւ որ Սիւրգուֆին շատ նման կ'երեւար: Աս անծանօթ անձը Տափտսոնին հետ մէկ ժամու չափ ծածուկ խօսելէն ետքը նորէն աներեւոյթ եղաւ: Պատանին աս անակնկալ դէպքն անմիջապէս Աւրորային ծանոյց՝ որ ամենեւին չուզէր հաւատալ, վասն զի ինքն զՍիւրգուֆ շատոնց Պանդամին ձեռքէն սպաննուած կը համարէր, եւ ուզէր երկրորդ իրիկուն ծառատնկին մէջ անձամբ սպասել եւ բանն ստուգել: Իրօք երկրորդ իրիկուն նոյն անձը ծառերուն մէջ նորէն երեւցաւ: Կոմսուհին անմիջապէս ճանչցաւ թէ ինքը Սիւրգուֆ է եւ ուրախութեամբ լեցուած՝ շուտ մ'ա-

նոր քով գնաց եւ “Փառք Աստուծոյ, զքեզ նորէն ողջ տեսայ”, ըսելով ձեռքը թօթուեց:

— Գուք հոս, տիկին, պատասխանեց իրեն, զարմացած նաւապետն: Ասկէ ետքն երեք բարեկամք իրենց պատահած դէպքերն իրարու պատմեցին. Սիւրգուֆ Աւրորային դժբախտութեան ցաւակից ըլլալէն ետքը Բօլին դառնալով՝ Բարեկամ, ըսաւ, ալ զիս աս ընտանիքէն ծածկելու պատճառ չունիմ, վասն զի ճամբայ ելլելու համար հարկաւոր եղած ամէն բաները պատրաստ են: Տափտսոն ինձի ամենայն ինչ առատութեամբ հոգաց, նորէն պղտիկ նաւ մը ձեռք բերի եւ կը յուսամ որ անով իմ Մալագաս ան անօրէն աւազակ Պանդամին ձեռքէն կրնամ առնուլ: Աս պատրաստութիւնները հարկ էր որ ծածուկ ընէի, բայց հիմայ ամէն բան գլուխ ելաւ, վաղն արեւը ծագելուն պէս ճամբայ պիտ’որ ելլեմ եւ նախ Գարմիատայի նեղուցը պիտ’որ երթամ:

Այն իրիկուն Տափտսոնին տան մէջ մեծ ուրախութեան հանդէս մը կատարուեցաւ. Սիւրգուֆ իր զուարթութեան մէջ զԲօլն իր երկրորդ պաշտօնակալն անուանեց եւ առաջարկեց անոր որ երկրորդ օրն իրեն հետ գայ եւ Մալագայի առնուելուն գործակից ըլլայ. արի պատանին աս առաջարկութիւնը յօժարութեամբ յանձն առաւ: Կէս գիշերուան մօտ երկու ճամբորդները Տափտսոնին ընտանեաց եւ Աւրորային իրենց հրաժարական ողջոյնը տուին եւ զիրենք անոնց աղօթքին յանձնելով եւ տնէն ելլելով՝ ծովեզերքին մօտ պղտիկ տնակի մը մէջ պառկելու գացին, որպէս զի առտուանց կանուխ կարող ըլլան նաւ մօնել եւ ճամբայ ելլել: Աւրորա մեծ դժուարութիւն զգաց իր հին բարեկամէն՝ եւ մանաւանդ իր ազատէն պսպէս շուտով բաժնուելուն, նոյնպէս Բօլ այնչափ հանգիստ սրտով չզատուեցաւ ան աղնուական կոմսուհիէն՝ որ իր պաշտպանութեան յանձնուած էր, եւ հիմայ առանց զօրաւոր օգնականի պնդիսի տեղ մը պիտ’որ մնար, ուր կարելի էր իրեն նոր վտանգ մը պատահիլ:

Գիշերուան ստուերն սկսաւ փարատիլ եւ ա-

րեւելեան հորիզոնը թեթեւ վարդաագոյն գոյն մ'առնուլ. նաւահանգստէն խառնաձայն շշուկ մը կը լսուէր, ծառերուն վրայ ասդին անդին նոր արթննալու սկըսած թռչուններն իրենց առաւօտեան նուագը կը հնչէին: Սիւրգուֆ իր անկողնէն վեր ցատքեց, իր ընկերին ձայն տուաւ եւ երկուքը մէկտեղ դէպ ի ծով սկսան յառաջանալ:

— Փութանք, բարեկամ, ըսաւ նաւապետն անհամբերութեամբ, աս պզտիկ ամպիկը մեզի յաջող հով մը կը գուշակէ. պիտ'որ տեսնես թէ իմ նաւս ինչ արագութեամբ ալիքներուն վրայէն պիտ'որ սահի: Գիտես Բօլ, որ սա Պանդամը բոլորովին անպիտան ելուղակ մըն է:

— Իրեն ելուղակ անունը տալը զինքը պատուել է, պատասխանեց պատանին, ես զինքը դեռ մը կը համարիմ, որմէ նաեւ դժոխք կը տալտկանայ:

— Իրաւունք ունիս, ի վերայ այսր ամենայնի ես չեմ ուզեր զինքը մեռցընել, այլ միայն իմ Մալագաս ձեռքէն առնուլ. իր քանի մը ծառայութեանց համար երախտագիտութիւն պարտական եմ:

— Գուք Մալագան առէք ու մնացածն ինձի թող տուէք:

Լսապէս խօսելով ծովեզերք հասան:

— Ըհա իմ “Պրըզոն”, սիրուն նաւս, գոչեց ուրախութեամբ Սիւրգուֆ, զանիկայ Բօլին ցուցընելով: Հիմայ անոր վրայ Տանիմարգայի դրօշը կը տեսնես, բայց նաւահանգստէն ելլելէն ետքը Գաղղիայի դրօշը պիտ'որ բանամ եւ քսան թնդանօթ արձակելով՝ զանիկայ պիտ'որ ողջունեմ:

Պրըզոն իրօք գեղեցիկ եւ արագընթաց նաւ մըն էր. իր 24 նաւաստիները զանազան ազգերէ կազմուած էին, սակայն Սիւրգուֆին համբաւը զանոնք իրարու հետ սերտիւ միաբանած էր: Ասոնց մէջ նշանաւոր էր Մորտէյլ անուամբ բրովանսցի քաջ նաւավարն որ երկայն հասակ մ'ունէր բայց այնչափ վտիտ էր որ թնդանօթի գնդակ մ'իր մարմնոյն վրայ մահահացու վէրք մը տալու տեղ չէր կրնար գտնել: Երբ որ Սիւրգուֆ ու Բօլ Պրըզոնին վրայ ելան, Մորտէյլ

ղերենք մեծ յարգութեամբ ընդունեցաւ: Բոլոր նա-
ւաստիք երկու կարգ շարուած զիրենք գիմաւորեցին:

— Ըմէն բան պատրաստ է, հարցուց նաւապետն:

— Ըմէն բան, պատասխանեց Մորտէյլ:

Սիւրգուֆ նաւաւարաց աս համառօտ խօսքը
խօսեցաւ. Յամաքի վրայ կրնայ թողութիւն տրուիլ,
բայց ծովու վրայ ոչ երբեք. ասոր համար ծովու
վրայ միշտ պէտք է յաղթել: Դուք անշուշտ պիտ'որ
յաղթէք:

Ըսկէ ետքը խարիսխը վերցուեցաւ. հարաւային
հոմն արեգական ծագելէն ետքն սկսաւ շնչել եւ Պրը-
դոնին առագաստներն ուռեցընել: Թնդանօթներն հըն-
չեցին եւ գաղղիական դրօշը կայմին ծայրը բարձրացաւ:

Թ.

Մալագային մէջ աղմկալից ուրախութիւն մը կը
տիրէր. ծովահէնք մեծ բախտի հասած էին, իրենց
այնչափ ժամանակէ վեր ունեցած բաղձանքը վերջա-
պէս կատարուած էր: Մէկ աւար մ'ալ, մի միայն
այսպիսի աւար մը, եւ ամէն մէկը մէյմէկ թագաւոր
կ'ըլլան. ամէն բան իրենց համար յաջող է. հոմն
ու ծովը կատարեալ հանգարտ, հարկ չէ որ մէկը
նաւուն մէջ հրամանատարութիւն ընէ, նաեւ եթէ
ընելու ըլլայ, ոչ որ կը հնազանդի. ամէն նաւաւարք
առհասարակ մէյմէկ նաւապետ են: Պարապ տեղ կը
ջանայ վայրենի Գոպրա-Գաբել Պանդամէն իրեն տը-
րուած իրաւունքն ի գործ դնել. աւազակաց խումբն
իր հրամաններուն ծաղրական ծիծաղով մը կը պա-
տասխանէ. ամէն կողմանէ վայրենի երգեր, աղաղակ
եւ աղմուկ կը լսուի. ամէն մարդ կ'ուզէ իշխող ըլ-
լալ. միայն թնդանօթները լուռ կը կենան:

Նլուզակներն իրենց կողոպտած ոսկին նաւուն
ծածկին վրայ տարածած էին. կ'ուզէին նաեւ անոր
տեսութեամբն զմայլիլ ու զուարթանալ. Բարեյուսոյ
ոգելից գինին եւ Սէյլոնի հրածին շաքարօղին բաւա-
կան չէր ըլլար զիրենք զուարթացընել: Նաւուն ա-
մէն կողմը շիշերու կտորներով եւ խեցեղէն անօթ-

ներու բեկորներով ծածկուած էր. ծովահէնք իրենց քաղցն եփուած որիղով անցուցած էին՝ որն որ չափէն աւելի պղպեղով համեմուած ըլլալով՝ իրենց արբածութիւնը վերջին աստիճանի սաստկացուցած էր։ Երկու պղնձագոյն՝ Գիմորէն բռնուած գերի աղջիկներ աս անսովոր հանդիսին հանդիսատես կ'ըլլային. աչքերնին մեծ անձկով դէպ ի ծով դարձուցած՝ դառնապէս կու լային. դժօխական ծիծաղ մ'իւրենց լացքին պատասխանը կ'ըլլար։ Վերջին շիշերը պարպուեցան, վերջին հայհոյութիւններն հնչեցին, իր վերջին բարձրութեան հասած արեւը բոցեղէն ճառագայթներ կ'արձակէր եւ արբեալ ելուզակաց անյաղթելի քուն մը կը պատճառէր։ Յառաջուան աղմկալից դղրդիւնին, խոր լուծիւն մը յաջորդեց եւ միայն երկու գերեաց լալու ձայնը ժամանակ ժամանակ կը լսուէր։

Եթէ ծովահէնք իրենց քունին ժամանակ ապահով մնալու համար պահապան մը դրած ըլլային, ստուգիւ անիկայ ալ՝ իր անհնազանդութիւնը ցուցըներու համար կը քնանար, բայց որովհետեւ այսպիսի զգուշութիւն մ'եղած չէր, աւազակաց մէկն՝ որ միւսներէն աւելի քիչ արբած էր, արթուն մնաց եւ աչուրներն աշխարհքիս չորս կողմը կը շրջըրջէր։ Յանկարծ արեւմտեան հորիզոնին վրայ նշան մը սկսաւ երեւալ. ելուզակն ոտք ելաւ, դիտակը ձեռքն առաւ ու նշանը մտադրութեամբ քննելէն ետքը զօրաւոր սուլելու ձայն մ'արձակեց։ Պառկող նաւավարք իրենց տեղն անշարժ մնացին. զիրենք ոտք հանելու համար հարկ եղաւ բռնական միջոց գործածել։

— Նաւ մը, նաւ մը, հնչեց վերջապէս ամէն կողմանէ։

Ծովահէններու համար նաւու մը մօտենալը միշտ թշնամոյ մը մօտենալուն հաւասար է։

— Ըմէն ձեռք նաւուն ծածկը, պողացին դարձեալ աւազակները։ — Նաւապետ մը, նաւապետ մը պէտք ենք ունենալ, գոչեց նաւավար մը։

— Ենիծեալ Պանդամը, պողաց ուրիշ մը, զմեզ մեր բախտին թող տուաւ եւ ինքն ոսկւոյն մե-

ծագոյն մասովը կծիկը դրաւ. եթէ անգամ մը մեր ձեռքն իյնայ, զինքը կտոր կտոր պիտ'որ ընենք:

— Կ'ուզէ՞ք զիս ձեզի հրամանատար ճանչնալ, պոռաց Գոպրա-Գաբել:

— Եւո՛, այո՛, պատասխանեց միաբերան ելուզակաց խումբը. Կեցցէ՛ Գոպրա-Գաբել, Կեցցէ՛ Չոզդրիի խորամանկ օձը:

— Յառաջ ուրեմն, հրամայեց նոր ընտրուած առաջնորդը. թնդանօդաձիգը շուտով ձեր թնդանօթներուն քով. ան նաւն արագընթաց նաւ մըն է. կռիւը սաստիկ պիտ'որ ըլլայ:

— Գաղղիական դրօշ ունի, կանչեց ձայն մը նաւուն ծայրէն:

— Ուրեմն, կրկնեց նորէն Գոպրա-Գաբել, Սիւրգուֆ անոր մէջն է:

— Ես անոր գալը տեսայ, պատասխանեց Վագերաչուին, Պանդամ զմեզ մատնեց, Սիւրգուֆը կենդանի թողուց որպէս զի հիմայ զմեզ իր նաւուն կայմէն կախէ:

Թռչնոյ արագութեամբ յառաջ եկաւ օտար նաւն. իր կողէն կապոյտ ծուխ մը բարձրացաւ. մի եւ նոյն ժամանակ թնդանօթի գունդ մը Մալազային տախտակները խորտակեց եւ ամէն կողմ ցրուեց:

— Եղէկ նշանառու, ըսաւ, Գոպրա-Գաբել. ասկէ կը ճանչնամ որ Սիւրգուֆին աչքն է:

Նրկու գերի աղջիկները մարած գետինն ինկան. բայց իրենց միտ դնող մը չկար:

— Եթէ չենք կրնար փախչիլ, պէտք ենք պատերազմիլ, սկսաւ պոռալ կատաղի հրամանատարը. մեր հրացաններն ալ մահ կ'արձակեն. մեր սրերն ալ անգղիական ածելւոյ պէս կը կտրեն: Ճանկաւոր տապարները ձեռքերնիդ առէք. սրերնիդ ահուաներնուդ մէջ եւ ատրճանակները ձեռքերնիդ. մենք թշնամիէն աւելի ենք: . . . Ա'նիծեալներ չեն ուզեր հնազանդիլ, ամէնն ալ փախչելու կը նային:

Եւաղակներն աղէկ գուշակած էին. եկողն իրօք Սիւրգուֆ էր. իր Պրըդոն նաւին նման արագաշարժ նաւ մը մինչեւ նոյն ժամանակ Հնդկաց ծովուն վրայ լո-

ղացած չէր: Քաջ նաւապետն ամէն կարգադրութիւն
ըրած էր որ Մալազան կարթէ (Ճանկերով բռնէ) եւ
կռուոյն շուտով վերջ տայ: Մալազային գէշ ուղղուած
թնդանօթներուն գնդերն անդադար ծովուն ջուրը կը
ծակծկէին: Սիւրգուֆ իր թնդանօթները լռեցուցած էր
եւ արծուոյ պէս ելուզակաց նաւուն վրայ կը խոյանար.
երբեք իր ուրիշ յարձակմանց ժամանակ աս անգամուան
պէս եռանդ ունեցած չէր, վասն զի աս անգամ սիրելի
Մալազան նորէն ձեռք ձգելու համար էր կռիւր: Պրը-
դոն Մալազայի քովն հասնելուն պէս ճանկերը նետուե-
ցան, Սիւրգուֆ անմիջապէս անոր մէջ ցատքեց, երկու
աւազակ ատրճանակով զարկաւ սպաննեց, երրորդ մ'ալ
տապարով գետինը պառկեցուց: Իր անմիջապէս քովն
էին Մորտէյլ եւ Բօլ. միւս նաւաստիները հեղեղի
մը պէս իր ետեւէն Մալազա մտան: Ծովահէնք կա-
տաղի վագրներու պէս կը պատերազմէին եւ քաջու-
թեամբ դէմ կը դնէին. շատերը գետնի վրայ սողա-
լով՝ կ'ուզէին իրենց դաշունովը թշնամուոյն մերկ
ոտքերը վիրաւորել, ետքը կապկի ճարտարութեամբ
չուաններուն ու կայմին վրայ կ'ելէին ուսկից հարկ
կ'ըլլար զերենք հրացանով զարնել ու վար ձգել:
Կռիւն երկայն չտեւեց. քանի մը վայրկենի մէջ Մա-
լազային ծածկը զարհուրելի դիակներով ծածկուե-
ցաւ. սակայն Գոպրա-Գաբել եւ ուրիշ երկու ելու-
զակ ալ, որոնք Սիւրգուֆին սրէն պրծած էին, նա-
ւուն մէջ աներեւոյթ եղան:

Ըն ատեն Պրըդոնին նաւաստիներն իրենց նա-
ւապետին հրամանաւ շուտ մը Մալազային վրայ դեռ
ամբողջ կեցած ոսկին փութով ժողվեցին, որովհետեւ
շատ կասկածելի նշաններ անոր մէջ աւելի երկայն
կենալու թող չէին տար: Նաւուն վարի կողման ծա-
կերէն կապուտակ ծխոյ բարակ սիւններ վեր կ'ելէին.
Սիւրգուֆ գիտէր որ ծովահէնք երբ որ ձեռք իյնա-
լու վտանգի մէջ կ'իյնան, իրենց նաւուն վառօգի-
կրակ կու տան եւ զանիկայ օդ կը հանեն:

— Ղանկերը Մալազայէն հանեցէք, պոռալ
սպառնական ձայնով մը, ամենքնիդ ալ շուտով դուր
Պրըդոն նաւը գացէք:

Նաւաւարք իրենց առաջնորդին հրամանն անմիջապէս կատարեցին: Սիւրգուֆ Մալազայէն դուրս ելլողներուն վերջինն եղաւ. երբ որ ամէն իր մարդիկն ան վտանգաւոր նաւէն հեռացան, ինքն ալ ծով նետուեցաւ ու լողալով Պրըդոնին քով գնաց: Քանի մը վայրկեան ետքը Մալազա ահագին շառագմամբ օդ ելաւ եւ իր կտորուանքը ծովուն երեսը ծածկեցին: Եթէ դժբախտ նաւուն վառօդանոցին դուռը կղպուած չըլլար, Սիւրգուֆ բոլոր իր մարդիկներովն անոր հետ մէկտեղ օդ կ'ելէր: Անտարակոյս Գոպրա-Գաբել նոյն շփոթութեան մէջ չէր կրցած դրան բանալին գտնել եւ ստիպուեցաւ վառօդանոցին տակի կողմը կրակ ձգել, որով Սիւրգուֆին մարդիկն ետ քաշուելու ժամանակ ունեցան:

Ժ.

Պրըդոնին նաւաստիները կռուոյն մէջ երէք մարդ կորսնցուցին, շատ ալ վիրաւորներ ունեցան որոնց մէջն էր նաեւ Մորտէյլ քաջ պատանին: Մալազային կորուստը Սիւրգուֆին մեծ ցաւ պատճառեց: Պատերազմին ժամանակն երկու Դիմորցի գերիները ծով նետուած եւ լողալով Պրըդոն գացած էին. յաղթութիւնը գլուխ ելլալէն ետքն ասոնք Սիւրգուֆին ոտքն ինկան եւ իր պաշտպանութիւնը խնդրեցին: Արի նաւապետը զիրենք վեր վերցուց, հարցուց տեղեկացաւ իրենց ուրտեղացի ըլլալն եւ ապահովցուց որ զիրենք ամէն կերպով կը խնամէ եւ իրենց տեղը կը խրկէ: Ետքը Բօլն իր քովը կանչեց եւ ըսաւ. Հիմայ ուրիշ աւելի մեծ գործք մ'ալ ունինք ընելու, որ ամենեւին չիկրնար ուշացուիլ. նստէ քովս եւ լսէ ընելիքնիս. ժամանակը շատ գաղտնիքներ կը ծածկէ, բայց միանգամայն զանոնք կը յայտնէ. շատ բաներ այսօր կրնան պատմուիլ, որոնց վրայ երէկ հարկ էր լռութիւն պահել: Պանդամ Մալազային հետ օդ ելաւ:

— Նաւապետ, պատասխանեց պատանին, ես ան ըրպէին որ ոտքս Մալազային մէջ դրի, միայն

զինքն սկսայ փնտռել. սակայն ան աւագակներն իրա-
րու այնպէս կը նմանին ինչպէս ճալայի անտառնե-
րուն կապիկներն: Ասոր համար անոնցմէ կարելի ե-
ղածին չափ շատ սպաննեցի, յուսալով որ նաեւ Պան-
դամն ալ ան զարնուողներուն մէջ կը գտնուի: Սա-
կայն հաստատութեամբ կը կարծեմ թէ ան անիծեալ
դելը Մալազայի մէջ չէր:

— Անիկայ իր ձեռքովն իր կենաց վերջ տուաւ.
եթէ ինքը Մալազային մէջ չըլլար, խեղճ նաւն օդ
չէր ելլեր: Ծխոյ սիւներուն վեր բարձրանալը տես-
նելուս պէս ճանչցայ ան դելին ձեռքն . . .

— Սակայն, նաւապետ, ըսաւ Բօլ Սիւրգուֆին
խօսքը կտրելով, դուք ինձի կարեւոր բաներ պիտ'որ
խօսէիք եւ հիմայ այսպիսի անօգուտ խօսակցութեամբ
Ժամանակնիս կ'անցընենք:

— Իրաւունք ունիս, բարեկամ. խնդիրն աս
է: Դիմորի մէջ կալանաւոր մը կայ՝ որուն դէմ Պան-
դամ սարսափելի խորհուրդ մ'ունէր: Աս կալանաւորն
հայրենասէր ազնուական մըն է. իր անունն է Տե-
բրեմոն կոմս. իր վրայ խօսք մը լսած ես:

— Ոչ, նաւապետ:

— Այլ աղէկ: Կ'երեւայ որ բանը քեզմէ ծա-
ծուկ պահեր են. հիմայ, սիրելի բարեկամ, պէտք
ենք աս ազնուականն ու մեր հայրենակիցը գերութենէ
ազատել. լսեցի թէ աւագակները մեծ գումար մը կը
պահանջեն զինքն ազատ թող տալու համար. յաջող
դէպք մը հիմայ զմեզ քիչ մը հարստացուց, նաեւ
երկու Դիմորցի աղջիկներ ալ մեր ձեռքը բերաւ՝
որոնք թէպէտ մեզի անօգուտ բաներ կ'երեւան, սա-
կայն անշուշտ իրենց ընտանեաց առջեւ շատ պա-
տուական են: Ուստի Դիմորցոց հետ աս նիւթիս
վրայ խօսակցութիւն մ'ընելը շատ յաջող ելք կըր-
նայ ունենալ:

— Կ'իմանամ ինչ կ'ուզէք ըսել, պատասխա-
նեց Բօլ. կ'ուզէք որ աս երկու աղջիկներն եւ մեր
ձեռք բերած ոսկին տալով Տեբրեմոն կոմսն ազատուի:

— Այո, սիրելի բարեկամ, բայց աս գործքիս
քաջասիրտ, ճարտար եւ մալայեան լեզուն աղէկ

գիտցող անձ մը հարկաւոր է. ինձի կ'երեւայ որ միայն դուն կրնաս ասիկայ գլուխ հանել

— Բայ շնորհակալութեան ձեւ մ'ըրաւ:

— Ուրեմն իմ առաջարկութիւնս կ'ընդունիս:

— Ենիկայ ինձի պատիւ մըն է:

— Հիմայ, ըսաւ դարձեալ Սիւրգուֆ, դէպ ի Դիմոր կը նաւարկենք, երբ որ կղզւոյն առջեւը կը հասնինք, դքեզ երկու մալայեցի աղջկանց հետ մակուկի մը մէջ կը գնեմ եւ երեք թիաւարք զձեզ ցամաք կը տանին: Հասարակօրէն այսպիսի գործողութիւնները ֆիու ըսուած ժայռին տակ կը կատարուին. ելուզակները նոյնպիսի առիթներու մէջ շատ պատուով կը գործեն եւ իրենց խօսքը կը պահեն: . . . Քեզի ուրիշ բան մ'ալ պիտ'որ ըսեմ, դուն աս գործքը վրադ առնելով՝ նաեւ այնպիսի անձի մը մեծ ծառայութիւն մը կ'ընես՝ որ քեզի մեծ յարգ ունի եւ ինքն ալ քեզի շատ յարգի ու պատուական է: Նոյն անձը մեծ փափաքով Տերբեմոն կոմսին ազատութեան կը բաղձայ:

— Ո՞վ կրնայ ըլլալ աս անձը, հարցուց պատանին հետաքրքրութեամբ մը:

— Չկրցա՞ր գուշակել, պատասխանեց նաւապետը, . . . Նոյն անձն է մեր պատուական բարեկամն՝ Աւրորա Տերբեմոն ազնուական կոմսուհին:

Բայ Աւրորա տիկնոջ անունը լսելուն պէս մեծ այլայլութիւն մը զգաց. տխուր խորհուրդներ իր միտքը բոլորովին խռովեցին, նոյն բոպէն իր աչքին առջեւն եկաւ Պանդամին իր ընկերներուն վրայ ըրած յարձակումն եւ անոնց աղէտալի մահը: Նոյն իսկ Աւրորային գտնուած վիճակն իրեն շատ վտանգաւոր կ'երեւար: Ուստի աչուրները դէպ ի ծովին ան կողմը դարձուցած որ կողմն էր իր ընկերաց բնակարանը, Սիւրգուֆին հարցուց. նաւապետ Գերիպոնի ծովըզերքն անցա՞նք:

— Ե, յո՛, պատասխանեց Սիւրգուֆ . . . Իմացայ ինչ կ'ուզես ըսել, կը բաղձաս քու ընկերներուդ սոցեւորութիւն մ'ընել. սակայն գիտնաս որ ասով ծանրադին ժամանակ մը կը կորսնցընես. ես Աւրորա

կոմսուհւոյն խօսք տուած եմ թէ յարմար ժամանակ մը գտնելուս պէս իր ամուսնոյն ազատութեան ձեռք կը զարնեմ. հիմակուան ժամանակն ամենէն յարմարն է, ձեռքերնիս երկու մալայեցի աղջիկներ եւ բաւական ոսկի ունինք... բայց ինչու պատասխան չես տար. Սամարանկ երթալն անհրաժեշտ հարկ կը համարիս:

— Այո, տէր նաւապետ, ես Վանտրուզենին բնակարանը տասնուերեք սիրելի բարեկամներ ունիմ որոնց վրայ Պանդամին յարձակման օրէն ի վեր ամենեւին տեղեկութիւն մ'առած չեմ: Բայց որովհետեւ հիմայ անոնց մօտ կը գտնուիմ, հարկ է որ իմ բարեկամական պարտքս կատարեմ:

— Իրաւունք ունիս... Բայց խոստացիր ինձի որ հոն երկայն ժամանակ չես մնար:

— Արեք քաջ թիավարք զիս ցամաք տանին. եթէ բարեկամներս ողջ են, անոնց ուրախակից կ'ըլլամ եւ իրենց ձեռքը կը թօթուեմ, իսկ եթէ մեռած են, իրենց մարմիններուն քով աղօթք կ'ընեմ եւ փութով ետ կը դառնամ. անկէ ետքը քու ամէն հրամաններդ կատարելու պատրաստ եմ:

Սիւրգուֆ հաւանեցաւ. իր կողմանէ ալ Ռեմոն կոմսին եւ բոլոր միւս գաղթականաց բարեւ խրկեց: Ծովեզերքը կեցող պահանորդ մը գաղղիական նաւի մը մօտաւորութիւնը ծանուցած էր. երբ որ Բօլ ցամաք մօտեցաւ, տասն իրեն ծանօթ անձանց դէմքերն յայտնի սկսաւ որոշել:

Ղրիմին հետ Վանտրուզենին բնակարանն եկող անձինքներէն երկու հոգի պակսած էին. ասոնք Պանդամին յարձակման գիշերը պատերազմին մէջ ինկած էին: Մնացած տասն հոգին զԲօլ մեծ ուրախութեամբ ու մտերիմ սիրով ընդունեցան: Ռեմոն կոմսն աս ազնիւ պատանին նորէն ողջ առողջ տեսնելով՝ չկրօցաւ իր ուրախութեան արցունքը բռնել: Քիչ ժամանակուան մէջ ամէն պատահած դէպքերն եւ անցքերն իրարու պատմուեցան. անկէ ետքը Բօլ զՌեմոն միւս ընկերներէն քիչ մը հեռու տանելով՝ Տէր կոմս, ըսաւ իրեն, ժամանակը չիներեր որ երկայն

խօսիմ, որովհետեւ Սիւրգուֆին իմ պատուոյս վրայ խօսք տուած եմ շուտով իր քովը դառնալու. մեր ազնուական Տիւրն՝ Աւորորա, Տիմայ Գալիմա գեղը Տափիտսոն անուն հոլանտացի գաղթականի մը քով է, բայց գիտնաք որ իր տեղն այնչափ ապահով չէ: Պանդամ, ինչպէս ես հաստատութեամբ կը կարծեմ, Մալադային մէջ չէր, ուստի եւ դեռ կենդանի է. Տափիտսոն իր ծառայութեան մէջ բազմաթիւ մալայեցի գերիներ ունի. ան սատանան կրնայ ասոնց զանազան խոստումներ ընելով՝ կոմսուհւոյն փնաս մը հասցընել: Ինձի կ'երեւայ թէ մեզմէ մէկն իր քովը պէտք է գտնուիլ եւ իր ապահովութեան համար հսկել:

— Իրաւունք ունիս, սիրելի բարեկամ, պատասխանեց կոմսը, մենք կոմսուհւոյն պաշտպանութեան համար այնչափ վտանգներ յանձն առնելէն ետքը, պէտք չենք զինքն այնպիսի անապահով տեղ մ'առանձին թողուլ: Սակայն ամենէն աւելի դուն աս պաշտպանութեան գործքին յարմար ես. Տափիտսոն զքեզ կը ճանչնայ, Գալիմային ամէն կողմը քեզի ծանօթ է, ուստի առանց կասկած մը տալու կրնաս նորէն հոն երթալ եւ Աւորորային մօտենալ, ուր որ եթէ ուրիշ մ'երթալու ըլլայ կրնայ կասկածի եւ գուցէ նաեւ տհաճութեան ու գժտութեան պատճառ ըլլալ:

Թէպէտ եւ Բօլ իր Սիւրգուֆին տուած խոստման համար չէր ուզեր աս գործքն յանձն առնուլ, բայց Ռեմոն վերջապէս զինքն համոզեց, եւ յանձն առաւ ինքն անոր տեղ Սիւրգուֆին երթալ եւ Տեբրեմոն կոմսին ազատութիւնը գլուխ հանել: Իրարու գործքին յաջողութիւն մաղթելէն ետքը Ռեմոն իր միւս ընկերներուն հրաժարական ողջոյնը տուաւ եւ պատրաստ կեցած նաւուն մէջ ցափքելով՝ ցամաքէն հեռացաւ: Բօլ նոյն օրը Վանտրուզենին քով անցուց, եւ երկրորդ օրն առտուանց կանուխ՝ երբ որ դեռ աստղներն երկնից վրայ կը շողային, դէպ ի Գալիմա ճամբայ ելաւ. իր ճամբորդութեան պատճառն առաջին իրիկունն արդէն Վանտրուզենին ծանուցած էր:

ԺԱ.

Ղափային հիւսիսային եղբրքը քերիպոնի մօտերն աս ժամանակներս պզտիկ պանդոկ մը կը գրտնուէր, ուր ժողովատեղի մ'եղած էր նաւաւարաց, անյաջող երաժշտաց, դասալիք զինուորաց, ուրացողաց, քսակահատաց, ճարտար գողերու, մէկ խօսքով ան ամէն անձանց՝ որոնք պարտականութեան կամ չարագործաց բանտին եւ գուցէ նաեւ կախաղանին մօտէն անցած էին։ Մարիանի անուամբ շահախնդիր Գաղալոնիացի մը հոս իր բախտը շինելու ձեռք զարկած էր եւ ան խառնաղանձ բազմութեան՝ որոնք իր պանդոկը կը յաճախէին, օղի, անանուս գինի եւ ուրիշ ըմպելիքներ կը մատակարարէր։ Երբեմն աս չարագործաց կոյտին մէջ նաեւ պատուաւոր անձինք, կարգաւորեալ նաւաւարք, նաւապետք եւ վաճառականք ալ կը տեսնուէին, որոնք ծովուն եղբրքը վարկպարագի վրաններուն հովանւոյն տակ նստած՝ զովացուցիչ ըմպելի մը կը խմէին կամ ծուխ կը քաշէին, եւ մալայեցի վաճառականաց հետ ատուտուր կ'ընէին։

Մարիանի քանի մ'օրէ վեր իր յաճախորդներուն մէջ մաքուր հագուած Մալայեցի մը կը նշմարէր, որ ծանր կերպով իր շաքարօղին եւ խահուէն կը խմէր եւ ստակն առանց սակարկութեան ճշգիւ կը վճարէր։

— Սա մարդն հարստացած ծովահէն մը պիտ'որ ըլլայ, մտածեց Մարիանի։ Բայց որովհետեւ ծովահէնի ստակն ալ պատուաւոր մարդու ստակին արժէքն ունի, պանդոկապետն իր կարծիքն իր քովը պահեց եւ անձանօթ Մալայեցուն մեծ պատրաստականութեամբ կը ծառայէր։

()տարականն օր մ'իր առած ըմպելիքներուն ստակը վճարելու ժամանակ Մարիանիին ըսաւ. Հոս շատ պատուական շաքարօղի մ'ունիս կրնաս ինձի անկէ տակառ մը տալ։

— Առդէք ասկէ երթա՛լ, պատասխանեց Գաղալոնիացին։

— Ոչ, կրկնեց դարձեալ օտարականը. քանի

մը շաբաթ յառաջ կրայի խեցիով յաջող առուտութիւն մ'ընի որ ինձի բաւական ստակ բերաւ. ետքը քերիպոնի մէջ հարիւր դահեկանով պզտիկ տուն ու պարտէզ մը գնեցի, քիչ մ'ալ ստակ աւելցաւ որով կրնամ բաւական ժամանակ հանգիստ ապրիլ: Եթէ ստակս հատնի, տունս կը ծախեմ ու նորէն վաճառականութեան կը սկսիմ:

Մ'ալայեցին այս ամենայն այնպիսի բնական կերպով խօսեցաւ որ պանդոկապետը գրեթէ հաւատաց:

— Անմիջապէս ձեր խնդրած շաքարօղին կը պատրաստեմ, ըսաւ անոր: Իմ հաշուէգրքիս մէջ ինչ անուն գրեմ:

— Իմ անունս . . . Ես Գուրպրի կը կոչուիմ: Բայց քու ստակդ անմիջապէս պիտ'որ վճարեմ. սովորութիւնս այսպէս է:

— Եւս աղէկ սովորութիւն, կրկնեց պանդոկապետը:

Գուրպրի, եւ կամ բուն, ինչպէս ընթերցողն արդէն գուշակած պիտ'որ ըլլայ, Պանդամ, ձեռքն իր խուրին եղերքը գնելով՝ Մարիանիին հրաժարական ողջոյնը տուաւ եւ անկէ հեռացաւ:

Տեղւոյն բոլոր բնակիչքն անմիջապէս աս սուտ Գուրպրիին պատմութիւնը պանդոկապետէն իմացան: Պանդամին ամէն օր նոյն պանդոկն յաճախելը պարապ տեղ չէր. ինքն հոն գտնուող հիւրերը մտադիր աչօք կը քննէր, անոնց ամենուն եւ գլխաւորաբար Եւրոպացւոց հետ յաճախ կը խօսակցէր եւ իր շաքարօղին առատութեամբ կը մատակարարէր եթէ անոնց մէջ այնպիսի անձի մը պատահէր, որ խորամանկ եւ նենգաւոր երեւոյթ մ'ունենար: Աս խօսակցութիւններն իրեն քանի մ'արծաթի կտորներ արժեցին՝ զորոնք կաշիէ երկայն քսակի մը յատակէն ծանրութեամբ կը հանէր եւ տհաճութեամբ իրմէ փոխ ուղղոյներուն կ'երկընցընէր:

Այլ երջապէս գտաւ այնպիսի մէկն՝ որ կատարեալ իր ուզածին պէս էր, որուն դժոխային խորհուրդ մ'ի գործ դնելու համար հարկաւորութիւն ունէր: Աս մարդն Հոլանտացի մըն էր, հաճոյ կերպա-

րանք եւ զօրաւոր կազմած ունէր ու մալայեան լեզուն աղէկ կը խօսէր: Միայն ցնցոտի սրնոց մ'էր իր հագած բոլոր զգեստն, եւ աս պարզութիւնը չէ թէ օգին անտանելի տաքութենէն, այլ իր արտաքոյ կարգի չքաւորութենէն յառաջ կու գար: Պանդամէն ընդունած առատ պարգեւներն իրեն համարձակութիւն տուին՝ անոր իր անցած վարքը պատմելու: Պոմպայի մէջ մեծ խարդախութիւն մ'ըրած՝ եւ կախաղանէն ազատելու համար անկէ փախած էր: Իր անունն ալ փոխած էր եւ հիմայ Օվէսդայն կը կոչուէր:

— Ինձի հետ համարձակ խօսէ, ըսաւ իրեն Պանդամ մտերմական հեղութեամբ մը, ինձի կ'երեւայ թէ գուն աւելի դժբախտ եւ ոչ թէ չարագործ մըն ես: Քու վիճակիդ վրայ շատ կը ցաւիմ . . . : Ի՞նչ է քու զբաղմունքդ եւ ապրուստի միջոցդ:

— Լմենեւին զբաղմունք կամ ապրելու միջոց չունիմ, պատասխանեց Հոլանտացին. ես ալ ուրիշ այնչափ անգործ մարդիկներուն պէս կ'ապրիմ, այսինքն առտուանց չեմ գիտեր թէ կէսօրն ինչով իմ քաղցս պիտ'որ անցընեմ, եւ իրիկունը գլուխս ուր պիտ'որ դնեմ . . . : Որովհետեւ դուք այսպէս բարեսիրտ էք, զիս բախտաւոր ըրէք եւ ինձի դահեկան մը պարգեւեցէք:

— Մէկ դահեկանով ի՞նչ կրնաս ընել:

— Ընով ութ օր հանգիստ կ'ապրիմ:

— Ետքը:

— Ետքը կը սկսիմ նորէն խեցի որսալ՝ որ իմ հիմակուան գլխաւոր գործքս է:

— Ընկէ մեծ շահ մ'ունիս:

— Պէտք է ծովուն մինչեւ յատակն իջնալ, հոն մինչեւ խղդուելու մօտ մնալ, ու ձեռուըները սուր ժայռերէն ու քարերէն պատառ պատառ ընել, եւ աս աշխատութեամբ հաղիւ կարելի է քանի մը խեցի ձեռք բերել, որ հոս մանր ստակի տեղ կը գործածուի, բայց մետաղէ դրամին զուարթարար հնչիւնը չունի:

— Եւ, ես կ'ուզեմ զքեզ բախտաւոր ընել. բայց արժանի ես որ քեզի բարիք ընեմ:

— Ես տղայութենէս ի վեր դժբախտ եղած եմ

— Բայց նաեւ յաջող ժամանակներ ալ ունեցած պիտ'որ ըլլաս:

— Ոչ երբեք, տէր Գուրպրի, . . . : Մալապարի մէջ անգամ մը սկսած էր գործքս յաջողիլ ու մեծ յոյս ունէի բաներս կարգի դնելու, եթէ ոստիկանութիւնն իմ բոլոր խորհուրդներս ի դերեւ չհանէր ու նաեւ իմ պատուական անձիս ձեռք չերկընցընէր: Բայց որովհետեւ աղէկ ոտուրներ ունիմ, կարող եղայ անոնց օգնութեամբն յարմար ժամանակին կծիկը դնել եւ ճամբայ ելլելու պատրաստ նաւու մը բեռերուն մէջ պահուլալի. աս կերպով կարող եղայ վիզս կանեփէ վզնոցէն ազատել: Ասիկայ ստուգիւ բախտ մըն է, բայց ինչ օգուտ կեանքս ազատելս եթէ կարող չեմ զանիկայ դարմանել:

Պանդամ յանկարծ լեզուն փոխելով՝ Օ'վէսդայն, ըսաւ, կը տեսնեմ որ դուն ապրելու արժանի ես . . . Բերիպոնի մէջ պատուաւոր ու գործօն օրիորդ մը կը ճանչնամ:

— Եւ, տէր Գուրպրի, հոս սպանիացի ցեղէ յառաջ եկած օրիորդ մը կայ որ իր ազնուականութեամբն ու պարկեշտութեամբը շատ յարգ ու համարում ունի: Բայց ի՞նչ է ձեր խորհուրդը:

— Կ'ուզեմ զբեզ անոր հետ ամուսնացընել եւ կարգաւորեալ մարդ մ'ընել:

— Ձեր խորհրդին կը հաւանիմ:

— Եւ. հիմայ խօսքերուս աղէկ միտ դիր աս փողոցին ծայրը կախուած ծանուցման տախտակը կը տեսնե՞ս: Գնա անոր վրայ կպցուած կարմիր թրղթով ծանուցումը կարդա, եթէ կարգաւ գիտես:

()վէսդայն կը կարդայ. Գալիմայի մէջ գեղեցիկ դիրք ունեցող տեղ մը, Տափիտսոնին կալուածներուն մօտ ծախու երկիր մը կայ: Բնակութեան տունը նոր է եւ անգղիական գեղեցիկ կարասիներով զարդարուած: Աւելի տեղեկութիւն առնել ուզողը Լուքսիոն միջնաւաճառին հետ պէտք է խօսիլ:

— Ես կալուածը քիչ ստակով կրնայ ձեռք բերուիլ, ըսաւ Պանդամ. մինչեւ հիմայ գնող մը

չգտնուելով՝ կ'ուզեն հազար դահեկանի տալ: Դուն գնա՛ զանիկայ քու անուամբդ գնէ եւ ես ստակը կը վճարեմ:

— Այսպիսի հրամաններուն ես կուրակերպ կը հնազանդիմ:

— Հատ աղէկ. ես ալ այնպէս կը կարծեմ: Առ այժմ ա՛ռ սա քսակը. մէջի բովանդակածը քու մանր ծախքերուդ կը բաւէ. վաճառանոցէն քեզի մաքուր զգեստ մը, գեղեցիկ շղթայով ժամացոյց մը եւ ոսկեգլուխ գաւազան մը գնէ: Մատրասցի պատուաւոր կալուածատիրոջ երեւոյթ պիտ'որ ունենաս:

— Ուրիշ, ուրիշ:

— Ուրիշ բաները քեզի չեն վերաբերիր այլ ինձի. քեզի կ'իյնայ միայն իմ հրամաններս ճշդիւ կատարել:

Օվէսդայն հպատակութեան ձեւով գլուխը ծռեց:

— Ասկէ ետքն հոս պիտ'որ չերեւաս, ըսաւ իրեն դարձեալ Պանդամ, միայն իմ տունս իրարու հետ պիտ'որ տեսնուինք: Սա մեծ ճամբէն շիտակ յառաջ երթալով՝ ձախ կողմը կարմիր դռով տուն մը կու գայ, ան է իմ բնակարանս:

— Ա՛ն տունը գիտեմ:

Այդ օր երկու խօսողներն իրարմէ բաժնուեցան, Օվէսդայն անմիջապէս իրեն հրամայուածները կատարելու ձեռք զարկաւ: Այնչափ չարիքներ գործող եւ դահճի ձեռքէն անվնաս ազատող մարդու մը հասարակ գործքերը գլուխ հանելու միջոցներ գտնել դժուարին չէ: Զգեստի փոփոխութիւնն, ամուսնութիւնն ու կալուածին գնումը Պանդամին բաղձացածին պէս գլուխ ելան: Հոլանտացի դրուժանը սուտ Դուրպրիէն հրաման ուզեց իր կնոջը հետ՝ գնած կալուածն երթալու, որուն անմիջապէս հաւանութիւն տրուեցաւ:

Պանդամ նոր ամուսնացելոց համար երեք գերի ալ գնեց եւ մէկ ակրացի աղջիկ մը՝ որ Օվէսդայն տիկնոջ սենեկապետուհին պիտ'որ ըլլար: Աւագակապետը շատ անգամ աս ընտանեաց այցելութիւն

կ'ընէր, բայց խօսակցութիւնները միշտ անտարբեր նիւթերու վրայ էին: Օվէսդայն իր անծանօթ բարերարին խոժոռ նայուածքէն զարհուրանք մը կը զգար եւ չէր համարձակեր անոր հարցում մ'ընել. իր բախտը դեռ իրեն անըմբռնելի բան մըն էր: Իր գործօն եւ ազնուական կինն առանց աս բաներուս միտ դնելու միայն տունը կարգաւորելու կ'աշխատէր եւ քիչ ժամանակուան մէջ զանիկայ այնպէս գեղեցիկ շտկեց որ աւելի պզտիկ պալատի քան թէ կալուածատիրոջ տնակի կը նմանէր: Իր ամուսնոյն յառաջուան վարքն եւ Պանդամին հետ ունեցած յարաբերութիւնն իրեն բոլորովին անծանօթ էին: Օվէսդայն աս կերպով իր տունը կարգաւորելէն ետքն սկսաւ իր դրացւոյն եւ ազգակցին, Տավիտսոնին այցելութիւնն ընել, եւ կամաց կամաց երկու ընտանիք իրարու մտերիմ եւ ընտանի բարեկամ եղան, այցելութիւններն սկսան յաճախել, եւ շատ անգամ մինչեւ գիշեր իրարու քով կը մնային:

Վանի մը շաբաթ աս կերպով շարունակելէն ետքն՝ օր մը Պանդամ Օվէսդայնին ըսաւ. Աս գիշեր ժամը 11ին տանդ դուռը բաց թող տուր եւ ինձի սպասէ. բայց կինդ եւ գերիներդ զիս պիտ'որ չտեսնեն: Իմացա՛ր:

() Օվէսդայն ապշածի պէս կեցաւ:

— Կը կարծես թէ, շարունակեց Պանդամ, ես զքեզ անոր համար ամուսնացուցի, անոր համար տան ու կալուածի տէր ըրի, որպէս զի թողում որ միշտ այնպէս հանգիստ ապրիս ինչպէս որ քանի մը շաբաթէ վեր կ'ապրիս:

— Ինձի կ'երեւայ որ ձեր միտքը խորհուրդ մը կայ եւ անոր գործադրութեան համար ինձի հարկաւորութիւն ունիք:

— Ըղէկ գուշակեր ես. քու բախտդ աւագի վրայ շինուած թղթէ տնակ մըն է՝ զոր մէկ շնչով կրնամ կործանել. քանի որ չարագործ մը կենդանի է, դահիճը միշտ իրեն մօտ կը գտնուի: Ինձի բաւական է զքեզ մօտաւոր ոստիկանութեան մատնել եւ շուտ մը չուանը վիզդ կը տեսնես:

— Իրաւունք ունիք, պատասխանեց Օվէսդայն եւ տխրութեամբ գլուխը կախեց:

— Մի մոռնար որ ես քու տէրդ եմ, եւ դուն իմ ծառաս, իմ անարգ գերիս: Քու բնական տանդ մէջ եւ ոչ պղտիկ բան մը քուկդ է. կրնամ հիմայ ամենայն ինչ ձեռքէդ առնուլ եւ զքեզ նորէն ան առաջին թշուառ վիճակդ դարձնել:

() Օվէսդայն աւելի տխուր կերպարանք մ'առաւ. բոլոր մարմինն այնպէս կը դողար որ հազիւ կրնար ոտքի վրայ կենալ:

— Հանդարտ եղիր. քու բախտդ աւրելու ամենեւին միտք չունիմ. միայն ուզեցի ասով քեզի իմացընել որ դուն ինձմէ կախուած ես, քու բախտդ իմ ձեռքս է եւ թէ պէտք է որ իմ ուղածներս ճշդիւ կատարես:

Չարագործը նոր շունչ մ'առաւ, եւ հազար երդմամբ խօսք տուաւ որ իր բարերարին ամէն հրամանները կատարելու պատրաստ է:

Ժամը 11ին Պանդամ եկաւ եւ Օվէսդայնին հրամայեց որ ճրագ մ'առնու եւ զինքը գետնի վրայ գտնուած խցերը տանի: Ոճրագործն հնազանդեցաւ. Պանդամ սկսաւ ամէն բան ճշդիւ քննել. պատերուն հաստութիւնը փորձեց. դռներուն ու պատուհանաց նիգերը զննեց, եւ երբ որ երկայն բակին ծայրն եղած պղտիկ խուցն եկաւ, ըսաւ Օվէսդայնին. Աս խուցը կարելի եղածին չափ զարդարէ եւ ննջարանի մը դարձուր. բակին միւս ծայրի խուցն ալ ննջարան մը շինէ, բայց զարդարել հարկաւոր չէ: Սա պատուհանին նիգն այնպէս քակէ որ դրսի կողմէն թեթեւ ցնցում մ'եղածին պէս ինքն իրեն վար իյնայ:

— Չեր միտքը կ'իմանամ, տէր Դուրպրի:

— Բան մը չես իմանար, եւ քեզի կ'արգելում ալ որ չիմանաս. հիմայ ժամանակն եկաւ որ դուն աս տունը կամ իբրեւ քու ստացուածդ պիտ'որ շահիս եւ կամ բոլորովին պիտ'որ կորսնցընես:

— Պիտ'որ շահիմ:

— Իմ վերջին հրամանս վաղը կ'ընդունիս . . . : Բայց հիմայ գնա՛ եւ ամենեւին մէկու մ'աս գիշերուան դէպքերը մի՛ իմացընել:

Աս պատմութեան պատահած ժամանակը ճշ-
վայի կառավարութիւնը դեռ խառնակութեան մէջ
էր. ամէն մարդ իր ուզածը կրնար ընել. բռնութիւն,
նենգութիւն ու խաբէութիւն օրինաց տեղ անցած
էին: Թէպէտ եւ քանի մը տեղ հիւպատոսներ ալ կը
գտնուէին, բայց ասոնք իրենց հպատակները պաշտ-
պանելու զօրութիւն չունէին, ուստի հարկ էր որ
իւրաքանչիւր դք ինքզինքը պաշտպանէ: Ի վերայ այսր
ամենայնի շատ մարդիկ առանց աս վտանգներուն միտ
դնելու ճավա կը գաղթէին նոյն ժամանակուան պա-
տերազմներէն ազատելու կամ ան բերրի երկիրը
մշակելով՝ քիչ ժամանակուան մէջ հարստանալու
համար:

Երկրորդ օրը Պանդամին եւ Օվէսդայնին մէջ
որոշուած խօսակցութիւնն եղաւ. թէ ինչ էր անոր
նիւթը քիչ մը վերջը պիտ'որ տեսնենք:

Տավիտսոն իր երկու դուստրներն եւ Աւրորա
կոմսուհին նոյն օրն իրենց դրացիէն հրաւեր մ'ըն-
դունեցան: Օվէսդայնին կինն աս առթիս մէջ իր
հիւրերուն ամէն տեսակ մեծարանաց եւ սիրոյ ցոյցերն
ըրաւ եւ անոնց աղէկ ուրախութիւն մը պատրաստեց:

Իոլոր օրն երկու ընտանիք զուարթութեամբ
անցուցին. Աւրորա աս ընկերութեան իր հետաքրը-
քրական պատմութիւններովը մեծ հաճութիւն աս
պատճառէր. ամէնն ալ իրեն պատահած զանազան
վտանգներն եւ նախախնամութեան իրեն ըրած հո-
վանաւորութիւնն յօժարութեամբ մտիկ կ'ընէին: Կոմ-
սուհին աս խօսակցութեանց մէջ սենեկին մէջ ծա-
ռայող Սիմինկը ցուցնելով՝ Եթէ, ըսաւ, հիմայ
սա պատանւոյն հրամայեմ որ երթայ իր ընկերները
հոս կանչէ, անմիջապէս կը հնազանդի. ասոնք 40
հոգւոյ չափ են եւ անտառներու մէջ վայրենի գա-
զաններու պէս կ'ապրին, սակայն ստուգիւ կարելի է
զանոնք օգտակար գործքերու գործածել: Ամէնն ալ
ինձի այնչափ կապուած են որ կրնամ զիրենք ուղա-
ծիս պէս ծառայեցընել. մեր ջանքը պէտք է ըլլալ
աս վայրենիները կրթել եւ կարգաւորեալ մարդիկ
ընել: Աս բերրի երկիրներուն մէջ գեղերու եւ շի-

նուաճոց հարկաւորութիւն կայ. ասոնք աս կարօտութիւնը պիտ'որ լեցընեն մեզի գեղեր շինելով՝ եւ ապագայ ծաղկեալ քաղաքականութեան մը սկիզբ պիտ'որ ըլլան:

Լւորոյային ունկնդրաց մէջ մարդ մը կար որ իր խօսքերն, այնչափ ախորժելով չէր լսեր: Կը կարծէր որ կոմսուհին նոյն խօսքերն իրեն ազդեցութիւն մ'ընելու համար կը խօսի: Աս մարդն էր Օվէսդայն տանտէրը՝ Պանդամին գաւակիցն: Ամենէն աւելի իրեն զարհուրանք պատճառեց կոմսուհւոյն վերջին խօսքը թէ Գատապարտեալք իրեն հետ կապուած են եւ թէ իր մէկ ակնարկութեամբը Սիմինկ զանոնք կըրնայ անմիջապէս Գալիմա բերել: Չարագործն ինքզինքը վտանգաւոր վիճակի մը մէջ կը տեսնէր. իր Պանդամէն ունեցած սաստիկ վախը թող չէր տար որ մօտաւոր գիշերուան վտանգներէն ետ քաշուելու ձեռք զարնէ. բայց 40 վայրենեաց մօտաւորութիւնն ալ զինքը շատ կը խռովէր:

Ինկերութեան խօսակցութիւնն յանկարծ դադրեցաւ. ամէն մարդ նոյն վայրկենին սաստկացած հովին հանած դըրդիւնին եւ ծովուն յուզեալ ալեաց մռմռելուն միտ սկսաւ դնել:

— Տարւոյն աս ժամանակներն արեւմտեան սաստիկ հովերը կը սկսին, ըսաւ Տավիտսոն:

— Լս հովերն շատ երկայն կը տեւեն, հարցուց անոր կոմսուհին, լրերու կը սպասեմ, բայց որչափ որ աս հովը կը փչէ, չեմ կրնար բան մ'ընդունիլ: Ասկէ ետքը մտադրութեամբ մ'ականջ դնելով՝ աւելցուց. Եթէ չեմ սխալիր, հովին դըրդիւնին մէջ մարդու ձայներ կը լսուին:

— Այ, տիկին, պատասխանեց Տավիտսոն, հովը շատ անգամ իր վերջին սաստկութեան ժամանակ ամէն տեսակ ձայներ կը հանէ եւ ականջը կը խաբէ: Գեռ շներն հանդարտ կը կենան:

Լս խօսքն ամենուն սիրտը հանդարտեցուցած էր եւ նորէն խօսակցութիւններն սկսած էին շարունակուիլ, երբ որ յանկարծ Տավիտսոն գոչեց. Լճու... հիմայ իրական մարդու ձայներ կը լսեմ:

Սենեկին մէջ խոր լուութիւն մը տիրեց: Սիմֆինկ այլալլած ներս մտաւ. իր պղնձագոյն երեսը բոլորովին գունատած էր:

— Ս'եր բնակարանին կողմանէ ահագին բողբեր երկինք կը բարձրանան, գոչեց պատանին անդադար հեւալով:

Բոլոր ընկերութիւնն անմիջապէս ոտք ելաւ եւ պատշգամբ վազեց, նոյն միջոցին Օվէսդայն ցած ձայնով Սիմֆինկին ձեռքէն բռնեց եւ ըսաւ. քեզի ըսելու խօսք մ'ունիմ:

Պատանին ամենեւին կասկած մը չունենալով՝ տանտիրոջ հետ դէպ ի տան մօտ գտնուող մութ համբարանոցը սկսաւ երթալ. բայց ճամբան իր սուր աչուրներն Օվէսդայնին ձեռքը փայլող դաշոյն մը նշմարեցին: Անմիջապէս իմացաւ ոճրագործին խորհուրդն, եւ կապկի մը ճարտարութեամբ Հոլանտացւոյն քովէն պրծելով՝ գիշերուան ստուերին մէջ աներեւոյթ եղաւ:

Պատշգամբը գտնուողներուն զարհուրանքն եւ անձկութիւնը վերջին աստիճանի հասած էր. կրակը փութորկին սաստկութենէն հովահարելով՝ աւելի եւս կը բորբոքէր. բոցերը բնակարանին ամէն կողմը տարածուած էին եւ ամէն պատուհաններէն դուրս կ'ելլէին. իրենց ծայրը բարձրաբերձ արմաւենիներուն գագաթը կը հասնէին. գերաններուն շառաչելը, յարկին շաչելն եւ վար ինկող կղմինտրներուն ու պատերուն ահագին որոտումն յայտնի կը լսուէր: Տափտսոն ուղեց կրակին տեղն երթալ եւ գոնէ իր կարասիներուն մէկ մասը բոցերուն մէջէն ազատել, բայց իր երկու դուստրներն արտասուօք իրեն փաթթուելով՝ զինքն արգելեցին որ իր անձը վտանգի մէջ չձգէ. նոյնպէս Աւրորա եւ Օվէսդայն տիկինն իրենց աղաչանքովը զանիկայ իր խորհրդէն ետ կեցուցին: Աղնուական տանտիկինն իր գերինները փութով կրակին տեղը խրկեց որպէս զի Տափտսոնին գերիններուն հետ զանիկայ մարելու աշխատին:

Աս միջոցիս Օվէսդայն տխուր դէմքով տան սրահին մէջ կը պտըտէր, այնպէս ցուցնելով թէ

պատահած դժբախտութեան վրայ կը ցաւի. սակայն իր տխրութեան պատճառն ուրիշ բան էր. իր Սիւմ մինչին դէմ ըրած սպանութեան փորձին չյաջողելն եւ պատանուոյն իր ձեռքէն փախչելը՝ զինքը մեծ հոգի մէջ ձգած էր, որուն ունենալու հետեւութիւնը կրնար դիւրաւ գուշակել:

— Սիրելի բարեկամներս, ըսաւ Օվէսդայն տիկինն իր հիւրերուն, կ'աղաչեմ ձեր ցաւն ու կսկիծը չափաւորեցէք. անշուշտ ամէն բան կրակին զոհ եղած չէ. ասկէ զատ մինչեւ որ նոր բնակարան մ'ունենանք իմ տունս ձեր բնակութեան տեղը պիտ'որ ըլլայ:

— Ստուգիւ, կրկնեց իր այրն, որ աս միջոցին Պանդամէն իրեն տրուած հրամանները յիշելով՝ անոնց կատարման համար ընկերութենէն հեռանալու առիթ մը կը փնտռէր, շուտ մ'երթամ ամէն կարգադրութիւններն ընեմ եւ ձեզի բնակութեան խցեր պատրաստել տամ: Աս ըսելով՝ փութով անկէ հեռացաւ:

Տավիտսոնին գերիներէն մէկը՝ կասկածելի դէմքով Մալայեցի մը, նոյն ժամանակն իր տիրոջը մօտենալով՝ Տէր, ըսաւ, կրակն որիզի համբարանոցէն ելաւ: Գերիներէն մէկուն անզգուշութիւնն՝ որ որիզի կապոցներուն վրայ ծուխ քաշելով պառկած եւ քուն մտած էր, աս դժբախտութեան պատճառն է: Քու ամէն գերիներդ հրդեհը մարելու ժամանակ վնասեցան եւ մեծ մասը խղդուեցաւ, միայն ես գրեթէ հրաշքով կրցայ ազատիլ: Բայց եթէ կը հրամայես նորէն ետ կը դառնամ եւ բոցերու մէջ իմ դժբախտ ծառայակիցներուս վիճակին մասնակից կ'ըլլամ:

Եւ խօսքն այնպիսի շարժած ձայնով մ'ըսաւ որ Տավիտսոն բոլորովին խաբուեցաւ եւ անոր ձեռքէն բռնելով՝ Հոս կեցիր, խեղճ պատանի, ըսաւ իրեն. շատ ուրախ եմ որ վտանգէն ազատեր ես:

Եւ խօսքն ըսելու ժամանակ տան ամբողջ յարկը սաստիկ շառաչմամբ վար ինկաւ. ահագին բոց մը մինչեւ ամպերը բարձրացաւ եւ անկէ ետքը թանձրամած խաւարը նորէն տիրեց: Օվէսդայնին տունն ողբոց ու տխրութեան ձայներ սկսաւ լսուիլ. Աւոստ

տա եւ Մարիա լալէն չէին դադրեր, թէպէտ եւ Օվէսդայն տիկինը մեծ ջանք կ'ընէր զանոնք մխիթարելու:

Սակայն դժբախտութեանց վարժած կոմսուհին Աւրորա, աս դժբախտութիւնն ալ հաստատութեամբ տարաւ. մանաւանդ որ ուրիշ աւելի մեծամեծ խորհուրդներ ու հոգեր իր միտքը գրաւած էին:

— Սիւրբուֆ դեռ չերեւար, կ'ըսէր ինքն իրեն. նոյն փոթորիկն՝ որ անոր հոս գալը կ'արգելու, աս հրդեհին պատճառ եղաւ: Ես ստուգիւ ցաւալի անձ մըն եմ, վասն զի ուր որ ոտքս կը կոխեմ՝ դժբախտութիւն մը կը բերեմ: Անկէ ետքն սկսաւ իր բարեկամներէն հեռու կենալ, իբրեւ թէ փոխադրական ախտէ մը բռնուած ըլլար, եւ նոյն ախտն անոնց ալ հաղորդելէն զգուշանար:

Տավիտսոն քիչ մը ժամանակ ետքը նորէն իր ցաւերէն սթափեցաւ եւ իր դուստրներուն քանի մը մխիթարական ու քաջալերիչ խօսքեր խօսելէն ետքն, Օվէսդայնին դառնալով՝ Սիրելի դրացիս, ըսաւ անոր, աս խեղճ տղոց անկողին մը պատրաստել տուիր:

— Անկողին մը, պատասխանեց նենգամիտ տանուտէրն՝ որ արդէն աս հարցման կը սպասէր. իմ բոլոր տունս ձեզի համար պատրաստ է. հիւրանոցին մէջ ձեզի ամէն հարկաւոր եղած բաները պատրաստուած են. կրնանք հոն իբրեւ ձեր տան մէջ բնակիլ որչափ որ կ'ուզէք: Օվէսդայն տիկինն երեք օտարական տիկնայքն իրենց ննջարանը տարաւ. նախ Աւրորա կոմսուհին գետնայարկի բակին ծայրի խուցը տարուեցաւ. իսկ երկու հոլանտացի օրիորդներն առաջին դստիկոնին խցերէն մէկուն մէջ պիտ'որ ննջէին:

() Օվէսդայն Տավիտսոնին հետ առանձին մնալուն պէս, «Բարեկամ, ըսաւ անոր, քեզի համար ալ մեր սենեկին քով պզտիկ խուց մը պատրաստած ենք, որ քու դուստրներուդ խցէն բարակ պատով մը կը բաժնուի. կը բաղձայինք քեզի աւելի աղէկ տեղ մը տալ, բայց . . . :

Տավիտսոն իր ասպնջականին սրտանց շնորհակալ եղաւ եւ ետքն հարցուց: — Քանի մը ժամ է

որ Սիմֆինկ չեմ տեսներ արդեօք խեղճ պատանին
ալ դժբախտութեան մը պատահեցաւ :

() Վէսդայն աս հարցման մեծ պլայլուծեամբ
պատասխանեց : — Ինքն ալ ուրիշ երիտասարդաց պէս
հետաքրքիր է . անտարակոյս կրակին տեղը գացած
պիտ'որ ըլլայ որ ամէն բան մօտէն տեսնէ . . . Բայց
իր վրայ հոգ պէտք չէ ընել . . . Ինքն հասարակօրէն
գիշերները կապիկներու պէս ծառոց վրայ կ'անցընէ :

— Լսիկայ ուստի՞ գիտէք, հարցուց իրեն Տա-
վիտսոն :

— Ինձի . . . Ինձի ինքը պատմեց . . . Գիտէք
որ խօսիլ շատ կը սիրէ . . . երբեմն իրեն հետ եր-
կայն կը խօսակցինք . Ինձի նաեւ իր ազգակիցներուն
վրայ տեղեկութիւն տուաւ : . . . Ի՞նչ կը կարծէք,
տէր Տավիտսոն, Սիմֆինկին ազգակիցները Գալիմայէն
որչափ հեռու կրնան ըլլալ :

— Չեմ գիտեր, վասն զի ասոր վրայ ամե-
նեւին տեղեկութիւն առնելու հոգ ըրած չեմ, եւ կը
զարմանամ որ դուք ալ այսպիսի վայրկենի մը մէջ
ինձի աս հարցումը կ'ընէք . . . : Կ'երեւայ թէ շատ
յոգնած էք եւ ձեր խորհուրդները շփոթած են :
Շնորհք ըրէք ինձի ալ իմ խուցս ցուցուցէք որպէս
զի դուք ալ հանգչիք, որովհետեւ, ինչպէս կը տես-
նեմ, հանգչելու կարօտութիւն ունիք :

Չարամիտ տանուտէրն իր հիւրը պատրաստուած
ննջարանը տարաւ եւ բարի գիշեր մաղթելէն ետքն
անկէ հեռացաւ :

Լւրորա կոմսուհին որ աս ժամանակս իր խցին
մէջ առանձին մնացած էր, եւ ինքզինքն ամենապա-
հօվ տեղ կը կարծէր . յոգնութենէ ընկճած՝ ան-
կողնոյն վրայ պառկեցաւ եւ շուտով խոր քուն մտաւ :

ԺԲ.

() Վէսդայնին տան քովը ծովեզերքին մօտերը
բարձրաբերձ ժայռեր կը բարձրանային՝ որոնք մինչեւ
Քերիպոնի անտառներն հասնող լեռանց շարքի մը
սկիզբ կ'ընէին : Աս ժայռերուն մէկ կողմը թփերու

մէջ ծածկուած պզտիկ դուռ մը կը գտնուի՝ ուսկից զարմանագործ տաճար մը կը մտցուի, որուն հրաշակերտ շինուածքն իրեն հաւասարը շատ քիչ ունի։ Կէս գիշերուան մօտ աս տաճարէն թխադէմ մարդու կերպարանք մը դուրս ելաւ որ կատարեալ դժոխական ոգւոյ մը կը նմանէր. իր պղնձագոյն ձեւուններովը թփերը բացաւ, աչուները դէպ յաստըղները վերցուց ժամանակն իմանալու համար, եւ ետքը շիտակ Օվէսդայնին տունն սկսաւ յառաջանալ։ Աւրորա խոր քնոյ մէջ ընկղմած էր եւ ահագին երազներ զինքն անհանգիստ կ'ընէին, երբ որ յանկարծ ականջը ոտնաձայն մը հասաւ եւ երեսը տաք շունչ մը սկսաւ զարնել։ Անձկութեան քրտինքներու մէջ աչուները բացաւ եւ ուզեց պոռալ, բայց կարող չեղաւ. բերանն արդէն կապուած էր. ուզեց ինքզինքը պաշտպանել, սակայն իր բազուկներն երեք հաստ չուաններով կապուած ու կաշկանդած էին։ Երկու հուժկու մարդիկ զինքը վեր վերցուցին եւ առանց դողդիւն հանելու պատուհանէն դուրս հանեցին։ Ստորերկրեայ տաճարէն դուրս ելող կերպարանքն աս երկուքին առջեւէն գնաց մինչեւ որ տաճարին մէկ խորշը հասան ուր կոմսուհին գետինը դրուեցաւ։

Պանդամ, զոր ընթերցողք արդէն իր գործքէն ճանչցած պիտ'որ ըլլան, իր երկու դաւակիցներուն ըսաւ. Ա՛լ ձեզի հարկաւորութիւն չունիմ, նորէն ձեր տեղը դարձէք եւ զիս աս անիծեալին հետ միշտակ թող տուէք։

() Վէսդայն, եւ Տավիտսոնին Պանդամին ստակովը շահուած գերին հպատակութեան ձեւ մ'ըրին եւ տաճարէն դուրս ելան։

— Ա՛յ երջապէս, անիծեալ գերի, գոչեց Պանդամ Աւրորային դժոխական հենգնութեամբ մ'երբ որ անոր հետ առանձին մնաց, իմ ձեռքս ինկար, ա՛լ ազատելու ճար չունիս, ո՛ւր են հիմայ քու պաշտպաններդ։ Արդէն Դիմորի մէջ քեզի համար ալ խաւով մը պատրաստուած է որուն վրայ քու մարմինդ մոխիր պիտ'որ դառնայ եւ անով մեր այնչափ ազգակիցներուն արեան վրէժը ահա՛ստ անցնի։

Կոմսուհին աչուրներն երկինք վերցընելով՝ ուզեց իմացընել թէ կայ հոն հզօր պաշտպան մ'որ զինքը կրնայ նաեւ վերջին վտանգի ժամանակ ալ փրկել:

Աւազակապետն ասկէ ետքն իր կալանաւորը ոտք հանեց անոր բերանակապը քակեց եւ իր պաղպաջուն դաշոյնը պատեանէն հանելով եւ անոր գըլխուն վրայ շողացընելով՝ Հիմայ, ըսաւ դէպ ի ծով պիտ'որ երթանք, ուր զքեզ Գիմոր տանելու նաւը պատրաստ կեցած է, ամենեւին ձայն պիտ'որ չհանես, այլ հանդարտ յառաջ պիտ'որ քալես. եթէ փախչելու կամ ձեռքէս պրծելու փորձ մ'ընելու ըլլաս, գիտնաս որ աս մահաբեր գործիքը քու սիրտդ երկու կտոր կ'ընէ:

Աւրորա առանց ընդգիմութեան անագորոյն աւազակապետին առջեւն անցաւ եւ սկսաւ դէպ ի տաճարին դուռը յառաջանալ: Նոյն միջոցին դրան քովի խորշերէն մէկէն դուրս ցատքեց բարձրահասակ եւ հուժկու մարդ մը եւ իր զօրաւոր բազուկներովն զՊանդամ բռնեց գետինը զարկաւ եւ անմիջապէս անոր վրայ խնալով՝ զինքը գետինը գամուածի պէս հաստատուն բռնեց եւ պոռաց. Աւրորա, ահռաներովդ գետինն ինկած դաշոյնն առ եւ սա ձեռքիս մէջ դիր. միւս ձեռքս բաւական է աս անագորոյն գազանը զսպելու:

Պանդամ որոգայթ ինկած յովազի մը պէս կը գալարէր կը ճգնէր որ զինքը բռնող ձեռքէն ազատի, բայց պարապ տեղ. հակառակորդին ջղապինդ բազուկն եւ յաղթ մարմինն ամէն փախուստ անկարելի ըրին: Շուտ մը դաշոյնն ալ անոր սպասող ձեռքին մէջ դրուեցաւ: Ահագին երկաթը չարագործ աւազակին սրտէն թափ անցաւ եւ զանիկայ գետինը գամեց:

Գեռ ձեռուրները կապուած կոմսուհին անմիջապէս ծնկան վրայ ինկաւ եւ նախ երկնաւոր ազատչին, ետքը զինքը փրկող անծանօթին ջերմ շնորհակալութիւն մատոյց:

— Ինձի շնորհակալ ըլլալու պատճառ մը չունիք, պատասխանեց օտարականն, որ ուրիշ մարդ

չէր, բայց եթէ զինքն այնչափ անգամ վտանգներէ ազատող պատանին Բօլ: Հիմայ ձեզի իմ ինչ կերպով հոս գալս կը ծանուցանեմ:

Շուտ մը կոմսուհւոյն ձեռնակապը կտրեց եւ Պանդամին դաշոյնը ձեռքը բռնած տաճարին դուռը մօտեցաւ, քիչ մը ժամանակ դրսի ձայներուն ականջ դրաւ եւ ետքն Աւրորային նշան ըրաւ որ իր ետեւէն գայ: Պատանին թփերուն մէջէն ճամբայ մը բացաւ, ուսկից կոմսուհին մեծ դժուարութեամբ յառաջ կ'երթար մինչեւ որ բաց տեղ մ'եղան:

— Հոս կրնանք առտուան լուսոյն սպասել, ըսաւ Աւրորային, արեւը հորիզոնէն վեր բարձրանալէն ետքը միւս երկու անօրէններէն ալ չեմ վախնար:

Կոմսուհին իր այլայլութենէն քիչ մը սթափելով՝ զինքն ազատող օտարականը ճանչցաւ եւ երախտագէտ սրտով մը գոչեց. Սիրելի Բօլ ըսէ ինձի, ինչ հրաշքով . . .

— Իմ հոս գալս ամենեւին հրաշքով եղած չէ, պատասխանեց պատանին. բայց հիմայ խօսելու ատեն չէ. սպասեցէք որ ձեր ազատութիւնը կատարեալ գլուխ ելլէ եւ անկէ ետքն ամէն բան կ'իմանաք:

Երկու բարեկամք պարարտ խոտին վրայ նըստան եւ անբարբառ մինչեւ առտու կեցան: Երբ որ արեւն իր զուարթարար ճառագայթներն հորիզոնէն վեր բարձրացուց, Բօլ գետնէն ելաւ եւ կոմսուհւոյն ըսելով թէ հոն իրեն ետ դառնալուն սպասէ, փութով Օվէսդայնին տունն աճապարեց: Մի եւ նոյն ժամանակ հոն հասաւ Գատապարտելոց ամբողջ գունդը Սիմինկէն առաջնորդուած. ամէնն ալ պատրաստ էին կոմսուհւոյն մէկ ականարկութեամբը զէնքերնին ձեռք առնուլ եւ զանիկայ պաշտպանել: Սիմինկ Բօլին համառօտիւ պատմեց թէ ինչ պատճառաւ իր վայրենի ընկերներն հոն բերած է:

— Եւ, պատասխանեց պատանին, ասոնք մեզի օգնական պիտ'որ ըլլան արդարութեան գործք մը կատարելու, որովհետեւ օրինաց բազուկը դեռ աս կողմերս հասած չէ. եւ զՕվէսդայն եւ անոր դաւակիցը՝ Տավիտսոնին անհաւատարիմ գերին ցուցընելով՝

Սիմֆինկին հրամայեց որ զանոնք բռնել տայ: Հրամանն անմիջապէս ի գործ դրուեցաւ: Ետքը Տալիտսոնին դուստրներուն քովն երթալով եւ Աւրորային կեցած տեղը ցուցնելով՝ Շուտով, ըսաւ, աս ուղղութեամբ յառաջ գացէք եւ ձեզի ծանօթ անձ մը կը գտնէք որ ձեր գալուն կը սպասէ: Քառորդ մ'ետքն երկու օրիորդներն իրենց ազնուական հիւրին հետ ետ դարձան:

Այլէ ետքը Գատապարտելոց մէջէն տասնուերկու հոգի ընտրեց, Սիմֆինկին՝ առաջին իրիկուան դէպքն անոնց համառօտիւ պատմել տուաւ, եւ հրամայեց անոնց որ երկու կալանաւորներն ստորերկրեայ տաճարը տանին, անոր դռուը մեծամեծ քարերով գոցին եւ չորս հոգի ութ օր անոր առջեւ պահպանութիւն ընեն: Աւրորա մեծ անհամբերութեամբ Բօլին ետ դառնալուն կը սպասէր որպէս զի անկէ իր Գալիմա գալուն պատմութիւնը լսէ: Երբ որ պատանին իր կարգադրութիւններն ընելէն ետքն ետ դարձաւ, իրենց եղած հարցումներուն պատասխան տուաւ թէ կ'ուզէ կոմսուհւոյն հետ առանձին խօսիլ: Անմիջապէս Տալիտսոնին դուստրներն ետ քաշուեցան:

— Ուրեմն, սիրելի բարեկամ, ըսաւ կոմսուհին, երբ որ Բօլին հետ մինակ մնաց, չէք ուղեր որ ձեզի աս մեծ գործքին համար շնորհակալ ըլլամ:

Ո՛չ, պատասխանեց, պատանին, դուք դեռ կ'ապրիք, եւ ասիկայ ինձի բաւական վարձք մըն է: . . . Զիս բարձրագոյն տեսչութիւն մը հոս գալու մղեց: Ռեմոն կոմսն հիմայ Սիւրգուֆին հետ դէպ ի Գիմոր կը նաւարկէ ձեր ամուսինն ազատելու համար: . . . Մալագային՝ որուն մէջ Պանդամ կը գտնուէր, օդ ելլելն աչքովս տեսայ. ի վերայ այսր ամենայնի ներքին ազդոււմ մ'ինձի ըսաւ թէ ան դեռ իր դաւակիցներուն հետ կորսուած չէ, այլ դեռ կ'ապրի: Աս խորհուրդս Ռեմոնին յայտնեցի երբ որ առիթ ունեցայ զանիկայ նորէն տեսնելու. միանգամայն իրեն ծանուցի թէ ձեր գտնուած տեղն այնչափ ապահով չէ, եւ կրնայ ան գազանամիտ աւազակը ձեզի դէմ նոր դարան մը գործել: Ուստի մէջերնիս որոշեցինք որ ես դէպ ի Գալիմայ ճամբայ ելլեմ եւ ձեզի մօտ

գտնուիմ, որպէս զի հարկ եղած ատեն զձեզ պաշտպանեմ, իսկ ինքն իմ տեղս Սիւրգուֆին նաւը գնաց, ձեր ամուսնոյն ազատութեան գործակից ըլլալու համար: Անտառին մէջ քիչ մը ժամանակ յառաջ երթալէս ետքը, գիշերուան մութն ուղիղ ճամբան իմ աչքէս ծածկեց, եւ սխալ ուղղութիւն մը բռնեցի, որով շատ օրեր անտառին մէջ թափառեցայ եւ միայն վայրենի պտուղներով քաղցս անցուցի: Աերջապէս մեծ աշխատութենէ ետքն հազիւ կարող եղայ նորէն ճամբաս գտնել եւ երէկ գիշեր հոս հասայ: Կրնաք երեւակայել թէ ինչ աստիճանի այլայլութիւն զգացի երբ որ Տափխտսոնին տունը մոխիր դարձած գտայ: Գերիններէն մէկէն կրակին պատճառն եւ ձեր աս տունը գտնուիլն իմանալով՝ սկսայ հոս մօտենալ: . . . Յանկարծ թփերու մէջ մարդու կերպարանք մը տեսայ որ ձեռքը լապտերով մը դէպ ի ժայռերը կ'երթար. առաջին նայուածքով ճանչցայ ան կերպարանաց ով ըլլալը: Ծովն ան անիծեալ դեւը նորէն դուրս նետած էր, որպէս զի չըլլայ թէ անոր դիակն իր մարգարիտներուն ու կորաղիններուն դրպելով՝ զանոնք պղծէ: Մեծ զգուշութեամբ անոր ետեւէն գացի եւ տեսայ որ ստորերկրեայ տաճարը մտաւ, ուսկից քիչ մ'ետքն առանց լապտերի ետ դարձաւ: Գթբախտութեամբ զէնքերս Տափխտսոնին տան աւերակաց մէկ կողմը մոռցած էի: Անտարակոյս, ըսի մտքէս, անօրէնն ահագին խորհուրդ մ'ի գործ պիտ'որ դնէ. կրնայի դղըդիւն հանել եւ դրացիներն արթնցընել. սակայն Պանդամին խորամանկութիւնն աղէկ գիտէի. անտարակոյս ինքն իրեն չար խորհրդին գործակիցներ ալ պատրաստած պիտ'որ ըլլար: Եթէ ձայն մը հանէի, միայն իմ կորստեանս պատճառ կ'ըլլայի առանց ուրիշ օգուտ մը յառաջ բերելու: Տեսածներէս մակաբերեցի թէ ստորերկրեայ տաճարն ոճրին գործադրութեան տեղը պիտ'որ ըլլայ, ուստի փութով անոր դրան մօտ խորշ մը մտայ պահուեցայ: Քարի կտոր մ'ինձի զէնք կ'ընեմ, ըսի մտքէս, եւ ան գաղանամիտ աւաղակին գլուխը կը ջախջախեմ: Պահուելէս քառորդ մ'ետքն երեք մարդ

տաճարին դռնէն ներս մտան որոնց մէջ նաեւ զձեզ նշմարեցի եւ պատրաստուեցայ կենացս վտանգաւն անոնց վրայ յարձակիլ. սակայն երկուքը շուտով նորէն դուրս ելան եւ, հազար գոհութիւն երկնից ձեր ազատութիւնը դիւրաւ յաջողեցաւ:

— Ի՛նչ, թող որ քիչ մը շունչ առնում, ըսաւ արտաքոյ կարգի այլայլած ու շնորհակալութեան զգածմամբ լեցուած կոմսուհին:

Քիչ մը հանգչելէն ու հանդարտելէն ետքն սկսան երկու բարեկամք Տափտասոնին պատահած դժբախտութեան վրայ խօսիլ, եւ ան խեղճ ընտանեաց օգնութիւն ընելու հնարք մը մտածել: Նոյն ժամանակը Սիմմինկ լալով խցէն ներս մտաւ եւ իրենց աւելի դժբախտ գոյժ մը բերաւ: Տափտասոն իրեն բոլոր ստացուածին այնպէս յանկարծակի կորսուելուն վրայ մեծ տրտմութիւն զգալով՝ գիշերը սաստիկ անհանգիստ անցընելէն ետքը, կաթուածն առտուանց իր կենաց վերջ տուած էր: Իր երկու դուստրներն իրեն մարմնոյն վրայ ինկած յուսահատաբար կու լային ու կ'ողբային:

Կոմսուհին փութով իր ընկերին հետ որբ օրիորդաց քովը գնաց զանոնք մխիթարելու եւ մեռելին թաղման կարգադրութիւններն ընելու համար, որովհետեւ ան ջերմ գաւառները փութիւնը մահուանէ անմիջապէս ետքը կը սկսի եւ կարելի չէ երկայնատեն մեռել մը տան մէջ պահել: Վանտանգերիները յուղարկաւորութեան հանդիսին մասնակից եղան եւ ստորերկրեայ տաճարին դրան առջեւ վախճանելոյն համար գերեզման մը փորեցին: Տխուր հանդէսը կատարուելէն ետքն Աւրորա նորէն Տափտասոնին դուստրներուն քովը փութալով՝ անոնց շատ մխիթարական խօսքեր խօսեցաւ եւ ծանոյց թէ իրենց ըրած մեծ կորուստը քիչ մը թեթեւցընելու համար կ'ուզէ ինքը զիրենք որդեգիր առնուլ եւ զիրենք մայրական խնամով խնամել: Օրիորդներն ասկէ մեծ սփոփութիւն զգացին եւ խօսք տուին իրենց նոր մօրն ամենայն կերպով հնազանդիլ: — Եւ որովհետեւ, աւելցուց կոմսուհին, ալ Գալիմա կենալու ամենեւին

կապ մը չունինք, վասն զի կրակը չէ թէ միայն մեր բնակարանն ու ստացուածներն այլ նաեւ բոլոր արտերն ապականած է, եւ Օվէսդայնին տունն՝ այնչափ ոճրագործութեանց տեղը, չենք կրնար բնակիլ, հարկ է որ շուտով ասկէ ելլենք եւ մեր Սամարանկի բարեկամաց քովն երթանք. հոն երկիրը շատ բերրի է, կրնանք շուտով մեր կորուստը ձեռք բերել: Գատապարտելոց գունդն ալ կ'ուզեմ ինձի հետ տանիլ եւ ան խեղճ վայրենիները կրթեալ մարդիկ ընել:

Բայտ աս որոշումը Գատապարտելոց ծանոցն որոնք շուտ մը ծառի ճիւղերէ երեք տիկնանց համար երեք գահաւորակ շինեցին, կակուղ մամուռով պատեցին եւ ճամբայ ելլելու պատրաստուեցան: Նոյն իրիկուն Աւրորա իր երկու որդեգիրներուն ու Գատապարտելոց գնդին հետ Գալիմայէն ելաւ Վանտրուզենին բնակարանն երթալու: Գահաւորակները Գատապարտելոց մէջէն զօրաւորները կը կրէին, իսկ Բոլ բոլոր կարավանին առաջնորդութիւնը կ'ընէր:

ԺԳ.

Վեղեցիկ իրիկուն մըն էր, ծովը կատարեալ հանդարտ, երբ որ Ռեմոն Պրըդոնին մակոյկներէն մէկուն մէջ դէպ ի ֆիու ըսուած պղտիկ կղզին կը յառաջանար, ուր հասարակօրէն ծովահէններու հետ իրենց բռնած գերիներն ազատելու խօսակցութիւնները կ'ըլլային եւ փրկանաց ստակը կը վճարուէր: Այսպիսի գործողութեան մը ժամանակ Եւրոպացիք պէտք էին մեծ զգուշութեամբ եւ հանդարտութեամբ վարուիլ, որպէս զի ելուզակները չբարկացընեն եւ անով մահուան պատճառ չըլլան ան անձին՝ զոր ազատել կ'ուզեն: Երբեք մեծ բազմութեամբ ցամաք պէտք չէր ելլել այլ միայն երկու հոգի, որոնց հարկ էր ծովահէններուն բարեկամութիւն ցուցընել, թէպէտ եւ երբեմն կը պատահէր որ անոնք ան քիչւոր պատգամաւորաց ձեռքէն ստակը կ'առնուին եւ գերին չէին ազատեր. նաեւ երբեմն պատգամաւորներն ալ կը սպաննէին:

Ռեմոն կոմսն երկու թիավարները մակուկին մէջ թողուց եւ միայն մէկ գաղղիացի նաւավար մը հետն առած՝ որ մալայեան լեզուն աղէկ գիտէր, կըղզւոյն վրայ ելաւ։ Քիչ մ'ետքը Դիմորի արեւմտեան ծովածոցէն երեք նաւակներ ելան եւ դէպ ի ֆիու յառաջ կու գային։ Ռեմոն անզէն էր. ծովուն մէջ երկընցած հրուանդանի մը վերջին ծայրը Մալայեցւոց գալուն կը սպասէր։ Հինգ գրեթէ բոլորովին մերկ եւ զզուելի կերպարանքով ելուզակներ ցամաք ելան. կոմսը զիրենք քաղաքավարութեամբ ողջունեց իբրեւ թէ մեծ տէրութեան մը դեսպաններ ըլլային։ Գաղղիացի նաւավարն աւաղակաց այլանդակ կերպարանքէն ու կասկածելի շարժումներէն այնպէս զարհուրեցաւ որ ուզեց կծիկը դնել եւ մակուկին մէջ ապաւինիլ. Ռեմոն իր բազկէն բռնեց կեցուց ու հրամայեց անոր ելուզակաց ծանուցանել թէ եկած է Տեբերեմոն կոմսին ազատութեան համար իրենց հետ խօսիլ ու կը խոստանայ անոր փրկանաց համար իրենց 5000 դահեկան վճարել։ Մալայեցիք աս խօսքը մտադրութեամբ լսելէն ետքն սկսան իրենց մէջ ցած ձայնիւ խորհրդակցիլ. վերջապէս իրենցմէ մէկն ըսաւ. Դիմորի մէջ իմացուած է որ ան Գաղղիացին (Սիւրգուֆ) Պանճերմասսինկի ձորէն մեծ գանձ աւար առած է, ուստի Երկաթի ցեղը նոյնչափ ստակով գոհ չըլլար այլ անոր կրկինը կ'ուզէ որպէս զի իր գերին ազատ թողու։ Մեծ տհաճութեամբ լսեց Ռեմոն աս պատասխանն եւ իր թարգմանին ձեռքովը պատասխանեց.

— Դուք վատ եւ անպիտան մարդիկ էք. ձեզի հետ կարգաւորեալ կերպով խօսիլ կարելի չէ, այլ հարկ է մտրակով խօսիլ։

Թարգմանն՝ որ վախէն բոլոր մարմնովը կը դողար, աս խօսքը ճիշդ չթարգմանեց. նաեւ իր կողմանէ աւելցուց թէ ստակէն զատ Պրըդոնին մէջ գտնուած երկու գերի աղջիկներն ալ իրենց կը դարձուին, եթէ զՏեբերեմոն ազատ թողուն։ Ելուզակներէն մէկն աս խօսքը լսելուն պէս ուրախութեամբ նաւավարին վրայ վազեց եւ անոր վիզը պլուեցաւ։ Իր բրած արտաքոյ կարգի ձեւէն՝ Ռեմոն այնպէս

կարծեց թէ Մալայեցին իր ընկերին փնաս մը հաս-
ցընել կ'ուզէ, ուստի շուտ մ'անոր վրայ գնաց՝ զանի-
կայ իր թարգմանէն բաժնեց ու գետինը զարկաւ:

— Աս մարդս մեզի իր բարեկամութիւնը ցու-
ցընել կ'ուզէ, պոռաց նոյն ժամանակը գաղղիացի
նաւավարն. ինքը մեր երկու գերիներուն հայրն է:

Ռեմոն անմիջապէս իր ըրածին համար թողու-
թիւն խնդրեց՝ ու թարգմանն իր կողմանէ ալ բարեկա-
մական խօսքերով ելուզակներն հանդարտեցուց որոնք
արդէն իրենց դաշոյնները պատեանէն հանած էին:

Մալայեցիք նորէն խորհուրդ մ'ըրին եւ վեր-
ջապէս յանձն առին 5000 դահեկան եւ երկու աղ-
ջիկներն ընդունելով՝ Տերբեմոն կոմսն ազատ թո-
ղուլ: Ռեմոն հաւանեցաւ ու մակոյկը խրկեց որ ստակն
ու գերինները բերեն: Աս ժամանակս հեռուէն չոր-
րորդ նաւակ մ'ալ երեւցաւ. ծովահէնք անոր նշան
մը տուին՝ որով սկսաւ դէպ ի նոյն հրուանդանը
յառաջ գալ: Երբ որ ստակը վճարուեցաւ եւ աղ-
ջիկներն յանձնուեցան, նոյն նաւակը ծովեզերք մո-
տեգաւ եւ եւրոպացի գերի մը ցամաք հանեց՝ որուն
խեղճ երեւոյթը նաեւ քարեղէն սիրտն ալ ի գութ-
կը շարժէր. իր մարմնոյն ամէն կողմը գերութեան
նշաններն յայտնի կը տեսնուէին: Կոմսն իր հայրենա-
կցին աս ողորմելի վիճակին վրայ մինչեւ ցարտասուս
շարժեցաւ եւ անոր թեւէն բռնած՝ մակոյկը տարաւ:

— Տէր կոմս, ըսաւ անոր, Պրըդոնին մէջ ա-
մէն հարկաւոր դարմանները կ'ընդունիք, եւ ձեր ցա-
ւերը շուտով կը մեղմանան:

Աս խօսքը գերւոյն մեծ զարմանք պատճառեց,
սակայն այնչափ տկար էր որ կարող չէր իր զար-
մանքին պատճառը ծանուցանել. միայն Ռեմոնին բա-
րեկամական խօսքին փոխարէն շնորհակալութեան ձեւ
մ'ըրաւ:

Պրըդոնին բոլոր նաւաստիքը նաւուն ծածկն ե-
լած պատրաստ կեցած էին Տերբեմոն կոմսը դիմա-
ւորելու. Սիւրգուֆ նաւուն սանդխին գլուխը կեցած
էր որպէս զի իր հին բարեկամին արժանաւոր ընդու-
նելութիւն մ'ընէ: Մակոյկը սանդխին տակը հասաւ:

— Ահաւասիկ ձեր հին բարեկամն, ըսաւ Ռեմոն, զՍիւրգուֆ գերւոյն ցուցնելով:

Կալանաւորը վեր նայեցաւ, զնաւապետն ողջունեց ու դողդոջուն ոտուրներով սանդխին վրայ ելաւ: Սիւրգուֆ մտադիր աչքով զինքը զննեց ու գոչեց.

— Ո՛հ, անօրէն ելուզակներ. աս մարդը Տեբրեմոնն է:

Սիւրգուֆին խօսքն նաեւ բոլոր իր նաւաստիներն ալ կրկնեցին:

Աւազակաց ձեռքէն ազատած ողորմելին սանդըխին վրայ կանկ առաւ. դեռ խօսելու կարողութիւն չունէր, սակայն այնպիսի ձեւ մ'ըրաւ որ յայտնի կ'ուզէր ըսել թէ եթէ սխալմունք մը պատահած է, զիս նորէն Դիմոր տարէք:

Սիւրգուֆ իր խօսքին աս խեղճին վրայ ըրած ազդեցութիւնը տեսնելով՝ զինքը միթարելու համար ձեռքն անոր երկընցուց եւ՝ Բարեկամ, փութա՛, վեր եկուր, ըսաւ, քու ազատութիւնդ ալ մեզի շատ ուրախալի է, դու ալ մեր հայրենակիցն ես: Պրըդոնին նաւաստիներն աս դժբախտը կատարեալ եղբայրական սիրով ընդունեցան եւ իրեն ամէն հարկաւոր դարմանները փութով ըրին. նաուն մէջ մեծ ուրախութիւն մը տիրեց: Միայն Ռեմոն կոմսը մէկ կողմ մը քաշուած տրտում տխուր կը կենար:

— Ի՞նչու համար այնպէս հեռու կեցեր ես, հարցուց իրեն Սիւրգուֆ ծիծաղելով. քու կատարած գործքդ միշտ բարի եւ արդիւնաւոր գործք մըն է:

— Ուրիշ ամէն առիթներու մէջ ես ալ ձեր ուրախութեան մասնակից կ'ըլլայի, պատասխանեց Ռեմոն, բայց աս դէպքիս մէջ խնդիրը պատուոյ խնդիր է. ես Աւրորա կոմսուհւոյն պատուոյս վրայ խօսք տուած եմ իր ամուսինն ազատելու որ հիմայ ի դերեւ ելաւ:

— Պարապ մտածմունք: Քու յանցանքովդ է որ անիծեալ ծովահէնք նաեւ ցամաքի վրայ այնպէս նենգութեամբ կը վարուին:

— Եւ փորձը Տեբրեմոնին ազատութեան վերջին փորձն է:

— Ոչ, հիմայ պէտք է ջանալ որ անգղիական նաւ մը ձեռք ձգենք որպէս զի դարձեալ փրկանաց գումար մ'ունենանք. նաւուս մէջ գանձ չունիմ. Դիմորի մէջ միայն ամբողջ դահեկաններ կամ զուտ ոսկւոյ կտորներ գերւոյ մ'աղատութեան կրնան օգնել. բայց ես ասոնցմէ եւ ոչ մէկն ունիմ:

— Եթէ ոսկի եւ արծաթ չունինք, աղէկ սրեր ունինք, պատասխանեց Ռեմոն:

Քիչ մը ժամանակ լուռ կենալէն ետքը, Սիւրգուֆ բարձր ձայնով ըսաւ, Սիրելի Ռեմոն, իմ ալ բուն խորհուրդս աս անգամ ոսկւոյ եւ արծաթի տեղ սուրը գործածել է. ծովահէններուն մեզի բրած խաբէութիւնն իմանալուս պէս, որոշեցի որ գաղղիական դրօշին եղած նախատանաց վրէժն ան անօրէններէն յանդուգն յարձակմամբ մ'առնում. բայց ուղեցի նախ նաեւ ձեր միտքն իմանալ: Հիմայ հաստատ գիտեմ որ աս գործքիս մէջ ձեզմէ ալ մեծ օգնութիւն կրնամ յուսալ: Բայց նախ սա աղատեալը քիչ մը խօսել տանք եւ ելուզակաց վրայ քանի մը տեղեկութիւն առնունք:

Կալանաւորը սննդարար կերակուրներով եւ գաւաթ մ'ոգելից գինւով աղէկ կազդուրած էր ու կը պատրաստուէր իր պատահարները նաւաստիներուն պատմել:

— Հիմայ վիճակդ լաւագոյն է, հարցուց անոր Սիւրգուֆ:

— Հիւանդութիւնս միայն քաղցի հիւանդութիւն էր, պատասխանեց ազատեալը զուարթ ձայնով մը, եւ իր կերակրոյն մնացորդը ցուցնելով՝ աւելցուց. Բայց ասոնք ինձի աղէկ դեղ ու դարման մ'եղան:

— Դիմորի մէջ զքեզ այնչափ խնայութեամբ կը հոգային, հարցուց դարձեալ Սիւրգուֆ:

— Բոլոր կերածս պարզ ջրի մէջ խաշած՝ ափ մ'որիղ էր:

— Ուրիշ բան չէիր ուտեր:

— Ո՛չ. երբեմն աղանդերի տեղ նաեւ առատ գաւազանի հարուածներ կ'ընդունէի:

— Խեղճ մարդ, ըսաւ Ռեմոն ցած ձայնով:

— Անունդ նաւաստիներուն ըսիր:

— Ո՛չ. անոնք շարունակ ինձի տալու զբաղած էին. ինձմէ բան խնդրելու ժամանակ չունեցան: Անունս Ալպան Ռըվէ է:

— Ո՞ր քաղքէն ես:

— Դուլոնի մօտաւոր Պուսէ գեղէն:

— Ուրեմն, Ալպան Ռըվէ, քու պատահարներդ ինձի համառօտիւ պատմէ:

— Անապետ, Մարչան նաւապետին հրամանին տակ, “Սոլիտ”, նաւով աշխարհքիս բոլորտիքը ճամբորդութիւն մ’ըրի:

— Օհնքը կը ճանչնամ, պատուական նաւապետ մըն է, ըսաւ Սիւրգուֆ:

— Այո՛, բայց ան պատուական մարդն անգամ մը զմեզ խաղի մէջ գրաւ դրաւ եւ մէկ գիշերուան մէջ կորսնցուց, նաւը կորսնցուց, որ Մարսիլիայի վաճառականաց մէկուն էր, մուշտակները կորսնցուց, որոնք նաւուն բեռերուն մեծագոյն մասն էին, ստակին արկղը կորսնցուց, վերջապէս նաւուն ան ամէն բաներն՝ որոնք արժէք մ’ունէին բոլոր կորսնցուց: Երբ որ առտուանց արթընցանք, աս գեղեցիկ դէպքը լսեցինք, միանգամայն իմացանք որ Մարչան նաւապետն ատրճանակի գնդակով մ’իր գլխէն ծակ մը բացեր է:

— Աս պատմութիւնը գիտեմ:

— “Սոլիտին”, հրամանատարութիւնն երկրորդ նաւապետն առաւ, բայց Տէր Մասն իմ բնութեանս համաձայն մարդ չէր. թէպէտ եւ քաջ նաւապետ մըն էր, բայց խիստ բնութիւն ունէր, աս պատճառաւ նոյն նաւէն ելայ եւ անկէ ետքն ամէն տեսակ գործքի ձեռք զարկի. վերջապէս գերեաց առուտուր ընելու ախորժակ մ’ունեցայ, եւ աս գործքին արդար պատիժն ընդունեցայ: Գերիները տանող նաւն՝ որուն մէջ ես ծառայութեան մտած էի, երեք ամիս յառաջ Գորոմանտելի ծովեղերքը ցամաք զարկաւ եւ ծովուն յատակն իջաւ. ես իմ անմտութեամբս՝ լողալով ցամաք ելայ եւ հոն գերի բռնուեցայ:

— Դիմորի վիճակին վրայ քիչ մը տեղեկութիւն ունիս:

— Այո, բայց շատ քիչ. միայն՝ հաւու վան-
դակներէ շինուած գեղ մը գիտեմ որն որ նոյն կըղզ-
ւոյն մայրաքաղաքն է ու բերդ մ'ալ ունի, զոր հարկ
եղած ժամանակը մէկ փչելով կարելի է գետնի հա-
ւասար ընել:

— Ան բերդը շատ պահապան զօրք ունի:

— Արհու հարիւր երիտասարդ սպառազէն-
ներ ունի:

— Գիմորի մէջ քեզմէ ուրիշ եւրոպացի գե-
րի կ'ա:

— Ասեցի թէ ուրիշ մ'ալ կար, բայց անունն
եւ ով ըլլալը չեմ յիշեր. յիշողութիւնս այնչափ
սուր չէ որ ամէն լսած անուններս միտքս պահեմ.
բայց այսչափ միայն կրնամ հաստատել թէ ազնուա-
կան . . . կոմս մըն էր:

— Անունը գուցէ Տերբեմոն է:

— Այո . . . այո, հիմայ միտքս եկաւ որ Տե-
րբեմոն կը կոչուէր:

— Գեռ ինչ բանի կը սպասես, հարցուց նոյն
ժամանակը Ռեմոն՝ Սիւրգուֆին, որ աչուրներն եր-
կինք վերցուցած ամպերն սկսած էր դիտել:

— Ան բանի, ինչ բանի որ հասարակօրէն ծո-
վու վրայ կը սպասուի. յաջող հովի:

— Ծովն հայելոյ պէս շիտակ է:

— Գէշն ալ ան է. Սիրելի կոմս դուք հանդարտ
եղէք եւ աս գործքին կատարումն ինձի թող տուէք.
հաստատութեամբ որոշած եմ Գիմորի ծովահէննե-
րուն այնպիսի այցելութիւն մ'ընել որ անոր յիշա-
տակն երբեք մտքերնէն չելլէ. բայց խոհեմութիւնը
կը պահանջէ որ վերջին փորձ մ'ալ ընենք Տերբե-
մոնին ազատութիւնը խաղաղական ճամբով գլուխ
հանելու. եթէ փորձը չյաջողի, ան ատեն բռնու-
թեան ձեռք կը զարնենք: Աս վերջին խօսքն ըսելու
ժամանակ Սիւրգուֆին աչուրներէն հուր ու բոց կը
ցոլանար. իր ձեռուրներն ակամայ իր սրին երախա-
կալը կը շօշափէին:

Անմոն կոմսն համոզուեցաւ որ Սիւրգուֆ իր
որոշման վրայ հաստատուն է, եւ յանձն առաւ դար-

ձեալ ելուզակաց հետ խօսելու դժուարին պաշտօնը: Իր թարգմանովը նորէն Ֆիուի հրուանդանն երթալով՝ սովորական նշանը տնկեց եւ ելուզակաց իմացուց որ խօսելու եկած է, բայց անոնք իրենց տեղն անշարժ կեցան, եւ իբրեւ թէ եկողները ծաղը կ'ընէին: Ռեմոն երկու ժամու չափ հոն պարապ տեղ սպասելէն ետքը սաստիկ զայրացած ետ դարձաւ եւ իր պատգամաւորութեան ելքը Սիւրգուֆին ծանոյց:

— Խաղաղական միջոցներն սպառեցան, պատասխանեց քաջ նաւապետը, հիմայ ուրիշ միջոցի մը ձեռք զարնենք. բայց պէտք ենք յարմար ժամանակի սպասել, որն որ շատ չուշանար. ամպերուն գիրքը մօտաւոր յաջող հով կը գուշակեն: Աս միջոցիս կ'ուղեմ ձեզի պատմել թէ ինչ կերպով անգղիական «Պլագ Սուան», նաւուն տիրեցի: Աս նաւը Մատրասի նաւահանգիստը խարխսխ նետած կեցած էր. նաւապետը մեծ կաքաւահանդէս մը կու տար. արանց եւ տիկնանց բազմութիւն մը նաւուն 60 մեծամեծ թընդանօթներուն մէջ ուրախութեամբ կը կաքաւէր եւ կը զուարճանար: Այս գիշերն հասածին պէս իմ պղտիկ «Ճանճիկ», նաւովս եւ 20 քաջ նաւաստիներով «Պլագին», կողը մօտեցայ: Նուագարանաց ձայնին մէջ՝ առանց իմացուելու յանկարծ նաւէն վեր ելանք. կաքաւողներն եւ երաժիշտները, երգողներն ու նաւաստիները, ղէնքերն ու վաճառքն, ամէն բան մեր ձեռքն անցաւ: Իմ նաւաստիներս կարճ պատերազմով մը յաղթութիւնն ստացան, եւ քիչ մը հանգչելէն ետեւ կաքաւիչներուն ըսի. Բարեկամք, բաց ծովու վրայ ենք, կաքաւն յառաջ տարէք. չըսուի որ Գաղղիացի մը ձեր կաքաւահանդէսը խափանեց: Աքաւն իրօք շարունակուեցաւ. առտուան մօտ հանդիսին մասնակից եղող արանց ու տիկնանց մեր մեծարանաց ողջոյնը տունք եւ բաց ծովն ելանք*: Ասոր ինչ կ'ըսես:

— Ըրդէն աս բանս լսած էի, պատասխանեց Ռեմոն:

* Աս դէպքն ինչպէս նաեւ Սիւրգուֆին բոլոր գործքերն եւ իր Գիմորի վրայ ըրած յարձակումը, նոյն ժամանակուան Հնդկական լրագիրները մանրամասն կը պատմեն:

— Ուրեմն, սիրելի կոմս, ըսաւ Սիւրգուֆ, եթէ մէկը պարզապէս տղայական զուարճութեան մը համար այսպիսի յանդուգն գործքի մը ձեռք կը զարնէ, որչափ եւս առաւել անվեհեր՝ այնպիսի գործք մը գլուխ հանելու կը փութայ որուն վախճանն ազնուական ու պատուաւոր է: Աս ըսելով արի նաւապետը՝ խօսակցութիւնը կտրեց եւ նաւուն սրահն իջաւ:

Սիւրգուֆ բոլորովին իր ընելու յարձակման պատրաստութիւններուն զբաղած՝ երկայն ատեն խցէն դուրս չելաւ. միայն երբեմն երբեմն Ալպանին հետ համառօտ խօսակցութիւններ կ'ընէր եւ ետքը ժամերով մեծ աշխարհացոյց տախտակի մ'առջեւ կ'անցընէր, որուն մէջ Դիմորի շրջանակներն եւ անոր մօտն եղած ամենամիօքը կղզիներն ու ժայռերը նշկարուած էին: Քանի մ'օր այսպէս անցաւ. Պրըդոն անդադար Դիմորին շրջանակները կը պտըտէր: Ոչ ոք կը համարձակէր Սիւրգուֆին հարցում մ'ընել եւ իր բռնելու ընթացքին վրայ տեղեկութիւն մը խնդրել. ամէն մարդ գիտէր որ այսպիսի հարցում մ'իրեն շատ անհաճոյ է, եւ թէ ինքը բան մ'որոշելուն պէս անմիջապէս անոր գործադրութեան ձեռք կը զարնէ:

Իրիկուն մը դարձեալ Ալպանին հետ երկայն խօսակցութիւն մ'ընելէն ետքն, աս նաւաստին Սիւրգուֆին դառնալով՝ իր սովորական կերպովն ըսաւ:

— Վաւապետ, ձեր դիտաւորութիւնն իմանալու համար շատ սուր միտք մը հարկաւոր է. գէթ ես Ալպան Ռըվէ, զանիկայ իմացայ: Հրաման կու տամ որ բուն Բրովանսցիի մը պէս անկեղծութեամբ խօսիմ:

— Հատ սիրով, պատասխանեց Սիւրգուֆ. խօսէ ինչ կերպով որ կ'ուզես:

— Ուրեմն կ'ըսեմ ձեզի որ դուք կը խորհիք տխմարական յարձակում մ'ընել . . . կ'աղաչեմ աս բացատրութեանս ներեցէք:

Սիւրգուֆին բարձրաձայն ծիծաղը պարզամիտ Բրովանսցիին համարձակութիւն տուաւ իր խօսքը շաւունակելու:

— Դուք կ'ուզէք, ըսաւ, երկու հարիւր աւալակաց, երկու հարիւր դժոխքէն ելած վագրներու

վրայ ձեր ափ մը մարդիկներովը, քսանուհինդ նա-
ւաստիներով յարձակում մ'ընել, որպէս զի ան հե-
թանոսաց ձեռքէն գերի մ'ազատէք: Աս բանս եր-
բեք կարող պիտ'որ չըլլանք գլուխ հանել, անոր հա-
մար իմ ձեզի ընելու առաջարկութեանս հաւանե-
ցէք: Նաւապետ, զիս ամենեւին բանի մը չէք կրնար
գործածել. հիմայ ես կէս տարուան համար կշտա-
ցած եմ. ինձի մակոյկ մը տուէք որ անով նորէն Գի-
մոր դառնամ եւ ելուզակներուն ըսեմ. Սխալ մարդ
ազատեր էք, իրենց ուզածն ես չեմ այլ միւս գերին է.
զիս նորէն իմ վանդակիս մէջ դրէք ու Տերբեմոնն ազատ
թող տուէք: Ա՛, նաւապետ իմ խորհրդիս ի՞նչ կ'ըսէք:

— Աս խորհուրդն ինձի պատուական կ'երեւայ,
պատասխանեց Սիւրգուֆ Ալպանին ձեռքը թօթուելով:

— Հատ աղէկ, ուրեմն շուտով մակոյկը ծով
իջեցուցէք, ըսաւ նաւավարն եւ սկսաւ հաստատուն
քայլերով դէպ ի նաւուն սանդուխն երթալ: Սակայն
Սիւրգուֆ իր բազկէն բռնեց կեցուց եւ ըսաւ:

— Ասէ ինձի, բարեկամ, իմ քու խորհուրդդ
աղէկ համարիլս ըսել չէ որ նաեւ անոր ի գործ
դրուելուն ալ հաւանած եմ:

— Հատ կը սխալիք. ստուգիւ խորհուրդս ի
գործ կը դնէք եթէ զիս աղէկ ճանչնաք: Ես աս
նաւուն մէջ ամենեւին բանի մ'օգուտ չունիմ: Իմ
առաջին նաւապետս աս բանն յայտնի երեսիս կ'ըսէր:
Միայն մէկ դէպքի մէջ կրնամ օգտակար ըլլալ:
Գիտէ՞ք երբ:

— Ե՞րբ:

— Երբ որ թշնամոյ նաւ մը կարթել եւ ծո-
վահէնի մը գլուխը ճեղքել հարկ ըլլայ. աս դի-
պուածիս մէջ Ալպան Ռըվէ ամենէն քաջ պատերազ-
մողէն ետ չիմնար:

— Ինձի ալ այսպիսի մարդ հարկաւոր է: Նա-
ւուն մէջը մնա՛, ամենեւին գործք մի գործեր, այլ
կեր, խմէ ու քնացիր. եթէ թշնամոյ հետ զարնուիլ
հարկ ըլլայ, ան ատեն կրկին փութով կը գործես:

— Նաւապետ, ինձի միայն աղէկ գործիքներ
տուէք եւ յիս ձեր ուզած մարդը կը գտնէք:

— Գնա դուն անձամբ փնտռէ: Աս ըսելով Սիւրգուֆ մեծ կայմին քովի խուցը ցուցուց, որ ամէն տեսակ զէնքերով լեցուած պզտիկ զինարան մը կը նմանէր: Ալպան զէնքերը մտադրութեամբ քննելէն ետքը՝ ծայրն երկաթէ փշերով պատած մեծ լախտ մ'առաւ, զորն որ մեծ ճարտարութեամբ սկսաւ ճօճացընել:

— Շատ աղէկ, ըսաւ իրեն Սիւրգուֆ, աղէկ կը ճօճացընես. աս իրիկուն զանիկայ գործածելու առիթ կ'ունենաս:

— Ձեզի դարձեալ կը հարցընեմ, զիս կալանաւոր կոմսին հետ փոխել չէ՞ք ուզեր:

— Ոչ, բարեկամ, դուն զինքը պիտ'որ ազատես:

— Արանի թէ, ըսաւ Ալպան:

ԺԴ.

Արեն իր մառը կը խոնարհէր. արեւմտեան մեղմ հովն առագաստները կ'ուռեցընէր. նաւուն ցուր կը դէպ ի Դիմոր ուղղուեցաւ: Սիւրգուֆ, ինչպէս որ ամէն այսպիսի առիթներու մէջ իր սովորութիւնն էր, նաւուն ամէն նաւաստիները ժողվեց, կիսաբոլոր ձեւով շարեց եւ հետեւեալ համառօտ խօսքը խօսեցաւ. «Ծովահէնք գաղղիական դրօշը նախատեցին. մեր առջեւն եղած կղզին՝ ուր քիչ մ'ետքը պիտ'որ ելլենք, կամ նախատողներուն եւ կամ նախատողներուն գերեզմանը պիտ'որ ըլլայ»:

Ամէնն ալ զէնքերնին ձեռք առին: Սիւրգուֆ անձամբ կը ղեկավարէր. Դիմորի առջեւ հասածին պէս, նաւուն ընթացքը կամացցուց եւ սկսաւ վեր վար ճեմել. գիշերն արտաքոյ կարգի մութ էր: Այս գիշերուան մօտ նաւապետն Ալպանին հետ նաւուն ծայրը գնաց:

— Ի՞նչ կը կարծես, մեր բռնած ուղղութիւնն աղէկ է, հարցուց անոր:

Ալպան մեծ մտադրութեամբ ծովեզերքը զննեց, որպէս զի թանձրամած մթութեան մէջ Դիմորի մայրաքաղաքին նաւահանգիստը տանող նեղ կիրճը գտնէ:

Երկայն ժամանակ փնտռելէն ետքը ծովեզերաց մէկ կողմը ցուցընելով ըսաւ. Սա տեղը պէտք ենք ցամաք ելլել:

— Աւաղակաց բոյնը ծովեզերքէն շատ հեռու է, հարցուց իրեն Սիւրգուֆ:

— Սիայն կէս ժամ:

— Շիտակ դաշտի՞ թէ լեռանց վրայ:

— Պզտիկ բլրակի մը վրայ:

— Այա:

— Դեռ ինձի հարկաւորութիւն ունի՞ք:

— Առայժմ ոչ. բայց ցամաք ելլելու ժամանակնիս քովս պիտ'որ գտնուիս:

— Շնորհակալ եմ, նաւապետ. երբ որ կ'ուզէք որ տեղ մը սաստկութեամբ յարձակիմ, ինձի նշան մը տուէք. անշուշտ ինձմէ գոհ կ'ըլլաք:

— Այա. բայց հիմայ քեզի նշան կու տամ որ լռես. վտանգի ժամանակ անոր վրայ ամենեւին պէտք չէ խօսիլ:

Պրըդոն քանի մ'առաքաստներ ալ բացաւ եւ արագաթուիչ նետի մը պէս նեղ կրճէն դէպ ի Գիմորի ծովածոցը սլացաւ: Ծովեզերքը բոլորովին անապատ դարձած էր. ծովը բարձրաբերձ ծառերուն հովանւոյն տակ թուխ գոյն մ'առած էր. ամէն կողմ խոր լռութիւն կը տիրէր. նոյն իսկ ան խառնաձայն ձայներն՝ որոնք Հնդկաստանի գիշերներուն սեպհական են, բոլորովին լռած էին. այնպէս կ'երեւար թէ նոյն կղզին մարդիկներէ եւ անասուններէ լքուած ըլլայ: Սիւրգուֆ իր մարդիկներուն ծովեզերքը կեցող բազմաթիւ նաւակները ցուցընելով՝ իրենց հրաման մը տուաւ: Քսանուհինգ նաւաստիներն անձայն եւ մեծ զգուշութեամբ ցամաք ելան. ամէնն ալ դաշոյններով, ատրճանակներով ու լախտերով զինած էին, եւ ժայռերու ու խոտերու վրայէն բոկոտն յառաջ կ'երթային: Ամենուն առջեւէն կ'երթար Ալպան Ռըվէ, ամէն մէկ ժայռին եւ տնկոց մտադիր ըլլալով՝ որոնք կրնային իրեն նշանի տեղ ծառայել: Երբ որ անտառուտ բլրի մը ստորոտն հասան, Սիւրգուֆին թեւը դրդեց եւ որոշեալ նշանը տուաւ, որ ըսել

էր թէ մեր տեղն հասանք: Ժամը մէկ էր, ուստի եւ դեռ 5 ժամ գիշեր ունէին՝ զորոնք պէտք էր օգտիւ գործածել: Նաւապետը փոխանակ սովորական ճամբան բռնելու, անգնաց եւ ծառախիտ ճամբայ մը բռնեց, վասն զի աղէկ գիտէր որ այնպիսի անխոհեմութիւն մը կրնար իր գործքին չյաջողելուն պատճառ ըլլալ: Դեռ մինչեւ հիմայ Հնդկաստանի մէջ նոյն գիշերուան գործքին պատմութիւնն յիշուելու ժամանակ՝ կը պատմուի թէ Սիւրգուֆ երեք ամբողջ ժամ կորսնցուց այնպիսի տեղ մ'ելլելու համար ուր կրնար տասը վայրկեանի մէջ ելլել: Ինքն իր ձեռքովն առջեւն ելած թփերն ու ճիւղերը կը ծռէր եւ բոլոր իր մարդիկն անցընելէն ետքը, զանոնք նորէն զգուշութեամբ թող կու տար: Աս կերպով անվնաս մինչեւ բլրին գլուխն հասան: Ճարտարութիւնն ու հնարագիտութիւնն իրենց գործքը կատարած էին. հիմայ ժամանակ էր արիութիւնն ի գործ դնելու:

Սիւրգուֆ անտառին վերջին ծառերուն մէջէն գլուխը դուրս երկնցուց եւ քսան քայլ հեռու իր առջեւը տարածուած տեսաւ Դիմորի մայրաքաղաքն՝ որ բազմաթիւ եղեգնակերտ տնակներէ կը կազմուէր. ասդին անդին ամպերու պատառուածներուն մէջէն քանի մ'աստղներ կ'երեւային. մարդակերպ վագրներուն բոյնն իրենց բովանդակ տարածութեամբն յայտնի կը տեսնուէր:

Բոլոր գունդը յարձակման պատրաստուեցաւ. Սիւրգուֆ մէկ ձեռքը տապարը միւս ձեռքն ատրճառակը բռնած՝ վեհ գիւցազնի մը պէս իր քաջերուն առջեւն անցաւ ու նշան տուաւ որ թշնամին ջնջելու պատերազմն սկսի: Ամենէն յառաջ ելուզակաց բոյնին վրայ յարձակողը ինքն էր: Հնդկական բազմակողմեաց մէջ իբրեւ առակ եղած է թէ ծովահէնք միայն մէկ աչքով կը քնանան: Առաջին դղրդիւնը լսուածին պէս ամբողջ դժոխական գունդն արթնցաւ ու զէնքերը ձեռք առաւ. նոյն ժամանակը ծովեղբիւրքին կողմանէ թնդանթներու որոտում մը հնչեց որուն լեռներն հարիւրաւոր անգամ արձագանգ տուին: Ելուզակաց մէջէն արիւններն ու սրը

տեաներն անմիջապէս դէպ ի ծովեզը վազելու սկըսան որպէս զի իրենց նաւակները պաշտպանեն եւ թող չտան որ թշնամին նաեւ ան կողմանէ ալ ցամաք ելլէ: Սիւրգուֆին ըրած կարգադրութիւնն ալ ասոր համար էր, որպէս զի ասով թշնամւոյն զօրութիւնը բաժնէ եւ յաղթութիւնը դիւրաւ ստանայ. իր հնարագիտութիւնը դիւրաւ յաջողեցաւ: Ի վերայ այսր ամենայնի իրենց խրճիթներուն քով մնացող ելուզակները մեծ քաջութեամբ սկսան դէմ դնել եւ պատերազմն ահագին կերպարանք մ'առաւ: Նաւաստիներն՝ որոնք առհասարակ յաղթամարմին հրականեր էին, լախտի հարուածներով իրենց դիմացն ելլող ելուզակներուն գլուխները կը ճեղքէին ու գունդագունդ գետինը կը պառկեցընէին: Սիւրգուֆ երկաթէ մարդ մը դարձած էր. իր երկու ձեռուրներն ալ կը գործէին եւ անոնց տուած սաստիկ հարուածներն ելուզակաց մէջ մահ հապականութիւն կը պատճառէին. նաեւ իր ոտուրներն անգործ չէին կենար. գետինն ինկած եւ դեռ խլրտող ու դէմ դնելու աշխատող վիրաւորներն՝ անոնց տակ տկար որդի մը պէս կը ճմլուէին: Իր որոտացող ձայնը թշնամւոյն մէջ ահ ու զարհուրանք կը պատճառէր, եւ իր քաջերուն նոր սիրտ ու քաջութիւն կու տար:

Սիւրգուֆին քովը կը պատերազմէր Ռեմոն կոմսն այնպիսի հանդարտութեամբ մ'որ կ'երեւար թէ պատերազմի փորձ մը կ'ընէր եւ ոչ թէ իրական պատերազմ: Ալպան Ռըվէ՝ Դիմորէն ազատեալ գերին իր լախտովը քաջութեան իրական հրաշալիք գործեց. անոր բռնութեան դէմ դաշոյնը, սուրը, տէգն եւ մալայեցւոց զինարանին ուրիշ ամէն թիւնաւոր գործիքներն ամենեւին ազդեցութիւն մը չէին ըներ: Մէկ կողմանէ ալ թնդանօթները ծովեզերքէն անդադար կ'որոտային, որոնց ձայնն այնչափ մօտէն կու գար որ ելուզակները կարծեցին թէ թնդանօթաձիգ զօրաց գունդ մը զիրենք ետեւի կողմէն կը զարնէ, ուստի ալ դէմ դնելն անկարելի համարելով իրենց մեռելներով լեցուած գեղը թող տուին եւ անտառին մէջ քաշուեցան: Հասարակածի կողմերն ար-

շալոյս չունին. դեռ ամէն կողմ խոր մթուծեան մէջ գտնուած ժամանակն, արեգակն յարկարծ հորիզոնէն վեր բարձրացաւ իբրեւ հետաքրքիր հանդիսատես մ'որ յաղթականաց իր բարեմաղթութիւններն ընել կ'ուզէ: Ռեմոն կոմսն օրուան լոյսն իր օգտին գործածելով՝ սկսաւ խրճիթէ խրճիթ պտըտիլ եւ Տերբրեմոն կոմսը փնտռել: Իրմէ ուրիշ ռոգը ասոր վրայ մտածած էր. ամէն մարդ կը պատրաստուէր դէպ ի ծովին կողմը գացող ելուզակաց հետ երկրորդ պատերազմ մ'ընել:

Գեռ գեղին մէջ մնացած կանայք ու տղաք Ռեմոնին ոտքը կ'իյնային եւ իրմէ գթութիւն կը խընդրէին. կոմսը զիրենք իր թարգմանին ձեռքովը կը մխիթարէր եւ Տերբրեմոնին վրայ տեղեկութիւններ կը հարցընէր: Աս կերպով գեղին մէկ մասը պտրտելով՝ իրենց դիմացը պատահեցաւ Պրըզոնէն աղատած երկու մալայեցի աղջկանց հայրն՝ որ ինչպէս ինքը կը հաստատէր, իր ազգակիցներուն հետ չէր ուզած փախչիլ, որպէս զի չստիպուի իր աղջկանց պաշտպաններուն դէմ զէնք գործածել: Ռեմոն մեծ յոյս ունեցաւ որ աս մարդէն Տերբրեմոնին վրայ տեղեկութիւն կրնայ առնուլ, եւ իր թարգմանին ձեռքովն անոր զանազան հարցումներ ըրաւ: Սակայն թարգմանը մալայեցի ծերունւոյն խօսքը լսելէն ետքը խորունկ հառաչանք մ'ըրաւ եւ Ռեմոնին դառնալով՝ ըսաւ.

— Տերբրեմոն կոմսը եօթն ամիս է որ մեռեր է. եթէ կենդանի ըլլար, Մալայեցիք անտարակոյս զինքը կու տային, վասն զի անոնք իրենց խոստման դէմ երբեք չեն գործեր: Թէպէտ եւ աս խօսքս շատ ստոյգ կ'երեւար, սակայն Ռեմոն միայն ասով գոհ չեղաւ այլ ուզեց յայտնի նշանով մը Տերբրեմոնին մեռած ըլլալուն համոզուիլ, ուստի իր քննութիւններն յառաջ տարաւ: Գերի աղջկանց հայրն անոր միտքն իմանալով թարգմանին ձեռքովն ըսաւ.

— Մեր գլխաւորին խրճիթն հոս մօտ է, անոր մէջ Տերբրեմոն կալանաւորին ամէն բաները պահուած են, որովհետեւ մեր ընկերներն յոյս ունէին որ անոնցմով կրնան շատ բան շահիլ:

— Երթանք զանոնք անձամբ տեսնենք, պատասխանեց Ռեմոն:

Օտերուենին աս խնդրոյն դէմ տհաճութեան ձեւ մ'ըրաւ:

— Ի՞նչ է իր տհաճութեան պատճառն, հարցուց կոմսը թարգմանին:

— Իր անձին եւ իր երկու դուստրներուն համար պաշտպանութիւն կը խնդրէ, պատասխանեց թարգմանն, որովհետեւ իր ցեղապետին տան մէջը քննութիւն ընելովն իր ազգակցաց առջեւ իբրեւ մատնիչ պիտ'որ համարուի եւ ալ հոս ապահով չիկրնար ըլլալ:

— Ի՞նչ իրեն որ զինքն իր աղջիկներովը Պրդոնին մէջ կ'առնունք:

Սալայեցին աս խօսքը մեծ ուրախութեամբ լսեց եւ անմիջապէս սկսաւ Ռեմոնին առաջնորդել: Կոմսին հարկ էր աճապարել որ իր գործքը շուտով լմնցընէ եւ նորէն Սիւրգուֆին քովը դառնայ, վասն զի անիկայ նոր կռուի մը կը պատրաստուէր: Ցեղապետին խրճիթն իր բնակիչներէն բոլորովին լքեալ էր. բոլոր կարասիքը քանի մը յարդէ անկողիններ եւ ափիոն խմելու գործիքներ էին: Ռեմոն ամէն կողմ աղէկ փնտռելով՝ վարագուրի մ'ետեւը ծովական պաշտօնակալի մը նշանազգեստն եւ ուրիշ քանի մ'եւրոպական ձեռակերտներ գտաւ, որոնց մէջ կաշիէ գեղեցիկ տուփ մ'ալ որ Աւորորա կոմսուհւոյն պատկերը կը բովանդակէր: Ասոնց ամէնը հետն առած մալայեցի ծերունւոյն եւ անոր երկու աղջկանց հետ փութաց եկաւ Սիւրգուֆին քովն եւ անոր ամէն բան իմացուց:

— Խեղճ Տեբրեմոն, գոչեց նաւապետն. իր մահուան վրայ պիտ'որ սգանք երբ որ ժամանակ ունենանք. բայց հիմայ միայն զմեզ պէտք ենք մտածել: Դեռ մեր գործքը գլուխ հանած չենք: Իմ մարդիկներուս ամենէն քաջընթացը լրտեսելու խրկեցի եւ իր ետ դառնալուն կը սպասեմ:

Սակայն երկայն ժամանակ անցաւ եւ լրտեսը դեռ չէր երեւար. Սիւրգուֆին համբերութիւնն սկըսաւ սպառիլ:

— Իր պստաւի ուշանալուն վրայ ինչ կը խորհիս, հարցուց Ալպան Ռըվէին:

— Կը խորհիմ թէ պատասխանեց անիկայ, խորունկ հառաչանքով մը, մենք ամենքնիս Գիմորի մէջ պիտ'որ մնանք:

— Ասով ինչ կ'ուզես ըսել:

— Անապետ աս կղզւոյն վրայ երկու ցեղեր կ'ապրին որոնցմէ մէկն ինք զինքն Երկաթի ցեղ կ'անուանէ իսկ միւսը Պղնձի ցեղ. ասոնք իրարու հետ աւազակութեան ընկեր են . . . : Պրըդոնին թնդանօթները Մալայեցւոց նաւակներուն դէմ գործք մը գործեցին:

— Կրնաս ապահով ըլլալ որ ան նաւակներն ալ չկան. իմ թնդանօթաձիգներս զանոնք կտոր կտոր ըրած են. թնդանօթներն ալ չեն լսուիր, ուստի ըսել է որ բանը լմնցած է. ես իմ մարդիկներս կը ճանչնամ:

— Իսոյց ձեր թնդանօթաձիգները հրուանդանին միւս կողմը բան մը չգործեցին, ուր Պղնձի ցեղին չորսհարիւր նաւակները ծովեզերաց քով շարուած կը կենան: Աս բանս շատ աղէկ գիտեմ, իմ գերեզմանաւթիւն ըրած ժամանակս անձամբ տեսած եմ:

— Կ'իմանամ ինչ կ'ուզես ըսել, պատասխանեց Սիւրգուֆ, եւ քիչ մը լուռ կենալէն ետքն աւելցուց: Քիչ մը ժամանակ ալ մեր լրտեսին ետ դառնալուն պէտք ենք սպասել: Իրեն հրամայեցի որ ամէն տասներորդ ծառին վրայ դանակով նշան մ'ընէ. եթէ աս զգուշութիւնն ի գործ դրած է, ճամբան դիւրաւ կրնայ գտնել:

Արեգակն երկնից կամարին վրայ բարձրացած էր եւ իր բոցեղէն ճառագայթները Պրըդոնին նաւաստեաց վրայ կ'արձակէր՝ որոնք անշարժ կեցած՝ իրենց նաւապետին կը նայէին: Ալպան՝ որ միշտ Սիւրգուֆին քովը կը կենար եւ աս արշաւանաց ժամանակ անոր խորհրդականն եղած էր, ըսաւ իրեն. Ինձի կ'երեւայ թէ փախչող ելուզակները հարիւրի չափ են, ուստի եւ դեռ մեր դիմացը չորեքպատիկ աւելի

Թշնամի ունինք: Աս տեղեկութիւնն արի նաւապետին ամենեւին վախ կամ հոգ մը չպատճառեց. վասն զի ինքն ապահով էր որ իր քաջերուն հետ արծուոյ պէս Թշնամւոյն վրայ խոյանալով շատ դիւրաւ կրնայ անոնց բազմութիւնը ճեղքել եւ իր նաւն երթալու ճամբայ բանալ: Սակայն ուրիշ խորհուրդ մ'իրեն քիչ մը հոգ ու կասկած կու տար. կրնար ըլլալ որ խորամանկ ելուզակները ժայռերուն մէկ խորշին մէջ դարանի մտնէին եւ իրենց անցած ժամանակն՝ առանց տեսնուելու իրենց մեծ վնաս հասցընէին:

Անհամբերութեամբ սպասուած լրտեսը վերջապէս ետ դարձաւ. իր մարմնոյն ամէն կողմէն հեղեղի պէս քրտինք կը վազէր. ոտուրներն արեամբ ներկուած էին: Բոլոր նաւաստիք իր բոլորտիքը շարուեցան որպէս զի իր բերած լրերը լսեն: Լրբերը քիչ մը կենալով շունչ առնելէն ետքն՝ սկսաւ իր տեսածները պատմել:

— Հարիւրի չափ ելուզակաց գնդի մ'ետեւէն գացի, որոնք իրենց նաւակներուն խորտակիլն ու կտոր կտոր ըլլալը տեսնելէն ետեւ, հրուանդանին քովի լեռն ելան եւ անոր ետեւի կողմն աներեւոյթ եղան. ասով իրենց խրճիթներէն եւ ընտանիքէն այնպէս հեռացան, իբրեւ թէ մեր յարձակումն իրենց ամենեւին ծանօթ չըլլար:

— Աս ալ այսպէս հաշուած էի, գոչեց Սիւրգուֆ, իմ թնդանօթաձիգներս ինձի շատ աղէկ օգնեցին. եւ Ալպանին կռնակը զարնելով աւելցուց.

— Իրաւունք ունիս, Ալպան, հիմայ խնդիրը շատ պայծառ կը տեսնեմ: Եւ ոչ վայրկեան մը պէտք ենք կորսնցընել . . . : Բարեկամք պէտք ենք անմիջապէս մեր լրտեսին նշան դրած ծառերուն ուղղութեամբը դէպ ի ծովեզը ճամբայ ելլել: Ո՛ր են ձեր մէջէն երկու ամենէն զօրաւորները: Սա երկու աղջիկներն՝ որոնք չեն կրնար մեզի հետեւիլ գրկերնիդ առէք եւ շուտով յառաջ քալենք:

Քիչ ժամանակուան մէջ բոլոր գունդը ծովեզերք հասաւ. անմիջապէս Պրըդոնին մակոյկները ցա-

մաք մօտեցան եւ զիրենք նաւ տարին: Ամբողջ ծովածոցը խորտակուած նաւակներուն բեկորներովը ծածկուած էր:

— Հատ աղէկ զարկեր էք, ըսաւ Սիւրգուֆ իր թնդանօթածիգներուն, ձեզի շնորհակալ եմ:

Ղաթախտութեամբ՝ ծովուն երեսը հայելոյ պէս շիտակ էր. եւ ոչ թեթեւ հով մը կը շնչէր. Պրըզոնին առագաստները կայմերուն վրայէն կախուած՝ բոլորովին անշարժ կը կենային: Նաւապետն հրաման տուաւ նաւը մակուկին կապել եւ թի քաշելով զանիկայ ծովածոցէն դուրս հանել. կը յուսար որ բաց ծովուն վրայ կրնայ յաջող հով գտնել: Ալպան աս գործողութեան ժամանակ մեծ անհանգրստութիւն մը կը ցուցնէր եւ իրենց վտանգաւոր վիճակի մէջ ըլլալն իր ընկերներուն կ'իմացընէր: Նոյն իսկ Սիւրգուֆ վտանգին մեծութիւնը յայտնի կը տեսնէր, սակայն իր մարդիկները չվհատեցընելու համար զուարթութեամբ իր թնդանօթածիգներուն մօտեցաւ եւ ըսաւ:

— Գնդերն թնդանօթներուն մէջէն հանեցէք, եւ անոնց մինչեւ բերանը պզտիկ գնդակներով լեցուցէք:

— Ղաւապետ, ան բանն արդէր ըրած ենք, պատասխանեց իրենցմէ մէկը. քիչ մը յառաջ մեծ վախ ունէինք որ ելուզակները նաւուն վրայ յարձակում պիտ'որ ընեն, անոր համար նաւուն ամէն կողմն զգեստներ ու խուրեր կախեցինք եւ գոփսական գղղղիւն մ'ըրինք, բայց զգուշութեան համար նաեւ թնդանօթները գնդակներով լեցուցինք: Ծովահէնք ասկէ խաբուեցան եւ զմեզ շատ զօրաւոր կարծելով՝ իրենց դրացիներն օգնութեան կանչելու գացին:

— Ըն դրացիներուն ալ մեր թնդանօթներուն երաժշտութիւնը լսել պիտ'որ տանք, ըսաւ Սիւրգուֆ կատարեալ հանդարտութեամբ:

ԺԵ.

Պրըդոն՝ զինքը քաշող մակուկին օգնութեամբ չհրուանդանին ծայրը հասաւ. բոլոր նաւաստիք իրենց մտադրութիւնը ծովեզերաց հարաւային կողմը դարձուցած էին, որովհետեւ ան կողմն իրենց շատ մօտ էր եւ ծովահէնները կրնային անկէ դիւրաւ յարձակում մ'ընել: Ծովուն երեսը դեռ իր հանդարտութիւնը կը շարունակէր նոյնպէս օդը կատարեալ անշարժութեան մէջ էր: Բայց յանկարծ ծովեզերաց կողմը ճերմակ փրփուր մը սկսաւ ջրին երեսը ծածկել. քիչ մ'ետքն սկսան թիակներու ձայներ լսուիլ, եւ քանի որ թշնամին աւելի յառաջ կու գար, անհամար նաւակներու բազմութիւն մը հետզհետէ երեւան կ'ելէր, բայց անոնց մէջ ամենեւին մարդ չէր տեսնուեր. նաւակաց բոլորտիքը ծովն յուզման մէջ էր, բայց անկէ քիչ մը հեռու կապուտակ գորգի կը նմանէր:

Նաեւ ամենաքաջ նաւաստիներն, որոնք շատ անգամ Մալայեցի ծովահէններու հետ գործք ունեցած են, չեն կրնար այսպիսի դէպք մը հանդարտ սրտով տեսնել: Սիւրգուֆին նաւաստիներն սկսան իրենց երեսին վրայ այլայլութեան նշաններ ցուցնել. սակայն իրենց արի նաւապետին անվհեր կեցուածքն ու հանդարտութիւնն իրենց նոր զօրութիւն ու սիրտ տուաւ, եւ ամենքը քաջութեամբ դէմ դնելու պատրաստուեցան:

Պոռնէյի ծովեզերքն եւ անոր մօտաւոր ծովերուն մէջ հողմախաղաղ ժամանակ ծովահէններէն յարձակում կրող նաւերը մեծ վտանգի մէջ կ'իյնան: Եթէ իրենց կողերը բարձր չեն եւ իրենց մէջ բազմաթիւ նաւաստիներ ու թնդանօթներ չունին, իրենց ազատութիւնը շատ դժուարին է: Ելուզակաց գրեթէ ծովուն երեսին հետ հաւասար նաւակներն հասարակօրէն երեք քաջ սպառազէններ կ'ունենան՝ որոնք շատ անգամ ամենեւին չեն երեւար, վասն զի նաւակներուն քովէն լողալով յառաջ կ'երթան: Ծովահէնք աս նաւակները նախ իրենց կողոպտելու

Նաւին բոլորտիքը հեռուանց բոլորակ ձեւով կը շարեն եւ կամաց կամաց նոյն բոլորակը պզտիկցընելով՝ անոր կը մօտենան. երբ որ բաւական մօտ կու գան, ջրին մէջ կ'ընկղմին, լողալով նաւուն տակը կը հասնին, անոր պատուհաններէն ու թնդանօթի ծակերէն կատաղի օձերու պէս ներս կը յարձակին եւ իրենց դիմացն ելլող նաւաստիները կը ջարդեն: Այսպիսի արշաւանաց ժամանակ հասարակօրէն մէկ նաւավարի դէմ հարիւր ելուզակ կու գան, որով պաշտպանողը թէպէտ եւ դիւցազնական քաջութեամբ պատերազմի, հարկ է որ վերջապէս ընկճի ու յաղթուի:

Ելուզակաց նաւակները զարմանալի կարգաւորութեամբ մ'իրենց շրջանակը կազմեցին. Պրըդոն բարակ եւ սեւ բոլորակ գծի մը միջավայրը կ'երեւար: Սիւրգուֆ արտաքոյ կարգի հանդարտութեամբ խաւրսիին քովը նստած՝ իր ծխափողը կը լեցընէր, իբրեւ թէ նաւական հանգիսի մը մէջ ըլլար. իր թընդանօթաձիգները՝ վառած պատրոյգները ձեռքերնին բռնած՝ իրենց թնդանօթներուն քով կը կենային. միւս նաւաստիները մատերնին իրենց հրացաններուն հրահանը դրած՝ պատրաստ կեցած էին: Ամէնն ալ վտանգին մեծութիւնը յայտնի կը տեսնէին, սակայն եւ ոչ մէկուն երեսը վախի նշան մը կ'երեւար:

Հանկարծ զօրաւոր ձայն մը լսուեցաւ որ թընդանօթաձիգներուն կը հրամայէր մտադրութեամբ նշան առնուլ եւ հրազէններուն բերանը դէպ ի վար ուղղել: Թնդանօթներն սկսան որոտալ: Սակայն ծովահէնք առանց իրենց դէմ արձակուած մահաբեր գնդակներուն միտ զնելու յառաջ կու գային եւ հետզհետէ իրենց նաւակներուն կազմած շրջանակը կը պզտիկցընէին: Հովին հանդարտութիւնը դեռ կը շարունակէր. Պրըդոն ծովուն երեսը գամուածի պէս անշարժ իր տեղը կը կենար: Աս միջոցիս ծովահէնք իրենց դիրքը փոխեցին, տեսնելով որ իրենց թշնամւոյն նաւը պատերազմական եւ ոչ թէ վաճառականի նաւ է՝ որ իր թնդանօթներովն անդադար իրենց նաւակները կը խորտակէ: Իրենց բռնած բոլորակ դիրքը թող տալով՝ ելուզակներն իրենց նաւե-

րոմն երկու գունդ բաժնուեցան՝ որոնց մէկը Պրըդոնին ցուկին դիմացն իսկ միւսը ղեկին կողմը կեցաւ եւ սկսաւ այնպէս յառաջ գալ առանց թնդանօթներէն վնաս կրելու: Եթէ Պրըդոն թեթեւ հով մ'ունենար եւ կարող ըլլար քիչ մը շարժիլ, ծովահէններուն աս դիրքն իրենց մեծ վնաս կը բերէր. սակայն աս անշարժութեան մէջ կարող չէր թշնամոյն դէմ իր թնդանօթները գործածել եւ ինքը մեծ վտանգի մէջ էր:

Երբ որ տեսաւ Սիւրգուֆ որ իր նաւն երկու կողմանէ յարձակում կը կրէ, մակոյկ մը ծով իջեցուց, Պրըդոնն անոր կապել տուաւ եւ թիափարելով անոր կողերը թշնամոյն երկու նաւակախմբերուն դարձրնել տուաւ որով թնդանօթներն առաջին անգամէն աւելի ազդեցութեամբ սկսան գործել ու բազմաթիւ նաւակներ խորտակել ու փշրել: Սակայն ելուզակները խորտակուած նաւակներուն կտորներն իբրեւ վահան գործածելով անոնց ետեւի ծայրէն բռնած՝ սաստիկ արագութեամբ յառաջ կու գային. նոյնպէս անվնաս մնացած նաւակներն իրենց արագութիւնը կրկնապատկեցին. ծովուն երեսն անշարժ կեցած վառօդի ծուխը զիրենք Պրըդոնին նաւաստիններուն աչքերէն ծածկեց եւ այսպէս անկէ ետքն արձակուած թնդանօթներն իրենց ուղղութիւնը չկորնալով գտնել՝ ոչինչ վնաս կ'ընէին: Արդէն ծովահէնք Պրըդոնին բաւական մօտեցած էին, երբեմն երբեմն իրենց թխաբանգուր գլուխները ջրին երեսին վրայ կ'երեւային, բայց փութով նորէն աներեւոյթ կ'ըլլային. ալ ազատութեան հնարք չկար. քանի մը վայրկեան ետքը Պրըդոն իր ծածկին վրայ հինգհարիւրէն աւելի ելուզակներ պիտ'որ տեսնէր եւ անշուշտ անոնց կատաղութեան պիտ'որ մատնուէր:

Սիւրգուֆ արդէն աս քանիս նախատես ըլլալով՝ պատրաստուած էր վերջին վտանգին ժամանակ նաւուն վառօդանոցին կրակ տալ եւ այնպէս պատուաւոր մահուամբ մեռնիլ քան թէ ան կատաղի գազաններուն ձեռքն իյնալ եւ գաղղիական դրօշն անարգել տալ. ասոր համար էր որ իր ծխափողը

միշտ վառած կը պահէր: Սակայն մտածելով որ ասով ինքն իր քաջ նաւաստիներուն կորստեան պատճառ պիտ'որ ըլլայ, նոյն խորհրդէն ետ կեցաւ եւ որոշեց քաջութեամբ մինչեւ վերջին շունչը կռուիլ:

— Տղաք, պոռաց իր նաւաստիներուն որոտացող ձայնով մը, տապարները ձեռքերնիդ. թնդանօթածիւղք, թնդանօթի ծակերուն փեղկերը գոցեցէք:

Եւ ժամանակս գազանակերպ ելուզակաց յառաջապահները Պրըդոնին տակը հասած էին եւ իրենց մագլաձեւ մատուրներն անոր կողին կռթնցուցած. աջ ձեռքով շողուն դաշոյնները կը ճօճացընէին. իրենց ունալովն եւ կատաղի աղաղակաւ կը փութացընէին ետ մնացող գնդերն որոնց բազմութիւնը քիչ մը հեռու ծովուն երեսը կը նշմարուէին երբ որ շունչ առնելու համար իրենց գլուխը դուրս կը հանէին:

Սիւրգուֆ արեւէն չորցած չուան մ'առաւ, մէկ ծայրը վառեց եւ խարիսխ քաշելու անուին վրայ դրաւ. անկէ ետքը քաջալերիչ ձայնով մը պոռաց.

— Տղաք, նաւուն երկու կողմը ձեզի մէյմէկ տեղ առէք. ինձի համար ալ տեղ մը թող տուէք. հիմայ պէտք է որ երկու ձեռքով գործեմ:

Նաւուն վրայ յարձակումն անոր ամէն կողմանէ սկսաւ. հարիւրի մօտ ելուզակներ որոնք իրենց միւս ընկերներէն յառաջ Պրըդոնին քովը հասած էին, մագլցելով անոր վրայ սկսան ելլել դաշոյններն իրենց ահռանքուն մէջ բռնած. նաւուն բովանդակ եզերքը զարհուրելի պատերազմ մ'սկսաւ: Ռեմոն կոմսը ղեկին քովն հանդարտ նստած էր. ան ամէն ելուզակներն որոնք ան կողմանէ նաւուն վրայ ելլել ուզեցին, իր ահագին սրէն զօրաւոր հարուած մ'ընդունելով՝ ծովուն մէջ ինկան: Ամէն կողմ տապարներու բախման եւ ծովուն մէջ ինկող մարմիններէն պատճառած ժքթման ձայնը կը լսուէր. գրեթէ ամէն ելուզակաց ձեռքն՝ որոնք նաւուն եզերքն երեւցան, տապարի հարուածէ մը կտրեցան: Սիւրգուֆ տասը հոգւոյ պէս կը գործէր. իր արագ շարժումներովը նաւուն ամէն կողմը ներկայ կը գտնուէր. ուր որ իր երկաթեայ լախտին ծայրը վար կ'իջնար, ջախջախած

Ծովաճէն մը ծովուն ալեաց մէջ կ'իյնար: Յուսահատութիւնն՝ արդէն զօրաւոր ու քաջ նաւաստիներուն աւելի եւս զօրութիւն ու սիրտ տուած էր. այնպէս կ'երեւար թէ Պրըդոնը պաշտպանողներն ամբողջ բանակ մըն են եւ ոչ թէ քսան նաւաստի: Ելուղակաց գնդերն հետզհետէ կռուոյն տեղը հասան եւ նաւուն վրայ ելլելու ճիգը կրկնապատկեցին, բայց կարող չեղան զանիկայ պաշտպանող քաջերուն պղնձէ պարիսպը խրամատել:

Սակայն ծովահինաց բուն բանակը դեռ պատերազմին ասպարէզը հասած չէր. իրենց խորամանկ առաջնորդը յառաջ քաջաց գունդ մը խրկած էր որ Պրըդոնին սակաւաւոր նաւաստիներն անոր հետ կռուելով յոգնին, եւ ետքն ինքն իր բուն գնդովն անոնց կարող ըլլայ դիւրաւ յաղթել: Սիւրգուֆին քաջերն եւ ոչ վայրկեան մը հանգչելու ժամանակ ունէին. հարկ էր անդադար իրենց զինուց հարուածները յարձակողաց վրայ կարկտի պէս տեղալ. հետզհետէ քաջ նաւաստեաց զօրութիւնը կը սպառէր, ալ կարելի չէր աս անհաւասար պատերազմն երկայն ժամանակ շարունակել:

Սիւրգուֆ որ ժամանակ ժամանակ քննող աչօք խարսխին անուին վրայ պրող չուանին կը նայէր, յանկարծ ուրախութեան ձայն մ'արձակեց:

— Տղաք, պոռաց որոտացող ձայնով մը, երկինք մեզի օգնական է. քաջութեամբ դիմացէք. քիչ մը ժամանակ ալ դիմացէք. երկու ձեռքով զարկէք. անիծեալները գլխով ետ մղեցէք:

Ուրախութեան պատճառը պզտիկ երեւոյթ մըն էր. պրող չուանէն ելած ծուխն՝ որ մինչեւ հիմայ շիտակ երկինք կը բարձրանար, սկսած էր դէպ ի մէկ կողմը ծռիլ. ծովուն շիտակ երեսը ծաղկաձեւ ալիքներ սկսան երեւալ, առագաստներէն ու չուաններէն խոր խարշափիւն մը կը լսուէր. նրբադրօշներ կայմերուն ծայրը թեթեւ շարժում մը կը ցուցնէին:

— Հով, հով, գոչեցին միաբերան բոլոր նաւաստիք: Իրենց յոգնութիւնը բոլորովին աներեւոյթ

եղաւ. սպանիչ գործիքները դարբնաց ուռներու պէս աւազակաց ծովէն դուրս ելլող զզուելի գլուխներուն վրայ անդադար կ'ելլէին կ'իջնային: Քաղցրաշունչ սղոխ մը պատերազմողաց տաքցած ճակատը զովացուց: Նաւն սկսաւ շարժիլ:

Նովէն կատաղի աղաղակ մը հնչեց եւ նաւաստեաց ուրախութեան ձայներուն պատասխան տուաւ. ծովահէնք իրենց որսը կորսնցընող վագրներու պէս կատաղութեամբ կ'ոռնային ու կը փրփրէին: Պրըդոն թշնամեաց նաւակախմբէն բաւական հեռացած էր. Սիւրգուֆ մտածեց հիմայ հովն իր օգտին գործածել եւ ինքն ելուզակաց վրայ յարձակելով իր նաւովն անոնց նաւակներուն վրայէն անցնիլ եւ ամէնն ալ ծովուն յատակն իջեցընել. բայց չուզելով բախտին յաջողութիւնը չարաչար գործածել, աս խորհրդէն ետ կեցաւ: Իր քաջ նաւաստիներն ազատած էին եւ ասիկայ առ այժմ իրեն բաւական էր: Նաւուն ծածկը պատերազմին պատճառած զարհուրելի նշաններէն մաքրուելէն ետքն, իւրաքանչիւր նաւաստիք իրենց սովորական գործքերն սկսան կատարել, իբրեւ թէ ամենեւին բան մը պատահած չըլլար: Իրենց արի նաւապետն ամէն մէկուն ձեռքը թօթուելով իր շնորհակալութիւնն յայտնեց, եւ ասիկայ իրենց բաւական վարձք եղաւ:

ԺԶ.

Հովն յաջող էր. Պրըդոն զուարթութեամբ դէպ ի ճափա կը յառաջանար. երկու մալայեցի աղջիկներն եւ իրենց ծերունի հայրը նաւուն խցերէն ուր պատերազմին ժամանակը փակուած մնացած էին, վեր բերուեցան եւ Սիւրգուֆին հրամանաւն իրենց ամէն հարկաւոր բաներն աղէկ հոգացուեցան: Ծովահէնք, արիւնահեղ պատերազմը, քիչ մը յառաջ սպառնացող վտանգն, այս ամենայն բոլորովին մոռցուած էին. Պրըդոնին վրայ ուրախութիւնն ու զուարթութիւն մը կը տիրէր: Սակայն Ռեմոն կոմսը քիչ մը հոգի մէջ էր, որովհետեւ հիմայ հարկ էր Աւրո-

րա կոմսուհւոյն իր ամուսնոյն մահը ծանուցանել: Աս
բանիս վրայ Սիւրգուֆին հետ խորհրդակցելով որո-
շեցին՝ որ ինքը նաւապետը կոմսուհւոյն թուղթ մը
գրէ եւ անոր մէջ համառօտիւ բանն անոր իմացընէ:
Պրըդոն Գալիմային նաւահանգիստը մօտեցաւ. Սիւր-
գուֆ նամակը գրեց եւ իր նաւաստիներէն մէկուն
յանձնեց որ ժամանակաւ Հնդկաստանի մէջ լողացող
թղթատարութիւն ըրած էր, եւ ըսաւ. Աս նամակը
Գալիմա պիտ'որ տանիս, հոն Տափիտսոնին տունը
տեղեկացիր եւ անձամբ Աւրորա կոմսուհւոյն ձեռքը
տուր: Ժամանակ մի կորսնցընէր քու ետ դառնալուդ
կը սպասեմ:

Թղթատարը նամակը թիթեղէ տփի մը մէջ
դրաւ, չուանով մը վզէն կախեց եւ ծով նետուելով՝
սկսաւ դէպ ի ցամաք լողալ: Սիւրգուֆ եւ Ռեմոն
ասոր ետ դառնալուն կը սպասէին որ իրենք ալ ցա-
մաք ելլեն եւ սգաւոր կոմսուհին մխիթարեն: Սակայն
երկու ժամ անցաւ եւ դեռ թղթատարը չէր երե-
ւար — գիտեն ընթերցողք որ Տափիտսոնին տունն
այրած էր եւ Աւրորա նոյն ժամանակը Սամարանկ՝
Վանտրուզենին տունը կը գտնուէր — : Նաւապետն ու
կոմսը մեծ անհամբերութեամբ նաւուն ծածկին վրայ
կ'երթեւեկէին եւ աս յապաղման վրայ զանազան
խորհրդածութիւններ կ'ընէին: Գիշերն անցաւ. արե-
գակն հորիզոնէն վեր բարձրացաւ, բայց դեռ աս
գաղտնիքը լուծուած չէր, թղթատարը դեռ չէր
դառնար. երկու բարեկամաց կասկածն եւ անձկու-
թիւնն աւելի եւս սաստկացաւ:

Սիւրգուֆին թղթատարը Գալիմա գալով եւ
իմանալով որ Տափիտսոնին տունն այրած է եւ Աւ-
րորա նոյն ժամանակը Սամարանկ կը գտնուի, անմի-
ջապէս ճամբայ ելաւ հոն երթալու. նոյն ժամանակը
չորս դատապարտեալք իրենց պահպանութեան ժա-
մանակը լմնցուցած էին եւ կը պատրաստուէին Սա-
մարանկ իրենց միւս ընկերներուն քովն երթալ.
Թղթաբերն ասոնց ընկերացաւ ու բոլոր գիշերն ան-
տառներուն մէջ քայլելով՝ առտուանց Վանտրուզենին
տունը հասաւ:

Հոն պարտեզին մէջ տեսաւ ազնուական օրիորդ մ'որ ծաղիկներուն ջուր կու տար: Ասիկայ պիտ'որ ըլլայ Աւրորա կոմսուհին մտածեց ինքն իրեն, աս անապատին մէջ ուրիշ Եւրոպացի տիկին չիկրնար գտնուիլ. եւ յարգութեամբ անոր մօտենալով նամակը յանձնեց:

() օրիորդն որ Տաւիտսոնին երէց դուստրն Աւգոստան էր, հասցէն կարդալէն ետքը, Քիչ մը սպասէ, ըսելով Աւրորային խուցը գնաց եւ նամակն անոր անկողնոյն վրայ դրաւ, որովհետեւ կոմսուհին դեռ կը քնանար, եւ զգուշութեամբ դուրս ելաւ:

— Եւ է, հիմայ կրնաս երթալ, ըսաւ թըղթաբերին եւ սկսաւ ինքը նորէն ծաղիկները ջրելն յառաջ տանիլ: Թղթաբերն իրեն յանձնուած գործքը յաջողութեամբ կատարելուն վրայ ուրախացած՝ անմիջապէս ճամբայ ելաւ Գալիմա դառնալու:

() րուան կէսն արդէն անցած էր. Սիւրգուֆ կը պատրաստուէր երկրորդ նաւաստի մ'ալ խրկել որ իր թղթատարին ուշանալուն պատճառն իմանայ. բայց նոյն ժամանակն արդէն անիկայ ծովեզերք հասած էր եւ անմիջապէս ծով նետուելով եւ ալիքները պատառելով, սաստիկ արագութեամբ դէպ ի Պրըդոն կը լողար: Իր ընկերները զինքն ուրախութեան աղաղակներով ընդունեցան:

— Ի՞նչ է քու պսչափ ուշանալուդ պատճառն, հարցուց իրեն Սիւրգուֆ անհամբերութեամբ մը. նամակն Աւրորային ձեռքը տուի:

— Ա՛յո՛ նաւապետ, պատասխանեց նաւաստին, եւ պատմեց իրեն թէ ինչպէս Տաւիտսոնին տունն պրած ըլլալով՝ ստիպուեցաւ մինչեւ Սամարանկ երթալ:

— Կոմսուհին ո՞ր տեսար:

— Նաւապետ զինքն իր պարտեզին մէջ գտայ ուր ծաղիկներուն ջուր կու տար:

— Նամակը կարդալէն ետքն ի՞նչ ըսաւ:

— Եւ է հիմայ կրնաս երթալ, ըսաւ եւ սկսաւ նորէն ջուր տալը շարունակել:

Սե՛ծ տհաճութեամբ լսեց Սիւրգուֆ աս խօս-

քը, եւ թղթաբերն իր տեղը խրկելէն ետքն Ռեմոնին դառնալով՝ Ամենեւին չէի կարծեր, ըսաւ, որ կոմսուհին իր ամուսնոյն մահուան վրայ այսչափ անտարբերութիւն ցուցընէ: Աս բանս զիս շատ զայրացուց, ուստի ամենեւին չեմ ուզեր զինքն նորէն տեսնել: Ռեմոն որ Աւրորային բնութիւնն աղէկ իմացած էր, շատ ջանաց զնաւապետն համոզել որ աս բանիս մէջ սխալ մը կայ եւ հարկ է նախ իրն աղէկ քննել, բայց պարապ տեղ:

— Հիմայ, ըսաւ իրեն Սիւրգուֆ դէպ ի Սամարանկ կը նաւարկենք, հոն զքեզ ցամաք կը հանեմ եւ անկէ ետքն երկայն ժամանակուան համար իրարմէ կը բաժնուինք: Քառորդ մ'ետքը Պրըդոն յաջող հովով Գալիմային նաւահանգստէն ելաւ եւ սկսաւ դէպ ի Սամարանկ նաւարկել:

Արեւելեան Հնդկաստանի ընկերութեան «Սդար», անուն գեղեցիկ երեքկայմ նաւն աս ժամանակս հարուստ վաճառքով լեցուած Փիլիպեան կղզիներէն ելած էր եւ ուռուցեալ առագաստներով Պադաւիա կ'երթար. իր բազմաթիւ քաջ նաւաստիներն եւ 18 թնդանօթները կարող էին զինքը մալայեան ծովահէններէն պաշտպանել: Սակայն Սամարանկին ծովեղերքն անցնելէն ետքն ալ Դիմորի, Պոռնէյի եւ Չելեպեան կղզեաց աւազակներէն վախ չունէր: Բայց յանկարծ նաւուն պահապանը նշան տուաւ թէ արեւմտեան կողմը նաւ մը կ'երեւայ: Նաւապետն իր դիտակը ձեռք առաւ եւ Սիւրգուֆին անունն՝ թէպէտ եւ շատ ցած ձայնիւ արտաբերուեցաւ, նաւուն մէջ գտնուող ճամբորդաց եւ վաճառականաց մեծ ահ ու դող պատճառեց: Սդարին քաջ թնդանօթաձիգներն սկսան ցնծալ որ իրենց քաջութիւնը ցուցընելու առիթ մը գտան. անմիջապէս ամէնն ալ իրենց որոշեալ տեղերը փութացին եւ պատրաստուեցան իրենց դրօշին պատիւը պաշտպանել:

Պրըդոնին մէջ մեծ ցնծութիւն եւ զուարթութիւն կը տիրէր. Փիլիպեան կղզիներէն եկող երեքկայմ մ'անշուշտ ճշմարիտ գանձատուն մը պիտ'որ ըլլար: Սիւրգուֆ յարձակման ամէն կարգադրու-

թիւններն անմիջապէս ըրաւ. իր դէմքին վրայ յայտնի կը տեսնուէր իր ուրախութիւնն: Ընտանութեամբ Ռեմոն կոմսին կռնակը զարնելով՝ Տէր կոմս, ըսաւ անոր, դեռ նաւու մը կարթիլն եւ առնուիլը տեսած չէ՞ք:

— Ոչ, նաւապետ, պատասխանեց կոմսը տհաճութեան ձեւով մը:

— Եւսօր առիթ պիտ'որ ունենաք այսպիսի հանդէս մը տեսնելու:

— Չեմ կրնար ձեզմէ ծածկել որ աս բանս ինձի հաճութիւն չի պատճառեր:

— Բարեկամ, դուք զարմանալի մարդ մըն էք. չեմ կրնար ըմբռնել թէ ինչ պատճառաւ Պրըդոնին իր պարտքը կատարելը ձեզի անհաճոյ պիտ'որ ըլլայ. եւ կամ մոռցա՞ք որ իմ նաւս պատերազմական նաւ մըն է:

— Նաւապետ, պատասխանեց Ռեմոն վեհութեամբ մը, ես բարեկամի մը հետ ըրած վիճաբանութիւնս անմիջապէս կը դադրեցընեմ երբ որ տեսեմ թէ անիկայ վէճի ժամանակ այլայլելու կը սկըսի, վախնալով թէ ան առթով բարեկամս կը կորսընցընեմ: Եթէ կ'ուզէք հանդարտութեամբ իմ խօսքերս լսել, ձեզի իմ տհաճութեանս պատճառը ծանուցանեմ:

— Իրաւացի խօսք լսելու ականջս միշտ պատրաստ է:

— Աւ ուրեմն. նաւապետ դուք ձեզի պարտք կը համարիք ամէն պատուաւոր վաճառականաց նաւերուն վրայ յարձակիլ եւ անոնց հետ զարնուիլ: Գիտէ՞ք որ այսպիսի նաւերուն մէջ շատ ճամբորդներ եւ ընտանիք կը գտնուին՝ որոնք կրնան պատերազմին մէջ վնասուիլ: Չէ՞ք կրնար աս անմեղաց եւ մարդկութեան սիրոյն համար գոնէ երբեմն այսպիսի նաւերը թողուլ որ իրենց ճամբան երթան:

— Հատ ուրախ եմ ձեր այս աղնուական խորհրդին վրայ. բայց հարկ է որ ես ալ ձեզի իմ պատճառներս ծանուցանեմ, որոնք զիս կը ստիպեն աս յարձակումներն ընելու: Նախ եւ յառաջ ես

Հոս երեսուն նաւաստիներ ունիմ որոնց ապրուստը հարկ է հոգալ. բայց ասոնք միայն չեն որ ինձմէ ապրուստի կը սպասեն. Պենկալայի մէջ շատ ծեր զինուորներ եւ բազմաթիւ ընտանիք կան որոնք պատերազմին պատճառաւ բոլորովին թշուառացած են, եւ օգնութեան կը կարօտին. Գաղղիա ասոնց աղաչանաց ամենեւին ականջ չի դնէր: Մարդկութեան սէրը չի պահանջեր որ աս ողորմելիներուն օգնութեան հասնուի: Ես ասոնց ամենուն թոշակ կապած եմ, բայց աս թոշակը միայն անգղիական վաճառականի նաւերուն աւարէն կրնամ հոգալ: Հիմայ կը հարցընեմ՝ ձեզի, տէր կոմս, պէտք է աս երեքկայմին վրայ յարձակիլ թէ ոչ:

Ուեմոն վեհութեամբ ոտք ելաւ եւ պատասխանեց. Նաւապետ ես իմ սուրս միշտ ձեր տրամադրութեան տակ ձգած եմ. աս դէպքիս մէջ ալ պատրաստ եմ զանիկայ ձեր ուղածին պէս գործածել, որովհետեւ կը տեսնեմ որ ձեր վախճանն աղնուական եւ պատուաւոր է:

Սիւրգուֆ զուարթութեամբ շնորհակալ եղաւ եւ փութաց իր նաւաստեաց քովն երթալ յարձակման հրամանները տալու համար: Պրըդոն ծովական թռչնոյ մը պէս ծովուն երեսէն սահելով յառաջ կ'երթար. նաւաստիներն այնպիսի հանդարտութեամբ կը գործէին, իբրեւ թէ պարզապէս նաւէն ցամաք ելլալու համար էին իրենց պատրաստութիւններն եւ ոչ թէ մօտաւոր բազմապատանգ պատերազմի մը համար:

Երկու նաւերն իրարու այնչափ մօտեցած էին որ առանց դիտակի Սգարին ամէն մէկ մասերն յայտնի կ'երեւային. իր կայմերն առագաստներով ծածկուած էին եւ իր կողերը թնդանօթի պատկառելի շարքեր կը ցուցնէին:

Սիւրգուֆ իր նաւաստիները ժողվեց եւ անոնց ըսաւ. Աս աւարը մերն է. անոր մէկ մասը Պրըդոնի նաւաստիներուն պիտ'որ բաժնուի, իսկ միւս մասը մեր աղքատներուն պիտ'որ ըլլայ. նաւապետն իր բաժնէն կը հրաժարի: Ասոր կը հաճիք:

Իողոր նաւաստիք ճանկաւոր տապարները վեր վերցուցին եւ միաբերան գոչեցին. Կեցցէ Սիւրգուֆ:

Կեցցէ Գաղղիա, պատասխանեց նաւապետն եւ սկսաւ տալ հարկաւոր հրամանները:

Պրըդոն Սդարին կողը մօտեցած էր. իր նաւաստիներն իրենց ճանկաւոր տապարները ձեռքերնին բռնած երեսի վրայ պառկած էին, միայն Ռեմոն կոմսը նաւուն ծածկին մէջտեղը կը կենար. թնդանօթի եւ հրացանի գնդակներն իր երկու կողմէն շէլով կ'անցնէին:

— Եւստիանէն է, պոռաց յանկարծ Սիւրգուֆ հնչող ձայնով մը:

Իողոր նաւաստիք միաբան գետնէն վեր ցաւքեցին. ճանկերն Սդարին կողը նետուեցան. երեսուն քաջ հսկաներ տապարներով եւ ատրճանակներով զինեալ, Սիւրգուֆ իրենց առջեւն, հեղեղի պէս թշնամւոյն նաւուն մէջ զեղան. ահագին մրրկի պէս իրենց առջեւն եղողը գետին պառկեցուցին եւ զարհուրած նաւավարներուն պոռացին. Զէնքերը վար, ապա թէ ոչ ամենքնիդ ալ կը ջարդենք:

Սդարին մէջ կային շատ քաջ մարդիկ՝ որոնք կ'ուզէին մինչեւ վերջին շունչը պատերազմիլ եւ յանկարծական շիոթութեանէ մը չվհատիլ, սակայն իրենց քով գտնուած ճամբորդ կանանց ու տղոց լացքն ու վայնասունն ան քաջերուն մեծ արգելք եղաւ. նաեւ անոնց բազմութիւնը նաւուն ծածկին ամէն կողմը լեցուցած ըլլալով՝ պատերազմողաց շարժումները բոլորովին կը խափանէր: Աս պատճառաւ զէնքերը թող տրուեցան. Սդար իր յաղթող թշնամւոյն անձնատուր եղաւ:

Եւստիանէն ճանկերն հանուեցան. Պրըդոնին նաւաստիներէն միայն չորս հոգի անոր մէջ դարձան. միւսներն իրենց նաւապետին հետ Սդարին մէջ մնացին եւ զանիկայ դէպ ի Սամարանկ ուղղեցին: Սիւրգուֆ բռնուած նաւուն աւարներէն մեծ կապոց մը շինել տուաւ որ ըստ մեծի մասին կտաւեղէն եւ զգեստի նիւթեր կը բովանդակէր, նաեւ ամէն ծխախոտն, շատ հրազէն եւ ռազմամթեր քանի մ'արկըղ-

ներու մէջ լեցուց եւ Ռեմոնին դառնալով՝ Ահա, տէր կոմս, ըսաւ իրեն, ձեր աւարամասն: Ասկէ ետքը նաւաստիներուն հրամայեց Սդարին ամենէն մեծ մակոյկը վար իջեցընել եւ կարմիր ներկ ու վրձին մը բերել, որոնցմով մակուկին գլխի կողմը մեծ գրերով Արորային անունը գրեց եւ Ռեմոնին ըսաւ. Աս ալ իմ կողմանէս Տերբեմոն կոմսուհւոյն ընծայ մ'ըլլայ:

Երկու բարեկամք իրարու ձեռքը թօթուելէն եւ հրաժարական ողջոյնը տալէն ետքը կոմսն սկսաւ դէպ ի նաւուն սանդուխը յառաջանալ: Նոյն միջոցին Ալպան Ռովէ Սիւրգուֆին մօտեցաւ եւ ըսաւ. Տէր նաւապետ, ես ալ հոս գործք չունիմ. հրաման տուէք որ Ռեմոն կոմսին հետ ցամաք երթամ:

— Եւ, բայց նախ քու աւարի բաժինդ առ:

— Նաւապետ զանիկայ սա կայմին կռթնող խեղճ կնոջ տուէք. ես ամէն տեղ հանգիստ կրնամ ապրիլ. միայն կարթ մը եւ հրացան ինձի բաւական է:

— Դուն ծոյլ, բայց մեծասիրտ մարդ մըն ես. քու կամքդ կը կատարեմ. միայն թէ փութա. կոմսն արդէն նաւակին մէջն է: Սա երկու մալայեցի աղջիկներն եւ իրենց ծերունի հայրն ալ քեզի հետ առ. իրենք ալ վանտրուզներն գաղթականութեան յաւելուած մը կրնան ըլլալ:

Սիւրգուֆ Ռեմոնին եւ Ալպանին վերջին ողջոյն մ'ալ տուաւ եւ ճանապարհորդք սկսան դէպ ի ցամաք յառաջանալ:

Երեւը մտնելէն ժամ մը յառաջ մակոյկն՝ Ալպանին թիավարութեամբը Սամարանկին ծովածոցը մտաւ: Արդէն մեղմ ստուեր մը ծովեզերքը ծածկելու սկսած էր. լերանց վրայէն անուշահոտ ծաղկանց հոտերով խառնուած քաղցրաշունչ հով մը կը փչէր. բլրոց գագաթները ծիրանի գոյն մ'առած՝ կը շողային. վայրենի բնութիւնն աս ժամանակս վեհ երեւոյթ մ'ունէր:

Ռեմոն մակուկին ետեւի կողմն ոտքի վրայ կեցած՝ ցամաք կը նայէր. իսկզբան բոլոր ծովեզերքն անբնակ եւ անապատ կ'երեւար. բայց բաւական յա-

ուաջ երթալէն ետքն երեկոյեան ստուերին մէջ երկու մարդու կերպարանք սկսաւ նշմարուիլ: Ալպան թիակները թող տուաւ, հրացանը ձեռք առաւ, եւ հարցնելու ձեւով մը Ռեմոն կոմսին նայեցաւ:

— Հոն միայն մեր բարեկամները կը բնակին, ըսաւ կոմսը. թիակները ձեռք առ եւ աղէկ թիավարէ որ շուտով մեր տեղն հասնինք:

— Ալպան հնազանդեցաւ:

Համաքին աւելի մօտենալով՝ Ռեմոն յայտնի ճանչցաւ իր երկու բարեկամները Վանտրուզէնն եւ Սդրիմն՝ որոնք իրենց հրացանները պատրաստ բռնած՝ եկող նաւակը կը դիտէին: Կոմսը զիրենք յանուանէ կանչեց. նոյն միջոցին մակդկը ցամաք մօտեցաւ եւ երեք բարեկամք ուրախութեամբ զիրար ողջունեցին. Ալպան ծեր Մալայեցւոյն եւ երկու աղջկանց հետ արկղներն ու կապոցները ցամաք հանելու հետ եղան: Առաջին ուրախակցութեան ցոյցերէն ետքն Ռեմոն սկսաւ Վանտրուզէնին զանազան հարցումներ ընել եւ իր հեռաւորութեան ժամանակ Սամարանկ պատահած դէպքերուն վրայ տեղեկութիւններ ուղել:

— Հոս շատ փոփոխութիւններ պիտ'որ տեսնէք պատասխանեց հոլանտացի պատանին. ձեր հեռաւորութեան ժամանակ մեր գաղթականութիւնը շատ աւելցաւ. շէնքերն օրէ օր կը բազմանան եւ քիչ ժամանակուան մէջ մեծ աւան մը պիտ'որ կազմեն:

— Իսկ Աւրորա կոմսուհին, հարցուց նորէն Ռեմոն. ինչպէս է իր վիճակը. շատ ուրախ եմ որ զինքը նորէն պիտ'որ տեսնեմ:

— Խեղճ տիկինը, որչափ ցաւ ու վիշտ կրեց:

— Հա՛ւ ու վիշտ կրեց. աս բանս լսած չէի: Բայց ի՞նչ է իր ցաւոց պատճառը:

— Չլսեցիք որ իր ամուսինը մեռած է:

— Այո՛, ասիկայ լսած էի:

— Եւ դեռ կը հարցընէք թէ ի՞նչ է իր ցաւոց պատճառը: . . . Կոմսուհին քանի մ'օրէ վեր շատ զուարթ էր. գուժկանը չէր կրնար իր գոյժը տալու աւելի անյարմար ժամանակ մ'ընտրել:

— Աւրորա իր ծաղիկները կը ջրէր, երբ որ գոյժն հասաւ, ըսաւ Ռեմոն:

— Ի՞նչ կ'ըսէք. ծաղիկները կը ջրէր: Ոչ. ձեզի դէպքն ամբողջ պատմեմ: Կոմսուհին կը քնանար. երբ որ կ'արթննայ, անկողնոյն վրայ նամակ մը կը գտնէ կը բանայ կը կարդայ, . . . նամակը Սիւրգուֆին գրածն էր որուն մէջ չոր կերպով մը կը ծանուցանէր թէ Տերբեմոն կոմսն ու թ ամիս յառաջ մեռած է . . . Գիտէք որ ծովական մարդիկ չեն կրնար բան մը մեղմ կերպով գրել: Խեղճ տիկինը սաստիկ աղաղակ մը վերցուց՝ որ ոսկրները կը թափանցէր, եւ մարած գետին ինկաւ: Օրիորդներն անմիջապէս իրենն օգնելու փութացին. նոյն օրէն ի վեր խեղճը խցէն դուրս ելած չէ եւ դեռ այսօր առաջին անգամ քիչ մը կերակուր կերաւ:

Կոմսն այս ամենայն լսելու ժամանակ մեծ զարմանք կը ցուցընէր, եւ երբ որ Անտրուզէն լռեց, ըսաւ անոր.

— Ձեր խօսքերը չեմ կրնար հասկընալ . . . նամակն . . . անկողինը . . .

— Հոս չհասկընալու բան չկայ, պատասխանեց Հոլանտացին, ինդիլը շատ պարզ է. Աւգոստա օրիորդը թղթաբերն ընդունեցաւ, նամակն անոր ձեռքէն թռաւ եւ Աւրորային անկողնոյն վրայ դրաւ:

— Աւգոստա օրիորդը. նամակն ընդունեցաւ: Ո՞վ է Աւգոստա օրիորդը. զինքը չեմ ճանչնար:

Անտրուզէն փութաց համառօտիւ պատմել Տափիտոնին դէպքերն եւ անոր երկու դուստրներուն Սամարանկ գալը: Նոյն ժամանակն իմացաւ կոմսը թղթաբերին բերած սխալ լուրն ու բանին բուն էութիւնն են որոշեց առաջին առթիւ նաեւ Սիւրգուֆին ծանուցանել: Նոյն իրիկուն կոմսն իր միւս բարեկամներուն հետ կարճ տեսութիւն մ'ըրաւ եւ կանուխ իր խուցը քաշուեցաւ, իր տաժանելի ճամբորդութիւններուն եւ պատերազմներուն յոգնութենէն հանգչելու համար: Իսկ Աւրորային հետ ընելու առաջին տեսութիւնն երկրորդ առտուան թողուց:

Արեւն իր զուարթարար ճառագայթներովն հո-

րիզոնէն վեր բարձրացած էր. բոլոր գաղթականք սկսած էին նորէն իրենց գործքերուն զբաղիլ. Աւրորա իր երկու որդեգիրներովն իր վարդապետանն ելած՝ կանացի ձեռագործի մը կը զբաղէր: Ռեմոն վեհ քալուածքով մը նոյն տեղն եկաւ զկոմսուհին մեծաւորանօք ողջունեց եւ մօտաւոր խոտեղէն բազմոցին վրայ նստաւ: Թէպէտ եւ Աւրորա զինքը տեսնելով նորէն այլայլութիւն մը զգաց, սակայն ինքզինքը շուտով նորէն ժողվելով՝ սկսաւ Դիմորի արշաւանաց վրայ հարցումներ ընել եւ ամենայն ինչ լսելէն ետքը, Ռեմոն կոմսին շնորհակալ եղաւ իր քաջութեան եւ այնպիսի մարդասիրական գործքին համար:

Նոյն օրը կոմսուհին զՌեմոն եւ զՎանտրուզէն առանձին նախաձաշկի մը հրաւիրեց, որուն լմբնալէն ետքն հրապարակաւ ծանոյց որ ինքն որոշած է իր այրիութեան զգեստը բոլոր իր կենաց ժամանակը կրել եւ իր սիրելի ամուսնոյն յիշատակն անմոռաց պահել. եւ թէ անկէ ետքն իր բոլոր փոյթն ու ջանքը պիտ'որ ըլլայ իր ամուսնոյն սկսած գործքն յառաջ տանիլ, այսինքն ճավայի մէջ ծաղկեալ գաղղիական մեծ գաղթականութիւն մը հիմնել, կրթելով Դատապարտելոց գունդն եւ անոնց քրիստոնէական կրօնը սովորեցընելով:

ԺԷ.

Տեբրեմոն կոմսուհին իր որոշման համեմատ անկէ ետքը բոլոր իր մտադրութիւնը Սամարանկի գաղթականութիւնը ծաղկեցընելու դարձուց. յիսնէն աւելի դատապարտեալք մեծ գործունէութեամբ աներ ու մթերանոցներ շինելու կը զբաղէին որոնց Բօլ իւրրեւ ճարտարապետ եւ գործավար եղած էր: Վանտրուզէն միւս գաղթականաց կ'առաջնորդէր նոր արտեր ու պարտէզներ շինելու եւ ճախճախուտ տեղերը չորցընելով՝ մշակութեան յարմար գետին ընելու: Իսկ ինքն Աւրորա իր երկու որդեգիրներովը գաղթականութեան հարկաւոր եղած զգեստները կը հոգար: Բոլոր գաղթականք աս աղնուական տիկնոջ

իրբեւ իրենց թագուհւոյն կը հնազանդէին եւ անոր ամէն կարգադրութիւններն ու հրամանները փութով կը կատարէին: Ան վայրենի տեղը քիչ ժամանակ ետքը ծաղկեալ քաղաքի մը դառնալու մեծ յոյս կու տար: Ռեմոն կոմսը Սամարանկ դառնալէն ետքը Սիւրգուֆին քանի մ'անգամ նամակ գրած եւ անոր գաղթականութեան մէջ պատահած դէպքերուն վրայ տեղեկութիւններ տուած էր: Նաւապետն ասոնց պատասխաններն անմիջապէս մասնաւոր թղթաբերով մը Սամարանկ կը խրկէր: Այսպիսի թղթաբեր մը վերջին անգամ Առ Աւրորա տիկին ուղղուած նամակ մը բերաւ որուն մէջ Սիւրգուֆ կը ծանուցանէր թէ ինք եւ իր նաւը մեծ վտանգի մէջ է, որովհետեւ անգղիական կառավարութիւնը զինքն սպաննողին կամ ողջ իրեն յանձնողին մեծ ստակի գումար մը խոստացած է. բայց կը յուսամ որ, կ'ըսէր, աս վտանգը շուտով կ'անցնի եւ ան ժամանակն իմ Սամարանկի բարեկամներուս այցելութիւն մը կ'ընեմ: Միանգամայն կը ծանուցանէր թէ ինքն Եւ տը Ֆրանս կըղզւոյն կառավարին հետ 800,000 ֆրանգի դատ մ'ունի, որուն համար հարկ է Գաղղիա երթալ, եւ եթէ նոյն դատը վաստակի, որուն հաստատ յոյս ունի, Տափտսոնին երկու գուստրներուն տասնական հազար ֆրանգ պիտ'որ տայ անոնց հօրն իրեն ըրած օգնութիւններուն հատուցում մ'ընելու համար¹:

Ասկէ ետքը գրեթէ երկու տարի Սիւրգուֆին վրայ ամենեւին լուր մը չլսուեցաւ. աս ժամանակիս մէջ Սամարանկի գաղթականութիւնն իր վերջին պայծառութեան հասաւ, վայրենի վանտանգերիները կըրթեալ քրիստոնեայ եւ գործօն քաղաքացի եղած էին. ամէն կողմ ընդարձակ ու բերրի արտեր տեսակ տեսակ բերքերով լեցուած կ'երեւային. ճենացի ժիր

¹ Սիւրգուֆ աս դասն իրօք վաստակեցաւ եւ իր խոստումը կատարեց: Աս առթով իր Գաղղիա գտնուած ժամանակը (1805) Նաբոլէոն կայսրը զինքն իրեն կանչեց եւ իր ըրած արտաքոյ կարգի քաջութիւններուն համար ուզեց իրեն ծովապետութեան պատիւ տալ, բայց Սիւրգուֆ հրաժարեցաւ եւ կայսրմէ պատուոյ սուր մ'ընդունեցաւ: Երբ որ քիչ մ'ետքը Պատուոյ լեգէոնին կարգն հաստատուեցաւ, Նաբոլէոն իրեն անոր մեծ խաչը շնորհեց:

պարտիզպանաց բաղմուծիւն մը զանազան օգտակար եւ վաճառականութեան նիւթեր յառաջ բերող տնկեր կը մշակէին, եւ ան անկենդան ծովածոցը հեռաւոր աշխարհաց նաւերու ժողովատեղի ըլլալու կը սկսէր:

Ուր եւ պայծառ իրիկուն մըն էր, գաղթականք օրուան աշխատութենէն յոգնած՝ հովանաւոր ծառերու տակ կը հանգչէին. Աւրորա իր որդեգիրներուն եւ գաղթականութեան գլխաւոր անձանց հետ իր վարդաստանին մէջ նստած՝ Սիւրգուֆին վրայ կը խօսէր եւ անոր այսչափ ժամանակ նամակ չգրելուն պատճառին վրայ զանազան ենթադրութիւններ կ'ընէր: Նոյն ժամանակը ծովեզերք սպասող պահապանը մակուկի մը մօտենալը ծանոյց. Ռեմոն ու Բօլ անմիջապէս իրենց զէնքերն առին ու ծովեզերք փութացին, իրենց ետեւէն գնաց նաեւ կոմսուհին իր դուստրներով: Եկողը բարեկամ մը կ'երեւար. մակուկին գլուխը գաղղիական դրօշը յայտնի կը տեսնուէր: Երբ որ մակուկը բաւական յառաջ եկաւ գաղթականք անոր մէջ իրենց ծանօթ դէմք մը սկըսան նշամարել եւ քիչ մ'ետքն ամէնը միաբերան զՍիւրգուֆ ողջունեցին: Նաւապետը զուարթութեամբ ցամաք ելաւ եւ իր հին բարեկամներուն հետ ընկերացած՝ բնակարանը գնաց. ուր իրեն համար փառաւոր ընթրիք մը պատրաստուեցաւ: Աւրորա հրամայեց որ նոյն իրիկուն նաեւ Դատապարտելոց առատ կերակուր եւ ծխախոտ բաժնուի, որպէս զի իրենք ալ իր հին բարեկամին ու պաշտպանին այցելութեան համար ուրախութիւն մ'ընեն:

Ընթրիքը կատարուելէն ետքը բոլոր ընկերութիւնն եւ գլխաւորաբար Աւրորա կոմսուհին Սիւրգուֆին աղաչեցին որ իր վերջին ժամանակներս ըրած նշանաւոր գործքերը պատմէ:

Նաւապետն հետեւեալ կերպով սկսաւ իր պատմութիւնը:

Պզտիկ երկկայմ նաւ մ'որ քսան նաւաստի եւ երկու պզտիկ թնդանօթ ունէր, ուռուցեալ առագաստներով դէպ ի իլ տը ֆրանս կը յառաջանար.

իր նաւաստիներէն տասնուհինգը Պրըդայնցի, երեքը Բրովանցի, մէկը Ճենովացի եւ մէկը Փարիզցի էին: Յանկարծ մեծ պատերազմական նաւ մը սկսաւ երեւալ՝ որ յաջող հովով ծովուն երեսէն կը սահէր եւ ծովական թռչնոյ մը պէս յառաջ կ'երթար: Երկկայմին նաւապետն անմիջապէս իր նաւն աս հսկային վրայ ուղղեց եւ անոր բաւական մօտենալէն ետքն յայտնի տեսաւ որ արեւելեան Հնդկաստանի ընկերութեան նաւերէն մէկն էր բազմաթիւ նաւաստիներով ու զինուորներով լեցուած եւ իր կողերն երեսունուվեց մեծամեծ թնդանօթներով զարդարուած: . . . Այնպէս կ'երեւար թէ Գաւիթ ու Գողիթ ծովուն երեսն իրարու դէմ մենամարտելու ելած ըլլան: . . . Երկկայմին նաւապետն . . .

— Իր անունը դեռ մեզի չըսիք, ըսաւ Բօլ.

— Պատմութիւնս լմննալէն ետքը նաւապետին անունն ալ կ'անուանեմ, պատասխանեց Սիւրգուֆ:

— Երկկայմին նաւապետն իր քսան նաւաստիներուն հրամայեց որ իրենց զէնքերը պատրաստ բռնած՝ նաւուն ծածկը պահուին: Միայն ինքը ծածկին վրայ կանգուն կեցաւ, այնպէս որ «Պանանիանին», — այսպէս կ'անուանուէր թշնամւոյն նաւը, — նաւաստիքը զինքն յայտնի կը տեսնէին եւ կը ծիծաղէին իր յիմարական յանդգնութեան վրայ որ պզտիկ ընկուզի փեճեկով մ'այնպէս համարձակ ան ահագին նաւին դէմ կ'երթար: Բայց աս յանդուգն յիմարն յանկարծ գաղղիական դրօշը պարզեց, եւ իր քսան քաջերուն հրամայեց իրենց հրացաններն եւ երկու թնդանօթներն արձակել, ետքն անմիջապէս թշնամւոյն նաւը ճանկերով բռնել եւ հեղեղի պէս անոր մէջ յարձակիլ, թէպէտ եւ երկուհարիւրի չափ արի սպառազէններ իրենց դէմ շարուած կեցած էին: Ասոր համար հազիւ թէ քսան քաջերն իրենց նաւապետին հետ Պանանիանին մէջ ոտք կոխեցին, թշնամւոյն բազմութենէն պաշարուեցան եւ անոնց մէջ բոլորովին աներեւոյթ եղան:

Ենչուշտ աս քսաններն եւ իրենց հրամանատարը կը կորսուէին եթէ արտաքոյ կարգի դիպուած

մը զիրենք վտանգէն չազատէր: Առաջին հրացաններէն զարնուողները Պանանիանին նաւապետն եւ իր երկու տեղակալներն էին. ասով առանց առաջնորդի մնացած նաւաստիք քիչ մը ժամանակ շփոթեցան եւ անորոշ մնացին: Բայց կ'երեւայ թէ նշանով կամ նշանաբանով մ'անմիջապէս իրենց բռնելու ընթացքն որոշեցին, որովհետեւ ամէնը միաբան նաւուն երկրորդ յարկն իջան իրենց ութ ընկերներուն մեռելները ծածկին վրայ թող տալով: Երկկայմին նաւաստիները կարծեցին թէ յաղթութիւնը կատարեալ ստացած են, եւ սկսան ուրախութեան երգեր երգել: Սակայն նաւապետն իրենց ըսաւ.

— Մեծապէս կը սխալիք եթէ կը համարիք թէ թշնամին բոլորովին նուաճուած է. ես շատ նաւեր գիտեմ որոնք թշնամիէ առնուելէն ետքն՝ իրենց նաւաստիքը նաւուն մէջ քաշուած եւ անկէ մեծ բռնութեամբ դուրս յարձակելով՝ իրենցմէ երեքպատիկ աւելի թշնամին յաղթահարած ու նաւերը նորէն իրենց ձեռք ձգած են:

Նաւապետն աս ըսելէն ետքը նաւուն սանդղակէն վար ծռեցաւ եւ տեսաւ որ վարն երկուհարիւր նաւաստիք իրենց երկու առաջնորդ ընտրած՝ կը պատրաստուէին վեր ելլել եւ իրենց քսան թշնամիները տկար որդերու պէս ճմլել: Յապաղելու ատեն չկար. եւ իրօք ալ չյապաղուեցաւ: Նաւապետն անմիջապէս երկու թնդանօթներ գնդակներով լեցընել ու սանդիխին գլուխը բերել առաւ, եւ անոնց բերանը նաւուն մէջ ուղղելով՝ վարը գտնուողներուն բարձրաձայն պոռաց.

— Օձեղ ձեր նաւուն հետ ծովուն տակը կ'իջեցընեմ եթէ ձեր զէնքերն անյապաղ նաւուն պատուհաններէն ու թնդանօթի ծակերէն դուրս չնետէք: Արդէն վառած պատրոյգը թնդանօթի վառօդին մօտեցած էր: Նաւուն երկու կողերէն ճշմարիտ զինատարափ մը ծով թափուեցաւ. Պանանիանին նաւաստիքն նաեւ վերջին դանակը դուրս նետեցին: Ի վերայ այսր ամենայնի երկու թնդանօթներն իրենց տեղն անշարժ մնացին, որովհետեւ երկուհարիւր

անգէն մարդիկ կրնային միշտ քսան զինեալներու վտանգաւոր ըլլալ: Նաւուն վարի կողմն ամենայն ինչ հանդարտ ու լուռ մնաց մինչեւ որ երկու նաւերն իւր ֆրանս հասան: Արտաքոյ կարգի եղաւ կղզւոյն բնակչաց ապշուածիւնն երբ որ բռնուած նաւուն փորէն երկու հարիւր գերեաց դուրս ելլելը տեսան: Ամենէն աւելի ուրախային ան էր որ երկկայմ նաւն իր նաւաստիներէն եւ ոչ մէկ հոգի կորսնցուցած կամ ուրիշ վնաս մը կրած էր¹:

— Ստուգիւ գիւցազնական գործք, ըսաւ Աւգոստա, բայց հիմայ ժամանակն է որ նաեւ նաւապետին անունն ըսէք:

— Տիկին, պատասխանեց Սիւրգուֆ, ան նաւապետը ձեր առաջին որդւոյն՝ որ Ռոպերդ պիտ'որ կոչուի, կնքահայր պիտ'որ ըլլայ²: Բայց հիմայ հարկ է որ անիկայ ձեզի հրաժարական ողջոյնը տայ, որովհետեւ կարեւոր գործք մը զինքը կը ստիպէ փութով ճամբայ ելլել: Աս ըսելով աթոռէն ելաւ:

— Եւտ կը բաղձայինք ան կարեւոր գործքն իմանալ, ըսաւ Աւրորա կոմսուհին:

— Ձեզմէ ամենեւին բան մը չեմ կրնար ծածկել... ուստի լսեցէք. Վերջին անգամ անգղիական «Գէնդ», նաւը բռնեցի՝ որ երեսուն թնդանօթ կը կրէր: Ասոր մէջ գերմանացի տիկին մ'ալ կար որ ճամբայ ելած էր իր ամուսնոյն Սէն Ճըն զօրապետին քովն երթալու. խեղճն իսկզբան կարծեց որ ծովահէններու ձեռք ինկաւ, եւ արտաքոյ կարգի էր իր յուսահատութիւնը. սակայն վերջապէս կարող եղայ զինքն հանդարտեցընել ու խօսք տուի շուտով զինքն իր ամուսնոյն քով տանիլ: Աս գիշեր հարկ է ճամբայ ելլել:

— Նաւապետ, պատասխանեց կոմսուհին, դուք ամենայն կերպով Գաղղիան կը ներկայացընէք. մէկ ձեռքով քաջ գիւցազն իսկ միւսով վեհանձն աղ-

¹ Աս պատմութիւնը, թէպէտ եւ անհաւատալի երեւայ, բոլորովին իր ամէն պարագաներովն ստոյգ է:

² Աւգոստա օրիորդը տարիէ մը վեր Ռեմոն կոմսին, ինչպէս նաեւ իր քոյրը Բօլին ամուսինն եղած էր:

նուական մըն էք . . . Ան միւսն ինձի տուէք եւ ա-
մենքնիս մինչեւ ծովեզը ձեզի ընկերանանք:

Բոլոր ընտանիքն ոտք ելան եւ Սիւրգուֆին ու-
կումնուհւոյն հետեւեցան:

— Որչափ փոխուեր են աս տեղերս, ըսաւ
նաւապետն երթալու ժամանակ. ինչ գեղեցիկ են
աս արտերն ու պարտէզներն: Այս ամենայն, Տիկին
ձեր արգիւնքն է. ձեր անունն ամէն ժամանակ միշտ
օրհնութեամբ պիտ'որ յիշուի: Յառաջագոյն աս կող-
մերս մօտեցող նաւերն ուրիշ բան չէին գտներ, բայց
եթէ կատաղի վագրներ եւ անշէն անապատներ. իսկ
հիմայ եթէ դժբախտութեան պատահած կամ վտան-
գեալ նաւ մը հոս գայ, բարերար ասպնջականներ
պիտ'որ գտնէ:

— Ասիկայ միայն իմ արգիւնքս չէ, կրկնեց
Աւրորա, Ռեմոն կոմսը, Տէր Բօլ եւ Տէր Վանտրու-
զէն իրենց անխոնջ աշխատութիւններովը մեծապէս
նպաստ եղան:

Սիւրգուֆ ծովեզերք հասնելէն ետքն ամէն մէկ
բարեկամներուն հրաժարական ողջոյնը տուաւ, եւ
Աւրորային դառնալով՝ Տիկին, ըսաւ, յանուն Գաղ-
ղիայի ձեզի շնորհակալ եմ. Գուք աս տեղս ճափայի
դատապարտելոց համար ճշմարիտ դրախտ մը պա-
տրաստեցէք:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0686223

Յ Ո Ւ Յ Ա Կ

ԿՐԹԱԿԱՆ ԵՒ ԶԲՕՍԱԼԻ ՏԵՏՐԱԿԱՆ

- Ա. Ճառ. վասն Հայրենասիրութեան:
- Բ. Դ. եւ Զ. Քր. Կորմբոս, կամ Ամբիկայի դանուիլը.
- Գ. Պիոս Թ.ին մէկ աստեղծութիւնը եւ Աւարիայի եւ պիսկոպոսաց հովուականը:
- Ե. Համառօտ օգերեւութաբանութիւն:
- Զ. Բարոյական վէպեր, կամ տղոց սիրտը կրթելու յարմար պատմութիւններ. Ա:
- Ը. Յովհաննա տ'Արզ, կամ Օրէանի օրիորդին պատմութիւնը:
- Թ. Առողջութեան կանոններ:
- Ժ. Ի. Բարոյական թատրոններ.
- ժԱ. Տրդատայ առանձնանայը, վերջին օրերն ու մեռնիլը:
- ժԲ. Արեւելեան ցիշատակագիրներ. Ա:
- ժԳ. Բարոյական վէպեր. Բ:
- ժԴ. ԺԶ. ԺԸ. Փեռն. Գորդէշ, կամ Մեքսիկայի առնուիլը:
- ժԵ. Դատարարակ մանկանց, կամ բարոյական խորհրդածուութիւնը տղոց համար:
- ժԶ. Բարոյական վէպեր. Գ.
- ժԾ. Ներսէս Մեծ եւ Հայաստանի վրայ ունեցած ազդեցութիւնը:
- Ի. Պատմութիւն մատենագրութեան Հայոց. Ա:
- ԻԱ. Տարւոյն Դ. եղանակները, կամ նկարագիր սրանցիկաց բնութեան. Ա:
- ԻԳ. Արտաշեսեան Արտաւազդայ բարքն ու վախճանը:
- ԻԴ. Տարւոյն Դ. եղանակները. Բ.
- ԻԵ. Բարոյական վէպեր. Դ:
- ԻԶ. Տարւոյն Դ. եղանակները. Գ:
- ԻԷ. Միջաշխեան Մանուկ Պէյին վարուց պատմութիւնը:
- ԻԸ. Տարւոյն Դ. եղանակները. Դ:
- ԻԹ. ԱՅ. Արկածք վարդայ Մամիկոնեան:
- Լ. Զուարճալիք Բնապատմութեան. Ա:
- ԼԲ. Գիւտերուն Պատմութիւնը:
- ԼԳ. Ուաշնէկթըն:
- ԼԴ. Բարոյական վէպեր. Ե:
- ԼԵ. Արթուր Կորտոն Բիմին պատահարները:
- ԼԶ. Գուգ Նուապետ:
- ԼԷ. Փրանկիսկոս Սուաւէին պատմութիւնները:
- ԼԸ. Ճովայի Դատապարտեալը:
- ԼԹ. Բարոյական վէպեր. Զ:
- Խ. Եղեսաբեթ: